

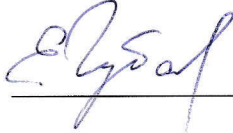
УДК 574
КП XXXXXX
№ держреєстрації 0120U105763
Інв. №

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
(ОДЕКУ)
65016, м. Одеса, вул. Львівська, 15.
Тел. (0482) 785 27 13

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з наукової роботи ОДЕКУ
д-р геогр. наук., проф.
 Тучковенко Ю.С.
« » 2023р.

ЗВІТ
ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СТАЛОСТІ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ
(заключний)

Науковий керівник,
зав. кафедри
економіки природокористування,
д-р. екон. наук, проф.

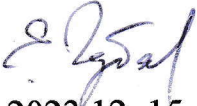

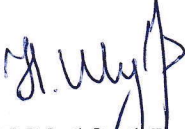

 Губанова О.Р.

2023

Рукопис закінчено «31» 12 2023 р.

Результати цієї роботи розглянуто науково-технічною радою ОДЕКУ
Протокол від «21» грудня 2023 р. № 6.

СПИСОК АВТОРІВ

Зав.кафедри, д.е.н, проф.	 2023.12.15	Губанова О.Р. (п. 1.1, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2)
Доцент, к.е.н.	 2023.12.15	Попова М.О. (п. 1.1, 2.1, 2.2, 3.1, 3.3)
Доцент, к.е.н.	 2023.12.15	Арестов С.В. (п. 1.1, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2)
Доцент, к.е.н.	 2023.12.15	Шупгар-Пориваєва Н.Й. (п. 1.1, 2.1, 2.2, 3.1, 3.3)
Доцент, к.е.н.	 2023.12.15	Андрущенко О.С. (п. 1.1, 2.1, 3.1, 3.3, 3.3)
Доцент, к.геогр.н.	 2023.12.15	Бунякова Ю.Я. (п. 1.2, 2.1, 2.2, 3.2, 3.3)
Ст. викладач	 2023.12.15	Плетос С.В. (п. 1.2, 2.1, 2.2, 3.2, 3.3)

РЕФЕРАТ

Звіт про НДР: 161 с., 7 рис., 6 табл., 141 джерело.

Об'єкт дослідження – процес забезпечення сталості туристичної діяльності в Одеській області.

Мета роботи – розробка теоретичного, методичного та організаційного забезпечення сталості туристичної діяльності в Одеській області.

Метод дослідження – економіко-екологічний аналіз, системний підхід, методи узагальнення та порівняння.

Короткий опис роботи:

Розділ 1: Розглянуто наукові основи забезпечення ефективності сучасної туристичної діяльності, теоретичні аспекти розвитку туристичної діяльності, здійснено аналіз проблем туристичної галузі в сучасних умовах та пріоритетних напрямів розвитку туристичної діяльності.

Розділ 2: Визначено методичні основи аналізу сучасних процесів в туристичній діяльності, виокремлено організаційні засади оцінки стану сталості сучасної туристичної діяльності та запропоновано методичний підхід до економічної оцінки забезпечення сталості туристичної галузі.

Розділ 3: Обґрунтована доцільність забезпечення сталості туристичної діяльності на регіональному рівні, проаналізовано поточні процеси в сфері туристичної діяльності на рівні регіону, удосконалена система регіонального управління туристичною діяльністю та розроблена комплексна система заходів, що забезпечують сталість туристичної діяльності в Одеській області

СТАЛІСТЬ, ТУРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ.

Результати НДР можуть бути використані при доопрацюванні основних положень Стратегії розвитку Одеської області на 2021-2027 роки, застосовані в начальному процесі, а також впроваджені в діяльність підприємства ТОВ «ОДС ТУР».

Умови одержання звіту: за договором. Адреса: 65016, м. Одеса, вул. Львівська, 15, ОДЕКУ.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
1. НАУКОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУЧАСНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	8
1.1. Теоретичні аспекти забезпечення розвитку туристичної діяльності	8
1.2. Аналіз проблем туристичної галузі в сучасних умовах	16
1.2.1. Пріоритетні напрями розвитку туристичної діяльності в умовах кризи	21
1.2.2. Особливості розвитку еногастрономічного туризму в Україні на прикладі Одеського регіону	30
2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ СУЧАСНИХ ПРОЦЕСІВ В ТУРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	38
2.1. Організаційні засади оцінки стану сталості сучасної туристичної діяльності	38
2.1.1. Особливості сучасного стану сталого розвитку туризму	38
2.1.2. Напрями реалізації досягнення сталої туристичної діяльності	50
2.2. Економічна оцінка забезпечення сталості сучасної туристичної діяльності	60
2.2.1. Аналіз методів результативних показників туристичної діяльності	60
2.2.2. Реалізація політики декорбонізації туризму	76
3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОСТІ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	81
3.1. Аналіз поточних процесів туристичної діяльності на регіональному рівні	81
3.1.1. Аналіз туристичного регіону як еколого-економічної системи	81
3.1.2. Визначення цілей державного планування на базі Причорноморського регіону України	88

3.1.3. Вплив російського вторгнення на туристичну діяльність в Україні	91
3.2. Вдосконалення системи регіонального управління туристичною діяльністю	97
3.2.1. Туристично-рекреаційний кластер як система регіонального управління туристичною діяльністю	103
3.2.2. Шляхи покращення організаційної структури системи управління регіональним розвитком туризму	109
3.3. Розробка комплексної системи заходів, що забезпечують сталість туристичної діяльності в Одеській області	117
3.3.1. Перспективи регіонального розвитку туристичної галузі в одеської області в контексті сталого розвитку	117
3.3.2. Розвиток сталого туризму в Одеській області у післявоєнний період	127
3.3.3. Впровадження альтернативних джерел енергії підприємствами туристичного бізнесу	131
3.3.4. Перспективи розвитку «велосипедного туризму» в Одеській області	135
ВИСНОВКИ	140
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	151

ВСТУП

Індустрія туризму завжди була і залишається ініціатором в освоєнні та впровадженні в експлуатацію нових технологій, проте в умовах кризового сьогодення важливо посилювати інноваційні процеси в туристичному бізнесі для більш комфортного, швидкого та якісного обслуговування людей.

Важливою рисою сучасного етапу розвитку економіки є посилення ролі інновацій як основи економічного зростання держави. Особливо гостро постає питання активізації інноваційних процесів в період кризових ситуацій, адже на думку експертів - криза стимулює інновації, задає більш жорсткі умови існування та дозволяє інноваціям стати основним фактором розвитку, засобом подолання скрути.

Історія знає безліч прикладів фінансових криз у різних країнах, проте пандемія коронавірусної інфекції, що розпочалася в 2020 році, на думку аналітиків Міжнародного валютного фонду через невизначеність відносно тривалості та глибини кризи призведе до найбільшого економічної рецесії з часів Великої депресії.

Безумовно, через зниження ділової активності постраждали практично всі сектори економіки, проте найбільш руйнівний ефект, як в Україні, так і у всьому світі, пандемія справила на сферу туризму. Закриття кордонів, введення суворих обмежень щодо перебування в готелях, ресторанах, музеях, заборона проведення фестивалів, концертів та інших масових заходів, що зазвичай приваблюють туристів та падіння загальної платоспроможності населення – основні причини практично повного припинення діяльності туристичних, курортно-рекреаційних та оздоровчих об'єктів.

І якщо світ поступово приходить до тями після пандемії, робить певні висновки, то для України теперішній період став одним із найважчих у сучасній історії. Військовий стан наклав свій відбиток на багато сфер життя українців, негативно вплинув на стан туристичної галузі.

Таким чином, в ситуації, що склалася, більший пріоритет стали отримувати проекти та програми, які забезпечують збалансованість та сталий розвиток туристичної діяльності в кризових умовах.

Метою досліджень, які провадились в рамках кафедральної науково-

дослідної роботи «Організаційно-економічні засади забезпечення сталості туристичної діяльності в Одеській області», є розробка теоретичного, методичного та організаційного забезпечення сталості туристичної діяльності в Одеській області.

Реалізація поставленої мети обумовила зміст основних завдань дослідження, у відповідності до яких було:

- розглянуто теоретичні аспекти забезпечення розвитку туристичної діяльності;
- проаналізовано проблеми туристичної галузі в сучасних умовах;
- сформовано та розвинуто понятійний апарат дослідження динаміки туристичної діяльності;
- виявлено та уточнено основні фактори впливу на динамічні процеси в сфері туризму;
- здійснено аналіз сталості сучасної туристичної діяльності;
- визначено організаційні засади оцінки сталості сучасної туристичної діяльності;
- здійснена економічна оцінка забезпечення сталості сучасної туристичної діяльності;
- проаналізовано поточні процеси туристичної діяльності на регіональному рівні;
- вдосконалено систему регіонального управління туристичною діяльністю;
- розроблено комплексну систему заходів, що забезпечують сталість туристичної діяльності в Одеській області.

Система заходів забезпечення сталості туристичної діяльності в Одеській області має значний потенціал комерціалізації у різних організаціях туристичної галузі, зацікавлених у підвищенні рівня екологізації діяльності та мінімізації витрат функціонування. Економічний ефект від впровадження результатів НДР можна оцінити опосередковано через економію ресурсів суб'єктами туристичного ринку на створення більш точних прогнозів впровадження оперативних заходів щодо здійснення туристичної діяльності в умовах кризи та невизначеності, а також реалізацію стратегії формування інноваційної моделі туристичної діяльності на засадах сталого розвитку.

1 НАУКОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУЧАСНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Теоретичні аспекти забезпечення розвитку туристичної діяльності

В умовах ринку головною рушійною силою суспільного розвитку вважаються потреби людей, які формують відповідний попит. На сучасному етапі розвитку суспільства, при загостренні економічних, соціальних та екологічних проблем, з одного боку, обмеженості природних ресурсів, з другого, все актуальнішим стає збереження різноманітності екосистем та забезпечення ефективного використання їх потенціалу. Законодавчо особливості використання категорійних територій, які по-суті, є поліфункціональними, визначено законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд», «Про екологічну мережу», «Про Загальнодержавну програму формування національної екомережі України на 2000-2015 роки». Зокрема, в ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні, утворюють єдину територіальну систему і включають території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні й інші типи територій та об'єктів. До інших типів територій та об'єктів особливої охорони віднесені зелені зони міст, ландшафтні парки, лісопарки, дендрарії та інші території садово-паркового господарства.

Проблемами використання територій поліфункціонального призначення, а саме – природно-заповідного фонду (ПЗФ), для розвитку рекреації, займалась Н. Овсяннікова.

Л. Грановська використовує терміни «поліфункціональність територій, які можуть виступати і як промислові, і як рекреаційні, а подекуди і як агроландшафтні зони». У її монографії дається визначення зони поліфункціонального призначення як такої, «яка має рівноцінний статус пріоритетності просторових функцій в соціально-економічному розвитку території».

Проте в зазначених джерелах була своя мета і особливості використання підходів до трактування сутності територій поліфункціонального призначення, вивчення специфіки їх використання, що не відповідає завданням нашого дослідження, тому нашим завданням є обґрунтування сутності поліфункціональних територій (ПФТ) для розвитку різних видів туризму, виявлення їх ознак, функцій, принципів та критеріїв ідентифікації.

На сучасному етапі розвитку суспільства, при загостренні економічних, соціальних та екологічних проблем, з одного боку, обмеженості природних ресурсів, з другого, все актуальнішим стає збереження різноманітності екосистем та забезпечення ефективного використання їх потенціалу.

В соціальному сенсі під механізмом розуміють деякий комплекс елементів, який функціонує через визначені форми людської діяльності, а під господарським механізмом – системно організовану сукупність суспільних відносин та форм їх прояву [1, с. 88].

За економічним аспектом поняття «механізм» трактується як «послідовність станів, процесів, які визначають собою будь-яку дію, явище», або як «система, пристрій, що визначає порядок якогось виду діяльності»; господарський механізм, в свою чергу, визначається як «сукупність економічних структур, інститутів, форм та методів господарювання, служить ув'язці і узгодженню суспільних, групових і приватних інтересів, забезпечує функціонування і розвиток національної економіки» [2].

Визначивши досліджуваний механізм як системне утворення, суттєвим з боку методології є уточнення мети, завдань, принципів утворення та функціонування, організаційної структури, а також методів та інструментів

Складність процесів формування та реалізації туристичного потенціалу поліфункціональних територій визначає виняткову необхідність застосування стратегічного підходу для забезпечення їх розвитку. Другим аргументом щодо застосування цього підходу є те, що у цих процесах братимуть участь заклади, підприємства, фізичні особи, які функціонують у різних сферах діяльності, різного підпорядкування та форми організації. Тому виникає потреба вироблення єдиної системи взаємодії для задіяння цих організацій для комплексного використання природоресурсного потенціалу з урахуванням, з одного боку – їх інтересів, з іншого – самої території в особі її

жителів, суб'єктів господарювання, місцевих органів самоврядування, принципу екологоневиснажливої діяльності.

Це можна забезпечити на основі ефективного механізму формування та реалізації туристичного потенціалу поліфункціональних територій, який ми розглядаємо як засіб реалізації суспільних, територіальних та індивідуальних інтересів і цілей розвитку.

У загальному розумінні, механізм – це певна сукупність принципів, методів, інструментів, що забезпечують досягнення поставлених цілей. Водночас – це елемент системи управління, що забезпечує вплив на об'єкт управління та результати його діяльності.

Для визначення сутності цього складного поняття використаємо кілька підходів до моделювання та визначимо етапи побудови моделі:

- 1) обґрунтування принципів побудови та підходів до змістовного наповнення, визначення завдань та функцій механізму;
- 2) визначення сутності та ідентифікація механізму формування та реалізації туристичного потенціалу поліфункціональних територій як цілого;
- 3) обґрунтування структури, з'ясування системних інтеграційних якостей;
- 4) обґрунтування сутності складових та визначення умов реалізації їх функцій.

Побудова моделі механізму формування та реалізації туристичного потенціалу поліфункціональних територій здійснюється за такими принципами:

- системності, який полягає в усвідомленні цілісності об'єктів моделювання і, водночас, динамічної багатогранності, єдності якості й кількості;
- структурності, тобто виділення найістотніших підсистем і елементів із сукупності всіх зв'язків;
- єдності формалізованого та неформалізованого опису, оскільки лише формалізованого опису для адекватного моделювання;
- єдності теорії та практики, оскільки теоретичне пізнання об'єкта дослідження покликане забезпечити розробку практичних заходів для його удосконалення у реальному житті.

Функціональні особливості обумовлюються цілями розвитку туризму – з одного боку, властивостями природних об'єктів та їх розміщенням у просторі – з другого, тому суттєве значення для розуміння сутності сучасного механізму формування та реалізації туристичного потенціалу поліфункціональних територій має об'єкт-суб'єктний підхід, а розширена його версія трансформується в системний (Рис. 1.1).

Дана схема буде основою для обґрунтування моделі механізму формування та реалізації туристичного потенціалу поліфункціональних територій. Відповідно, для кожного контуру характерні свої методи та інструменти, проте має бути єдине бачення розвитку ПФТ на довготермінову перспективу.

Системний підхід полягає в дослідженні механізму формування та реалізації туристичного потенціалу поліфункціональних територій як системи, яка складається з цілісної множини елементів і зв'язків між ними та дозволяє підвищити рівень ефективності взаємодії, оптимізувати зусилля її суб'єктів.

Ґрунтуючись на системному підході, механізм формування та реалізації туристичного потенціалу поліфункціональних територій є адаптивною системою зі зворотним зв'язком, яка виконує ті чи інші функції, складається з кількох взаємопов'язаних та взаємозалежних підсистем і має розвинуті зв'язки із зовнішнім середовищем.

Зокрема, можна виділити як відносно самостійні підсистеми формування, відновлення, нарощення та реалізацію туристичного потенціалу поліфункціональних територій, або здійснити інший поділ, використавши функціональний підхід, що буде представлено нижче.

Розглянемо властивості механізму формування та реалізації туристичного потенціалу поліфункціональних територій як системи

Об'єктом впливу є поліфункціональна територія як окремий об'єкт впливу щодо формування та використання туристичного потенціалу. За певних обставин це може бути пов'язано з відтворенням порушених рекреаційних ландшафтів, відновленням певних атракцій чи ресурсів, в інших – нарощенням туристичного потенціалу.

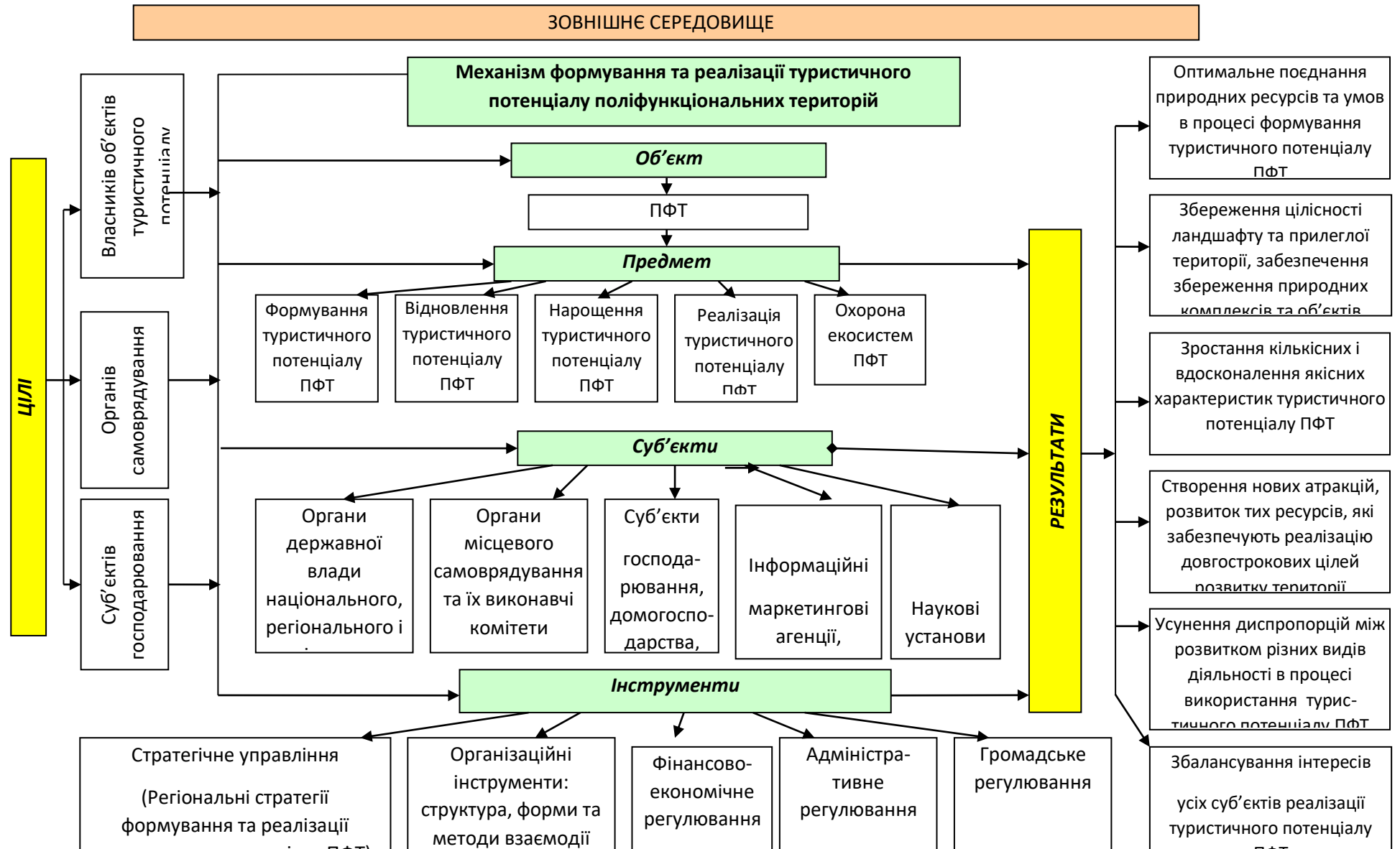

Рис. 1.1. Механізм формування та реалізації туристичного потенціалу поліфункціональних територій

На рівні території суб'єктами управління виступають державні органи управління; регіональні та місцеві органи виконавчої влади й органи самоврядування; керівники підприємств, громадські організації, наукові установи та навчальні заклади, домогосподарства, фізичні особи-підприємці.

Сутність ситуаційного підходу полягає у розгляді ситуацій, тобто конкретний склад обставин, які значною мірою впливають на процеси формування та реалізації туристичного потенціалу поліфункціональних територій в даний момент часу. Ситуаційний підхід передбачає розв'язання виділених проблем в позаштатних ситуаціях, які виникають.

Функціональний підхід передбачає системне дослідження функцій, які реалізує об'єкт, розглядає його як комплекс функцій, які він виконує. Згідно функціонального підходу механізму формування та реалізації туристичного потенціалу поліфункціональних територій містить послідовність таких дій: моніторинг, узагальнення й аналіз даних; постановка альтернативних завдань; альтернативні розрахунки, вибір кращого варіанта; планування за вибраним варіантом; організація виконання планових завдань (планів), регулювання; координування процесів, облік результатів і контроль.

Ефективність механізму формування та реалізації туристичного потенціалу поліфункціональних територій визначається отриманими результатами, досягнення яких, в свою чергу, залежить від оптимальної організації діяльності суб'єктів господарювання, просування туристичного продукту та формування іміджу ПФТ, оптимізації матеріальних, фінансових та інформаційних потоків, забезпеченні конкурентоспроможних туристичних та супутніх послуг тощо. Для оцінки ефективності механізму формування та реалізації туристичного потенціалу поліфункціональних територій доцільно: провести аудит зовнішнього середовища, в якому діє ПФТ, що дозволяє виявити чинники, що дають змогу досягти успіху в цьому середовищі, та встановлює значущість кожного з цих чинників; встановити конкретні цілі, що показують, як можна реалізувати туристичний потенціал ПФТ; створити найбільш відповідну організаційну або організаційні форми взаємодії структуру, вбудувати в неї контрольні механізми та системи; забезпечити реалізацію стратегії розвитку ПФТ, задавши умови, в яких будуть реалізуватись стратегічні цілі.

Фінансово-економічне регулювання передбачає використання фінансових та економічних інструментів впливу на суб'єктів господарської діяльності, в першу чергу – природокористувачів, які функціонують на ПФТ (природоресурсні платежі та збори за забруднення довкілля, екологічні фонди, екологічні банки, екологічне страхування, кредити, субсидії, екологічні та ресурсні податки, купівля-продаж прав на забруднення природного середовища). В Україні продовжує формуватися система фінансів природокористування, яка відповідала б ринковим відносинам. Нині її основою є концепція платного природокористування, що передбачає численні збори та платежі за використання природних ресурсів і забруднення. Фактично виконується лише фіскальна функція, проте, нагромаджені фінансові ресурси розчиняються у доходній частині бюджету, не передбачено цільового розподілу коштів від платежів за користування природними ресурсами, тобто жодної мотивації до ефективного природокористування не забезпечується. А неадекватний, неадресний розподіл не забезпечує обмеження природоруйнівної діяльності підприємств та фінансування заходів щодо охорони та відтворення природних ресурсів, порушених ландшафтів чи екосистем.

В Україні суттєво активізувались громадські рухи, які в економічно розвинених країнах формують окремий напрям регулювання. До інструментів громадського регулювання відносять: діяльність громадських об'єднань, громадську інформацію, громадську екологічну експертизу, ініціативу та контроль, екологічні права й обов'язки громадян, гарантії і захист екологічних прав, громадські рухи щодо формування екологічної освіти та виховання, культури, етики, здорового способу життя.

Для реалізації поставлених цілей та отримання очікуваних результатів в кожному окремому випадку використовуються інструменти механізму формування та реалізації туристичного потенціалу поліфункціональних територій різних груп.

Так для забезпечення оптимального поєднання природних ресурсів та умов в процесі формування туристичного потенціалу ПФТ доцільно використати такі інструменти:

- цільова програма розвитку окремої території;

- використання ефективних організаційних форм взаємодії;
- проектування рекреаційних парків з широким спектром рекреаційних послуг;
- створення низки супутніх бізнесів для підтримки основних напрямів з подальшою їх диверсифікацією.

Збереження цілісності ландшафту та прилеглої території, забезпечення збереження природних комплексів та об'єктів можливе за умови:

- формування ефективного інституційного забезпечення сфери природокористування зокрема і територій загалом (адміністративних одиниць, зон цільового використання тощо);

- дієвої екологічної політики як на державному, так й на регіональному рівні;

- екологізація економіки території, формування екологічних потреб населення і бізнесу;

- надання статусу окремим територіям, відповідно до пріоритетності напрямів використання ресурсного потенціалу, задекларованого в екологічному законодавстві та земельному кадастрі України (землі рекреаційного, культурно-історичного, оздоровчого призначення, природо заповідного фонду);

- використання фінансово-економічних інструментів обмежувального характеру щодо антропогенних та техногенних навантажень, стимулюючого характеру щодо ефективного, комплексного та невиснажливого природокористування.

- екологоорієнтована структурна перебудова регіонального виробництва.

Зростання кількісних і вдосконалення якісних характеристик туристичного потенціалу ПФТ передбачає комплекс заходів щодо його нарощення, для чого здійснюються заходи щодо:

- 1) екологізації діяльності на ПФТ – поліпшення екологічної ситуації, використання екологічно-чистих технологій, безвідходного виробництва, інноваційних видів продукції та послуг;

- 2) надання особливого статусу зонам цільового призначення;

- 3) втягнення в обіг нових ресурсів та територій, відновлення

порушених ландшафтів, штучне наповнення втрачених атракцій новими характеристиками.

1.2. Аналіз проблем туристичної галузі в сучасних умовах

Туристична галузь в Україні, як і світі загалом, виступає важливою складовою соціально-економічного розвитку. За даними досліджень Всесвітньої туристичної організації, позитивний вплив туризму на економічну діяльність постійно зростає. Зокрема, розвиток туризму в Україні істотно впливає на такі сектори економіки, як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів широкого вжитку, та є одним з найперспективніших напрямів структурної перебудови економіки, що підтримує національні традиції, стимулює розвиток народних промислів, вимагає збереження природи та створення сприятливих соціальних умов для свого функціонування.

Для розвитку туристичної сфери в Україні існують усі передумови. Так, маючи вигідне геополітичне розташування, Україна володіє значним рекреаційним потенціалом: сприятливими кліматичними умовами, різноманітним рельєфом, мережею транспортних сполучень, культурною спадщиною.

Крім цього, в Україні дедалі частіше розробляються нові маршрути, розвивається готельна інфраструктура, підвищується рівень обслуговування туристів і зростає відвідуваність туристичних об'єктів. У сукупності ці передумови й сприяють динамічному розвитку туристичного бізнесу в Україні, про що свідчить аналіз туристичних потоків.

Аналіз динаміки розвитку туризму у світі засвідчив, що успішність туристичної галузі в одних країнах та невдачі – в інших, залежить від наявності чи відсутності туристичних ресурсів, чистоти довкілля, розвиненості інфраструктури та сфери розваг, високого рівня сервісу. Упродовж 2011-2013 років в Україні спостерігався динамічний розвиток в'їзного туризму, відносно збільшувався розвиток виїзного туризму та стабільна динаміка внутрішніх потоків, які могли свідчити про підвищення рівня конкурентоспроможності України на міжнародній арені. У 2014 році

відбулося зменшення кількості туристів за всіма категоріями, причому більшою мірою знизилася кількість іноземних громадян, які відвідували Україну (порівняно з 2013 роком їх кількість зменшилася майже на 12 мільйонів осіб). Зниження кількості туристів відбулося внаслідок нестабільної економічної та політичної ситуації в країні, яка значно вплинула на динаміку в'їзних потоків. Разом з цим, це відобразилося і на кількості громадян України, які виїжджали за кордон (порівняно з 2013 роком їх кількість зменшилася з 23,76 мільйона до 22,43 мільйона осіб у 2014 році). Зниження виїзних потоків українських туристів у цей період, на наш погляд, пов'язане з тим, що громадяни України більшою мірою надавали перевагу виїздам до сусідніх країн, які не вимагали суттєвих матеріальних затрат. Згідно з даними Державної служби статистики, у 2016 році в'їзний туризм в Україні почав відновлятися знову – кількість іноземних громадян досягла відмітки у 13,33 мільйонів, це на 0,91 мільйон більше, ніж у 2015 році. При цьому більшість іноземних громадян були з найближчих країн, а саме: з Російської Федерації – 1,47 мільйони, Угорщини – 1,26 мільйони, Польщі – 1,19 мільйони осіб та інших країн. Що стосується виїзного туризму, то за 2016 рік українські громадяни підвищили число своїх подорожей до 24,66 мільйонів, на півтора мільйони вище, ніж за 2015 рік. Так, за даними Державної служби статистики України, у 2016 році українські туристів виїжджали до найближчих держав, а саме: Російської Федерації, Польщі, Молдови, Угорщини, Білорусії, Єгипту, Туреччини, Словаччини, Грузії та ін.

Значні туристичні потоки українців до Польщі та Росії, насамперед, зумовлені трудовою міграцією. Адже, як відомо, більшість громадян України виїжджають на роботу за кордон не на підставі відповідної візи, а за допомогою туристичних, гостьових віз, ваучерів чи запрошень. Як правило, після завершення строку дії такої візи, заробітчани не афішують свою присутність в іноземній країні, оскільки переходять на нелегальне становище. Говорити про точні оцінки та підрахунки щодо обсягів трудової міграції в окремо взятій країні неможливо, оскільки мігранти не завжди працюють у тій країні, куди планували поїхати або навіть поїхали. Так, виїзд українців до Польщі необов'язково означає, що це їх остаточне місце призначення. Офіційно в'їхавши в Шенгенську зону, мігрант може

опинитися нелегалом у будь якій іншій країні учасниці цього договору. Тобто Польща, у багатьох випадках, відіграє свого роду роль перевального пункту, звідки люди вже їдуть до Італії, Іспанії, Португалії та Австрії. Росія ж взагалі не має візового режиму з Україною.

Упродовж останніх років, в Україні досить поширеними залишаються і внутрішні потоки. Власне вони більшою мірою представлені сільським зеленим туризмом, адже, як показує практика, селяни продовжують здавати в оренду туристам кімнати або цілі житлові будинки для відпочинку [3]. Загалом, аналіз туристичних потоків свідчить про пріоритетний напрям розвитку в'їзного та внутрішнього туризму, який є важливим чинником підвищення якості життя в Україні, утворення додаткових робочих місць, поповнення валютних запасів держави та підвищення її авторитету на міжнародній арені. Крім того, цей напрям позитивно впливає на збільшення надходжень до бюджету України від туристичної діяльності. Що ж стосується вкладу туризму до ВВП країни, то на 2016 рік ця цифра склала 128,5 мільярдів гривень, в порівнянні з 2015 роком це на 19,4 мільярди більше. У процентному відношенні туризм приніс у вклад ВВП країни 5,6% від загального вкладу. Таким чином, незважаючи на значний потенціал, туристична галузь України має цілий ряд проблем, негайне вирішення яких покращить перспективи її розвитку вже найближчим часом. Аналізуючи перспективи розвитку туристичного бізнесу в Україні, насамперед необхідно підкреслити, що сучасний туризм – це сфера економіки та життєдіяльності суспільства, яка загалом тією чи іншою мірою інтегрує практично усі галузі. Саме це і повинно стати головним у формуванні нового державного підходу до туризму як галузі, пріоритетний розвиток якої може позитивно вплинути на економічний і соціальний стан країни, стимулювати важливі галузі економіки, сприяти зміцненню позитивного іміджу України на світовій арені.

З кожним днем туризм розвивається та стає більш масовим явищем міжнародного масштабу, цьому сприяє розширення різноманітних зв'язків між державами, таких як політичні, економічні, наукові і культурні. Аналіз поточного стану туристичної сфери в Україні дозволяє не тільки оцінити в реальному часі її конкурентоспроможність на міжнародному рівні, а й виявити ключові проблеми, що заважають реалізації існуючого туристичного

потенціалу країни в повній мірі. Перш за все, головна проблема функціонування ринку туристичних послуг в Україні – є складна соціально економічна ситуація та воєнний конфлікт на території державі. Саме через це іноземні туристи не прагнуть бажанням відвідувати Україну та віддають перевагу іншим державам. Але разом з цим існує ще ряд проблем: відсутність ефективної стратегії розвитку галузі туризму як на національному, так і регіональному рівнях, недостатньо розвинена інфраструктура, відсутність належної інформації про Україну на міжнародних ринках, а також система транспортного обслуговування туристів та населення стають на заваді швидкому піднесенню та поширенню туристичної слави країни, часто ставлять охочих відпочити перед вибором. Тому розвиток туристичної інфраструктури та транспортних шляхів сполучення є одним із першочергових завдань для підвищення якості діяльності галузі туризму. Основна проблема розвитку туризму України – неефективне та нераціональне використання природних ресурсів. Також важливо те, що на даний момент немає чіткої стратегії розвитку індустрії туризму і його чіткого регулювання. Також важливим питанням залишається якість надання туристичних послуг. За цим показником Україна значно відстає від багатьох держав із подібним рекреаційно-туристичним потенціалом. Внаслідок цього багато наших співвітчизників надають перевагу іноземним курортам, отримуючи фактично за ті самі гроші набагато вищий рівень обслуговування та комфорту та стаючи при цьому інвесторами в економіку іноземних держав.

Підняття рівня якості вітчизняних туристичних послуг до європейських стандартів значно прискорило б розвиток туризму в Україні та привабило б більше охочих відпочити з України та близького зарубіжжя. Проблеми, які можна спостерігати в даний час в області вітчизняного туризму, є, так би мовити, «спадщиною», яке залишилося в Україні після розпаду СРСР. Так, виробнича база галузі створювалася головним чином за радянських часів, тому на сьогоднішній день серед об'єктів інфраструктури домінують великі комплекси з великою концентрацією місць та дуже низьким рівнем комфорту. Проведений SWOT-аналіз стану та розвитку туризму в Україні дає змогу оцінити сильні та слабкі сторони, можливості та загрози туристичного

бізнесу України. Не дивлячись на той факт, що Україна має значні можливості для розвитку туристичної та рекреаційної галузі, розширення співробітництва у даній сфері, даний туристичний потенціал в країні реалізується недостатньо. В Україні донині немає повноцінної, адаптованої до ринкових умов державної політики розвитку вітчизняного туризму, підвищення його економічної ефективності та пізнавальної цінності [4].

На даний момент Україна має цілий ряд проблем, які потрібно вирішати найближчим часом, якщо органи законодавчої влади прагнуть зробити ринок туристичних послуг Україні перспективним напрямком розвитку держави в цілому. Основними цілями розвитку туристичного ринку є максимальне збільшення потоку іноземних туристів в Україну, стимулювання внутрішнього туризму, збільшення валютних надходжень та платежів до загальнодержавного та місцевого бюджету. Основною проблемою розвитку туристичного ринку в Україні є недостатня увага з боку держави, як сказано вище. Виважена і стимулююча політика уряду у цій сфері повинна сприяти створенню належних умов, які сприятимуть залученню внутрішніх і зовнішніх інвестицій в розвиток регіонів, створювати сприятливі умови для суб'єктів підприємницької діяльності, розвивати відповідну інфраструктуру туризму, створювати нові робочі місця, формувати і розширювати ринок спеціалізованих туристично-рекреаційних послуг.

Держава повинна активно втручатися в конкурентну боротьбу, проводити активну протекціоністську політику за вплив на рух міжнародного туристичного потоку, зокрема через реалізацію державних програм, впровадження стимулюючої фіскальної політики на загальнодержавному та регіональному рівні, що сприятимуть розбудові індустрії туризму. Подолання наявних негативних тенденцій, створення системних та комплексних передумов для сталого розвитку туризму і суміжних галузей економіки має стати одним з пріоритетних напрямків забезпечення сталого розвитку країни, в цілому, та суттєвою складовою у вирішенні питань підвищення рівня життя населення [5].

Актуальним і перспективним є подальше вивчення міжнародного досвіду управління в сфері туризму, дослідження ролі недержавного сектору, питань сталого розвитку та механізмів стимулювання інноваційно-

інвестиційної діяльності в сфері туризму в контексті глобального розвитку сучасності. Побудувавши лінію тренду за прибуттями іноземних громадян до України, за даними Державної служби статистики, на найближчі п'ять років, можна побачити, що прибуття туристів до України будуть зменшуватися. Коефіцієнт апроксимації в даному випадку – 62%, це говорить про вірогідність прогнозу середнього рівня. Але, як відомо, цей результат не є точним, а лише умовним.

1.2.1. Пріоритетні напрями розвитку туристичної діяльності в умовах кризи

У докризовий період індустрія туризму, активно розвиваючись, дозволяла отримувати стабільний прибуток при відносно невеликих вкладеннях. Пандемія Covid-19 внесла різкі корективи в усі аспекти і напрями туристичної діяльності. Сфера туризму і гостинності потребує комплексу заходів і умов для відновлення даної галузі. Системне бачення проблеми виділяє кілька пріоритетів у відновленні і розвитку туристичної індустрії. Очевидно, що ефективний розвиток туризму вимагає задовільних природних і кліматичних умов. В умовах локдауна з'явилася можливість для навколишнього природного середовища природним чином відновитися за відсутності антропогенних навантажень, в тому числі туристичних.

Сьогодні внутрішній туризм є одним з пріоритетних напрямків туристичної діяльності. Вільний доступ до інформації обумовлює розвиток віртуалізації туристичного ринка, що, в свою чергу, сприяє впровадженню нових форм господарювання.

Значний внесок у дослідження проблем розвитку туризму внесли вітчизняні та зарубіжні вчені: Антоненко І. Я., Давидова О., Романенко О. О., Кальченко О., Михайличенко Г., Abernathy W.J., Bilgihan A., Weiermair K. та інші. Проте підходи до дослідження стійкості туристичної діяльності з розвитком сучасних інформаційних технологій постійно змінюються, особливо на тлі найбільшої кризи, викликаної спалахом пандемії COVID-19, що обумовлює впровадження нових форм взаємодії зі споживачами туристичного продукту.

Віртуалізація туристичної діяльності на сьогоднішній момент є найкращою альтернативою традиційним формам надання послуг. Індустрія туризму активно розвивається за рахунок широкого поширення соціальних мереж, які акумулюють і надають актуальну і релевантну інформацію про послуги і локації. Метою дослідження є визначення пріоритетів розвитку туристичної діяльності в умовах кризи, формування туристичного потенціалу з використанням сучасних інформаційних технологій.

На сьогоднішній день туризм переживає глибоку кризу в результаті надзвичайній ситуації в багатьох сферах: охорони здоров'я, соціальної, економічної та ін. За даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) міжнародний туризм в порівнянні з попереднім роком скоротився на 74%, у зв'язку з закриттям кордонів та значним зменшенням попиту (Рис.1.2).

Скорочення міжнародного туризму тягне за собою величезні фінансові втрати. Експерти UNWTO не дають однозначних прогнозів на поточний 2021 рік. Так тільки половина респондентів вказують на відновлення економіки до 2022 року, інші – розглядають можливість зростання в 2021 році. Орієнтуючись на актуальні тенденції розвитку туризму, експерти прогнозують розвиток внутрішнього туризму, не в останню чергу розглядаючи підвищений інтерес до туризму під відкритим небом. Попит, викликаний даними потребами, залежить від розвитку епідеміологічної ситуації в тому чи іншому регіоні. Широке використання вакцини від COVID-19, сприяючи придбанню колективного імунітету, допоможе відновити впевненість споживачів у безпеці поїздок, а також буде сприяти зняттю обмежень на переміщення через кордони.

Перед туристичною галуззю в наступні роки виникне моральна дилема: споживач – місцевий житель, рішення якої торкнеться не тільки відносини в туристичній галузі, а й глобальне ставлення людства до природи [6].

У першому випадку, акцент йде виключно на задоволення потреб споживача:

- цінності, що лежать в основі поглядів на природу і навколишнє середовище, залишаються колишніми. Природа – це лише джерело розваги, в якій люди – домінуючий вид;

- основна мета – особисте благополуччя;

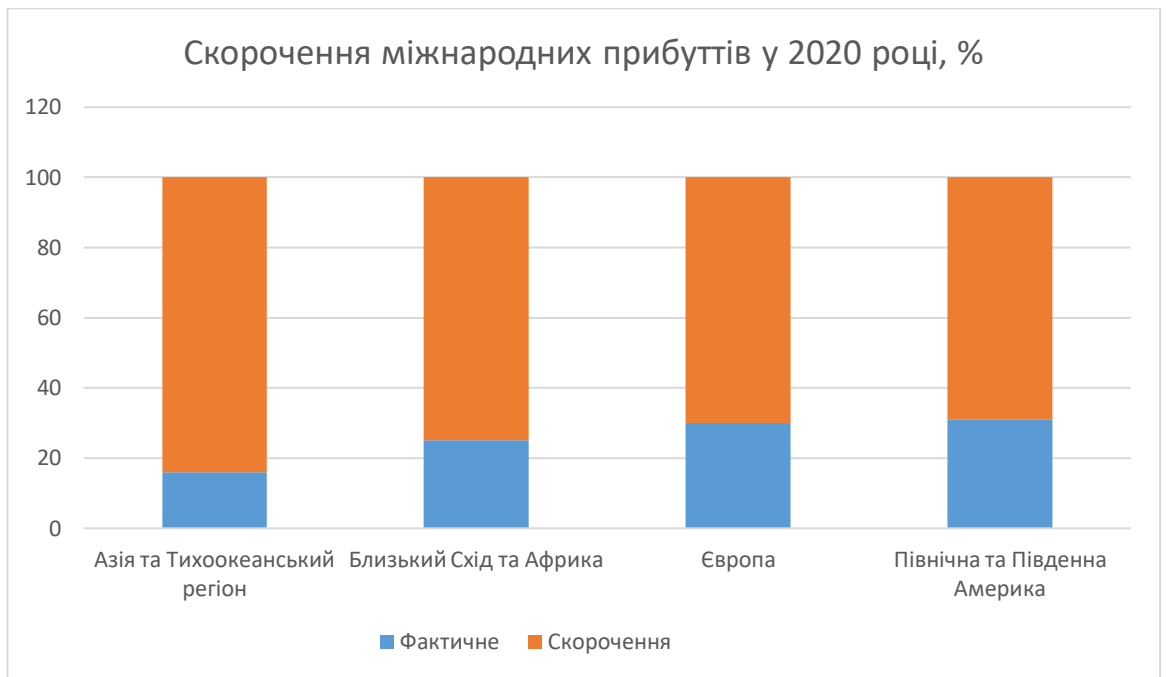

Рис. 1.2. Скорочення міжнародних прибуттів, %

Дані з джерела [13].

- орієнтація на матеріальні потреби. Необмежена тяга до споживання.

У другому випадку, людство робить висновки з кризи і люди в корені міняють своє ставлення як до природи, так і до інших людей:

- громадяни більше усвідомлюють нерозривний зв'язок між людиною і природою і її вплив на здоров'я. Переосмислення цінності природи, навколишнього середовища, якості життя місцевих жителів;

- основна мета – колективне благополуччя;

- орієнтація на якість життя всього суспільства в цілому.

Залежно від перерахованих вище акцентів і тривалості кризи, на думку авторів дослідження CELTH [6], можна виділити чотири основні сценарії розвитку посткоронавірусного туризму.

1. Швидкий вихід з кризи і акцент на індивідуальні потреби.

Як тільки криза закінчується, турист повертається до своїх колишніх стилів поведінки. Після скасування національних локдаунів і відкриття кордонів, попит на туризм багаторазово збільшується і компанії, повністю задовольняють його і процвітають, як ніколи раніше. Оскільки період відновлення закінчився, основна увага знову приділяється подальшому економічному зростанню. Багато компаній поглинаються великими

міжнародними мережами (конгломераціями), але в той же час з'являються нові туристичні ніші. Такий підхід веде до перевтоми економіки відвідувачів, посилення екологічного навантаження і негативних соціальних наслідків.

2. Тривалий вихід з кризи і акцент на індивідуальні потреби.

Люди продовжують дотримуватися свого «права» на відпочинок в далеких місцях, а це значить, що потреба в подорожах залишається сильною. Однак економічний спад робить фінансово неможливим для більшості людей задовольнити цю потребу. Оскільки люди не можуть відвідувати далекі місця (фінансові та національні кордони), вони шукають альтернативи в своїй рідній країні і за її межами. Боротьба за скорочену кількість відпочиваючих буде виражатися в жорсткій конкуренції. Багато авіакомпаній (особливо бюджетні), туристичні компанії і підприємства громадського харчування збанкрутуються. З метою запобігання надмірній реструктуризації сектора, запобігання фрагментації і як і раніше підтримувати мінімальну пропозицію для своїх громадян, уряди націоналізують деяких гравців туристичного сектора: національні авіакомпанії, національні залізничні компанії, а також ряд готелів, мереж кемпінгів будуть передані національним урядам.

3. Швидкий вихід з кризи і акцент на суспільні потреби.

Тривалий економічний спад змусить громадян по-іншому задовольняти свої потреби у відпустці. Уряди, компанії, наукові установи та громадяни об'єднують свої зусилля, щоб максимально задовольнити цю потребу. Всі сторони вносять свій внесок у вигляді знань, субсидій, досвіду і робочої сили. Творчість процвітає, і численні інновації забезпечують повну революцію в туризмі як з точки зору продуктів і послуг, так і з точки зору моделей доходів, експлуатації та управління. Він являє собою фундаментальний розрив з минулим. Це епоха високотехнологічного туризму, доступного кожному, хто цього потребує. Економіка відвідувачів породжує місцеві і регіональні ланцюжки створення вартості і виробництва з такими юридичними особами, як кооперативи, як «оновлену» модель експлуатації, що забезпечує цілі для суспільства і орієнтовану на кругове виробництво.

4. Тривалий вихід з кризи і акцент на суспільні потреби.

При цьому сценарії, виросте розуміння того, що глобалізація і пов'язані з

нею міжнародні поїздки в значній мірі сприяли поширенню COVID-19 і рецесії. Люди стануть краще усвідомлювати наслідки своїх подорожей і приймати більш усвідомлений і відповідальний вибір, заснований на абсолютно інших цінностях. Споживачі будуть вибирати і близькі напрямки переважно внутрішньо національні, стримуючи нестримне зростання докризового міжнародного туризму. Цей сценарій знаходиться в повній відповідності зі стратегією деглобалізації, яка переважає в світі останнє десятиліття.

Стимулювання внутрішнього туризму в Україні має базуватися на впровадженні інноваційних підходів до туристичної діяльності, що в свою чергу сприятиме відновленню економіки.

На сьогоднішній день тенденція така, що існуючих рекреаційних територій недостатньо для задоволення запитів споживачів. Дана проблема вимагає ретельного і виваженого підходу до вже існуючих територій і включає в себе гостру необхідність пошуку варіантів можливості релевантного використання вже існуючих територій.

Авторами дослідження [7] запропоновано використання ефективного інструментарію для забезпечення взаємодії природних ресурсів і умов в процесі формування туристичного потенціалу поліфункціональних територій. Доведено, що «туристичний потенціал поліфункціональних територій є сукупною здатністю ресурсів, умов та інфраструктурних елементів екосистеми забезпечувати певні атракції для надання туристичних послуг, формувати туристичні потоки, слугувати основою для розвитку кількох напрямів економічної діяльності в межах допустимого екологічного навантаження».

Особливу увагу автори дослідження звертають на розробку саме довгострокової стратегії, що дасть можливість реалізувати сфери діяльності, що вимагають великих фінансових, матеріальних і трудових ресурсів. Даний напрямок враховує стратегію розвитку туризму і курортів, в якій розроблено комплекс заходів для впровадження на всіх рівнях (державному, регіональному, місцевому) [8].

Криза, викликана пандемією COVID-19, в певній мірі може послужити поштовхом для розвитку в багатьох сферах, в тому числі економіко-

екологічній. Час вимушеного обмеження пересувань і застою в туристичній індустрії дає можливість за рахунок зниження антропогенного навантаження на природне середовище для самовідновлення. Навантаження на природні і культурно-історичні туристичні ресурси має тенденцію до зниження прямо пропорційне зменшенню числа відвідувань, що ми і спостерігаємо в період пандемії. Раціональне використання туристичних ресурсів передбачає оптимальне співвідношення числа відвідувань з можливістю природного відновлення в періоди простою.

В Україні розвиток екологічного туризму знаходиться в початковій стадії в порівнянні з європейськими країнами, в яких на державному рівні створено всі умови для здійснення даного виду діяльності. Екологічний туризм як складова частина концепції сталого розвитку сприяє розвитку не тільки внутрішнього, а й міжнародного туризму. Природні ресурси України в умовах чітко виробленої стратегії по їх збереженню і відновленню здатні забезпечити збільшення доходів від екотуристичної діяльності. Екологічний туризм в першу чергу повинен орієнтуватися на особливо охоронювані природні території, які мають великі потенційні можливості в плані розвитку екологічної освіти і організації просвітницьких програм не тільки для українських, а й зарубіжних студентів.

Екологічний туризм сприяє соціально-економічному розвитку, дозволяє залучити в економіку України різного роду інвестиції, створює додаткові робочі місця.

В якості практичного вирішення деяких проблем екологічного туризму в Україні можна запропонувати створення національних мереж веломаршрутів. В тому числі, пунктів прокату велосипедів в містах та в області. Існує безліч підтверджень того, що велосипед є одним з найбільш екологічних способів пересування, крім того, він сприятливо впливає на здоров'я людей, що ведуть малорухливий спосіб життя.

Дослідження [9] показує, що, незважаючи на локдаун, три українських міста-мільйонника входять в топ-20 міжнародного рейтингу найбільш завантажених по дорожньому руху міст світу (Рис.1.3). Це веде не тільки до погіршення рівня життя громадян, через викиди шкідливих речовин в

атмосферу, а й до різноманітних психологічних проблем [10], а також загострення проблеми домашнього насильства [11].

Дослідження [10] проводилося з метою з'ясування зв'язку здоров'я з транспортним стресом, який сприймається індивідуально, а також з екологічним навантаженням на транспорт. Було відзначено, що «дорожній стрес, що сприймається, пов'язаний як із загальним станом здоров'я, так і з депресією в багатовимірних багаторівневих моделях, так що люди, які повідомляють про дорожні стреси, мали більш низький статус здоров'я і більш депресивні симптоми». Також було зареєстровано «взаємозв'язок між транспортним навантаженням і дорожнім стресом для обох показників здоров'я». Були зроблені висновки «про те, що дорожній стрес може являти собою важливий фактор, що впливає на добробут міського населення».

Рис. 1.3. Топ-20 міжнародного рейтингу найбільш завантажених по дорожньому руху міст світу

Дані з джерела [9].

Існуючий взаємозв'язок між злочинністю і емоційними сигналами, отримано в результаті спостережень за даними про дорожній рух в Лос-Анджелесі, що дозволяє зв'язати трафік зі злочинною діяльністю [11]. Було відзначено, що «пробки на дорогах – серйозна проблема в багатьох містах,

яка вимагає значних витрат на економію за рахунок втрати часу, забруднення навколишнього середовища і підвищених витрат бензину».

Використання велосипеда для переміщень по місту не тільки дозволить значно знизити кількість пробок на дорогах, а й допоможе сформувати відносно нову для українського ринку галузь туристичної діяльності – велотуризм.

Маршрути можна розділити на три основні типи:

- міські маршрути – тривалістю до 40 кілометрів, які б включали в себе як маршрути по історичному центру міста, так і маршрути по ближній області;

- маршрути середньої дальності – тривалістю до 200 кілометрів, розраховані на кілька днів шляху;

- маршрути великої дальності – маршрути довжиною понад 200 кілометрів, які б використовувалися для проведення різних спортивних заходів і тривалих велозаїздів.

На даний момент одним з популярних серед велотуристів маршрутів є маршрут Свалява – Мукачеве – Берегово – Виноградів – Хуст – Мукачеве. Цей маршрут не вимагає складної фізичної та організаційної підготовки і займає не більше чотирьох днів. Також не менш популярним маршрутом є маршрут навколо заповідника «Подільські товтри», який вже значно складніше, як у фізичному плані, так і в організаційному. Для більшої частини веломаршрутів в Україні характерний однаковий набір проблем: відсутність пунктів прокату і ремонту велосипедів, і недостатньо розвинена туристична інфраструктура в містах на шляху прямування [12].

Тому слід вважати, що на державному рівні в Україні необхідно розглянути можливість розробки ряду велосипедних маршрутів національного значення, сформувати всю необхідну інфраструктуру, включаючи: велосипедні доріжки, точки зберігання велосипедів, станції налагодження та місця для відпочинку велосипедистів. Також слід максимально популяризувати даний спосіб пересування і туризму серед молоді (модний тренд, екологічність).

Однак, слід зауважити, що нинішнє обмеження можливостей для активного туризму в період пандемії COVID-19 сприяє розвитку також інших

форм задоволення естетичних потреб в прекрасному, обумовлюючи тим самим розвиток і швидке впровадження сучасних інформаційних технологій в сферу туризму (віртуалізація туризму, розвиток штучного інтелекту, диджиталізація і ін.).

Розвиток фототуризму, при якому насолода визначними пам'ятками відбувається в основному через об'єktiv фотоапарату, має дотримуватися ряду сучасних вимог. Специфіка організації фототурів в даний час в необхідному порядку повинна враховувати малокомплектність груп і обов'язкову соціальну дистанцію.

Віртуальний туризм в умовах пандемії COVID-19 і обмежених пересувань по світу привертає велику увагу. Можливість побувати в багатьох музеях світу, насолодитися світовими шедеврами мистецтва за допомогою технології 3-D, що дає ефект повної присутності – все це формує ефект відкладеного попиту. Незважаючи на розвиток і впровадження сучасних технологій, реальне спілкування замінити важко (можливість вдихнути атмосферу, стикнутися з справжніми шедеврами ні з екрану монітору), тому з поступовим відновленням нормальної епідеміологічної обстановки, можна очікувати додаткового попиту на реальні подорожі.

Раніше індустрія туризму впроваджувала інформаційні сервіси поступово в якості додаткових сервісних послуг. У період пандемії активний розвиток вищевказаних інформаційних технологій спільно з відкладеним попитом на туристичні послуги може призвести до сплеску активності в сфері туризму після закінчення пандемії і зняття всіх обмежень.

Таким чином, серед основних пріоритетів розвитку туристичної діяльності в Україні, можна виділити:

1. Розробку стратегічних підходів для реалізації туристичного потенціалу поліфункціональних територій, що дасть можливість комплексного використання природно-ресурсного потенціалу [7].

2. Впровадження інноваційних технологій у туристичну діяльність в сфері використання електронних інформаційних систем, диджиталізація основних напрямів індустрії туризму, модернізація засобів зв'язку.

3. Широке використання інформаційних центрів надання туристичних послуг, що запропонують послуги з надання різноманітної інформації не

тільки споживачам, але і організаторам в індустрії туризму (збір статистичної інформації, актуальні дані по ринках збуту, якість надаваних послуг і ін.).

4. Підтримку на державному рівні маркетингової діяльності в туристичній сфері, що забезпечує просування національного туристичного продукту не тільки на внутрішньому, а й на зовнішньому ринку.

5. Фінансування на постійній основі туристичних об'єктів, що мають широку популярність і розвиток нових об'єктів, повсюдний розвиток велотуризму, а також підтримку в конкурентоспроможному стані туристичної інфраструктури.

Системний підхід до вирішення комплексної задачі відновлення індустрії туризму дозволить в доступній для огляду перспективі вийти на новий рівень і запропонувати досвідченому споживачеві якісно новий товар, що враховує все різноманіття сучасних вимог.

1.2.2. Особливості розвитку еногастрономічного туризму в Україні на прикладі Одеського регіону

Подорожі з еногастрономічними цілями набирають усе більшої популярності. Причина такої стрімкої популярності такого виду туризму проста – туристи втомилися від одноманітних класичних турів і перебувають у пошуку нових яскравих вражень. Територіями туристської привабливості все частіше стають виноробні регіони з їхнім колоритом і місцевою кухнею. Одеська область має потенціал для розвитку винних турів і приватних виноробних господарств. Про це свідчить ситуація з імпортозаміщенням, підтримка з боку держави агропромисловості і малих господарств, а також попит у сучасного туриста на внутрішній туризм.

Одеський регіон є одним із найперспективніших виноробних регіонів України зі сприятливими умовами для розвитку еногастрономічного туризму, який може збільшити туристичні потоки до Одеської області. Еногастрономічний туризм є відносно новим і багатообіцяючим для Одеського регіону видом туристичної діяльності, тому що він дає змогу згладити фактор сезонності і розвивати туристичну дестинацію в будь-яку пору року.

Еногастрономічний туризм – це повне занурення у світ нових унікальних смаків і нових відчуттів від місцевих вин і кухні. Еногастрономічний туризм – це індивідуальний туризм і подорожі заради нових вражень, короткі поїздки на вікенд і агротуризм, винний туризм тощо. Зокрема, це прекрасна можливість поповнити свою скарбничку вражень, збагатити знання, відчутти нові смаки і завести нові знайомства. А для організаторів заходів – можливість додатково заробити, відкрити і розвивати свій бізнес [14].

Гастрономічний туризм – один з перспективніших в усьому світі вид подорожей, який привертає значний туристичний потік у країни та регіони з цікавою місцевою кухнею.

За дослідженнями Всесвітньої туристської організації, кожен третій турист в світі розглядає знайомство з місцевою кухнею і продуктами як важливу й обов'язкову частину своєї подорожі. Галузь туризму без гастрономічного складника дуже складно уявити, вона значно збільшує приплив туристів, дохід галузі та створює додаткові робочі місця [15]. Гастрономічний туризм нині – це один із модних і популярних напрямів у сфері туризму.

Через гастрономію турист пізнає місцеву культуру і спосіб життя на нових для себе територіях [16]. У шанувальників такого виду подорожей є можливість вибрати, чи поїхати в регіон, що славиться віковими кулінарними традиціями, й ознайомитися з його визначними пам'ятками – як їстівними, так і всіма іншими, чи відвідати всілякі барвисті і смачні гастрономічні фестивалі, які у великій кількості проводяться в різних куточках планети.

Серед усіх видів туризму гастрономічний туризм сьогодні – найбільш трендовий. Щорічні надходження у світі до коронакризи сягали 150 млрд. дол. США. У Євросоюзі порахували: якщо середній чек туриста дорівнює 50 дол. США, то середній чек туриста саме гастрономічного маршруту дорівнює вже 200. Отже, гастрономічний туризм є найперспективнішим напрямом туристичного бізнесу та поповнення місцевих бюджетів [15].

Еногастрономічний тур має на увазі поїздки з особливою увагою до місцевої кухні, регіональних продуктів і вина. Це сучасний спосіб подорожей у пошуку нових смаків і кулінарних традицій, що допомагає відчутти

найбільш повно культуру і цінності, пов'язані з цією землею і збережені багатьма поколіннями. Кухня кожної країни і регіону унікальна. Еногастрономічний туризм за допомогою знайомства з місцевою кухнею, її особливостями і традиціями, з незвичайними продуктами і напоями, характерними для конкретного регіону, дає можливість пізнавати дух і культуру народу цієї місцевості.

Гастрономічні маршрути діляться на кілька типів: дороги вина, дороги смаку, дороги вина і смаку. Вони є інструментами для створення і комерціалізації гастрономічних маршрутів як туристичної пропозиції.

В Україні є два основних напрями розвитку гастрономічного туризму – в'їзний та внутрішній. У кожному з них є деякі питання, які необхідно вирішити. Якщо розглядати внутрішній туризм, то це: – багаті традиції і звичаї, унікальна культура і місцева кухня; – поки ще невелика популярність серед жителів країни такого виду подорожей.

Гастрономічний туризм повинен удосконалюватися паралельно з іншими видами подорожей. У в'їзного туризму теж проблем вистачає – це і високі ціни, і відсутність реклами за кордоном; нові туристичні напрями виникають не часто, незважаючи на те, що на території України живе безліч народів із дуже багатою і неповторною культурою і кухнею, на яку і варто звернути увагу під час формування гастротурів.

Для розвитку в'їзного еногастрономічного туризму необхідно створювати додаткову інфраструктуру в сільській місцевості навколо міст, що користуються популярністю серед іноземців. Пропонувати гостям поєднувати пізнавальний або діловий відпочинок із гастрономічним, завдяки чому вони зможуть краще пізнати звичаї і традиції української гостинності, спробувавши національну екологічно чисту їжу. Для цього потрібно побудувати і реконструювати сільські будинки в мальовничих місцях поряд з озерами, річками, розробити концепцію прийому і розваги гостей, це може бути збір ягід, грибів, ловля риби, використання зібраного в приготуванні страв із місцевими рецептами. Пропонувати участь у майстер-класах із випікання хліба та приготування страв місцевої кухні, а на виноградниках – у зборі винограду і подальшій переробці його для приготування вина [15]. Будь-яка енотуристична подорож має допомогти гостю сформувати своє

уявлення про Україну, а саме Одеську область.

Гастрономічний і винний туризм, або енотуризм, набуває все більшої популярності. Це багатообіцяючий у всьому світі вид подорожей, заснований на ідеї дегустації вина або іншого унікального продукту регіону в тому місці, де вони вирощені і вироблені, поєднуючи їх одне з одним, щоб яскравіше відчувати місцевий колорит. Для туристів влаштовуються екскурсії на виробництво і виноградники, а також дегустації власних вин і місцевих продуктів. Гостям і туристам надається можливість із комфортом відпочити і продегустувати регіональні вина і страви з місцевих продуктів.

Виноробні, пекарні, сироварні та інші виробництва можуть стати магнітами, що привертають туристів цілий рік. З цією метою формується регіональна інфраструктура, відкриваються фермерські магазини і проводяться презентаційні заходи. Одним із факторів, який притягує тисячі туристів до місць вирощування винограду та виробництва вина, є численні обряди, пов'язані з цим видом діяльності людини. Не винятком є і Одеська область з її багатонаціональним населенням та приказками для застільних промов-тостів.

Винний туризм передбачає широкий спектр таких видів туристичної діяльності, як: – відвідування плантацій виноградників, дегустаційних залів і підвалів, дегустація місцевих сортів винограду; – знайомство з технологією виготовлення різних видів алкогольних напоїв безпосередньо на виробництві; – знайомство з історією виноробства, відвідування спеціалізованих музеїв і виставок; – відвідування ресторанів, що пропонують послуги дегустації вина і майстер-класи від сомельє; – участь у винних фестивалях і тематичних святах; – відвідування і участь у спеціалізованих виставках, форумах, конференціях, конкурсах, аукціонах.

Україна володіє великим потенціалом для розвитку винно-гастрономічного туризму, проте використовує його не в повному обсязі. Найбільш наближеною за кліматичними характеристиками є південна виноробна частина України, такі виробники, як ТМ «Колоніст» (Придунайська Бессарабія, Одеська область), виноградники якого знаходяться на одній широті з Бордо (Франція) та П'ємонтою (Італія).

В Одеській області виноградарство розвинене у 12 адміністративних

районах. В останні роки площа насаджень винограду в області збільшується. Для туристичної індустрії вино є суттєвим чинником привабливості туру, мотивом спеціальної подорожі, елементом харчування, лікування та розваг. Для виноробних підприємств винний туризм – гарний спосіб привернути увагу до своєї торгової марки, завоювати тривалу прихильність споживача, збільшити обсяги своїх продажів, а також дієвий засіб боротьби з фальсифікацією продукції. Таким чином, розвиток винного туризму може забезпечити надходження додаткових інвестицій до області та підтримку місцевих виробників [15].

З метою розвитку ринку винного туризму в Одеському регіоні ще у 2009 році компанія «Шабо» відкрила перший в Україні «Центр культури вина Шабо», головною метою якого стало підвищення культури споживання благородних напоїв. «Центр культури вина Шабо» розташований безпосередньо на місці виробничого комплексу компанії «Шабо», в одному з найдавніших виноробних регіонів Європи, традиції якого були закладені ще в античні часи. Це єдиний в Україні культурний центр, який об'єднує діюче високотехнологічне підприємство, стародавні винні підвали, дегустаційний зал, експозиції сучасного скульптурного та архітектурного мистецтва, а також унікальний Музей вина та виноробства.

«Центр культури вина Шабо», вже включено комісією Ради Європи до туристичних карт європейських винних маршрутів. З недавніх пір це селище приваблює туристів не тільки винами, а й сучасною «Європейською сироварнею», яка працює за голландською технологією.

Туристичні маршрути невеликими господарствами дуже популярні в Європі, вони навіть діляться тематично: дороги вина, дороги смаку, дороги вина та смаку – рибні, сирні, медові, оливкові, фруктові-ягідні та багато інших маршрутів.

В Одеському регіоні гастрономічний туризм тільки зароджується – відсутні тури в чистому вигляді, але елементи його доволі яскраві. В регіоні пропонують тури «Гастрономічна Бессарабія», «Фрумушика-Нова», що дозволяють ознайомитися з гастрономічними особливостями болгарського, гагаузького та молдавського народів, наблизитися до їх культури.

В Україні спроби розробити і презентувати винні тури здійснюються

виноробними підприємствами південних регіонів України. Так, у 2007 р. Всеукраїнська Асоціація виноробів і сомельє, а також Школа сомельє ТОВ «Майстер-клас» спільно з Інститутом туризму Федерації профспілок України вперше в Україні почала розроблення винних турів по країні. У цей проект були залучені виноробні підприємства південних регіонів України – винзавод «Шабо», Одеський завод шампанських вин, Одеський коньячний завод ТМ «Шустов», ТМ «Вина Гулієвих», ТМ «Колоніст» [15].

В Одеській області щороку відбувається 5 виноробних фестивалів. Найбільш відомими для національного туриста є Фестиваль аматорського вина «Живе вино України», Свято бессарабського вина і Фестиваль молодого вина. Є також фестивалі суто гастрономічного спрямування («Свято дунайського оселедця»). Не менш відомий у регіоні музей коньячної справи «Шустов»: відвідування купажного цеху, екскурсія з дегустацією різних видів коньяків та розповідями про Одесу, вір-дегустації коньяків 50-річної витримки, Метр де Ше – створення особистого коньячного купажу, а також дегустація вин на заводі «Французький бульвар». Це завод із багатою історією, яка починається з 1857 року, коли французький купець Ф. Нуво заклав тут винні підвали.

Експерти проекту Євросоюзу «Підтримка системи географічних позначень в Україні» презентували перший в Україні проект еногастрономічного туризму «Дороги вина і смаку», робота над яким проходить зараз в Одеській області. Презентація напрацювань проекту відбулася в Укрінформі під час круглого столу «Туризм і дороги».

«Дороги вина та смаку Української Бессарабії» – пілотний проект ЄС зі створення на Одещині системи еногастрономічних туристично-рекреаційних маршрутів відповідно до європейських стандартів.

Учасники проекту – це асоціації, виробники локальної продукції, представники туристичного бізнесу, місцева влада та громадські організації. Для розроблення концепції розвитку сільського й еногастрономічного туризму в Україні вибрали Одеську область саме тому, що там збудовано дорогу високої якості – Одеса – Рені. Перший проект тому і буде запущений у цьому регіоні, де згуртовані національні виробники, які готові

сертифікувати свою продукцію, а також частково вирішені логістичні проблеми.

Туристичний еногастрономічний маршрут «Дорога вина і смаку» повинен впровадити в Україні інноваційний досвід Євросоюзу і сприяти розвитку сільських територій. Адже у світі щорічні надходження від гастрономічного туризму сягають 150 млрд доларів. Успіх проекту залежить від виконання декількох обов'язкових умов: повинні бути локальні туристичні об'єкти з сільськими та історичними особливостями; розвинена туристична інфраструктура поблизу об'єкта, наприклад готелі, ресторани; а також транспортна інфраструктура, яка надасть можливість вільного і швидкого доступу до туристичної локації (аеропорти, якісні дороги й інші туристичні шляхи).

Еногастротуристичний маршрут «Дорога вина та смаку Української Бессарабії» прокладений південно-західними районами Одеської області та дає змогу туристу ознайомитися з кулінарними особливостями Бессарабського регіону. Маршрут охоплює чотири дестинації: Одеса – Шабо – Білгород-Дністровський, Одеса – Фрумушикка-Нова – Лісне, Ізмаїл – Криничне – Болград, Татарбунари – Струмок – Приморське – Вилкове. Центральною магістраллю є автодорога М-15 Одеса – Ізмаїл.

Подібні маршрути вже давно є в Європі і користуються неабиякою популярністю у туристів. Існування такої дороги спрощує туристу відпочинок, адже в маршрутах враховано все: як доїхати, на чому дістатися, де оселитися, куди піти, де смачно поїсти і випити. Крім того, створення туристичної карти допоможе розвинути сільські території та пробудити інтерес до продуктів регіону [16].

Поблизу еногастрономічного маршруту «Дорога вина і смаку» буде розвиватися інфраструктура, відкриваються сільські садиби, активізується бізнес. Обсяг виробництва у малих господарствах Одеської області, які стали учасниками «Дороги вина та смаку», після того збільшився на 30% (і це враховуючи, що був карантин). Реалізація проекту сприятиме збільшенню туристичних потоків у сільські території, підвищенню попиту на місцеву продукцію і збереженню гастрономічної спадщини України.

Вже розпочато роботу над створенням єдиного всеукраїнського

Інтернет-порталу, який буде містити інформацію про проект «Дороги вина і смаку», а також про національних виробників локальної продукції, які готові відкрити свої підприємства для відвідування туристами. Ця карта повинна бути у вільному доступі як для українських, так і для зарубіжних туристів. Щорічне проведення фестивалів виноградарства і виноробства повинно стати основними туристичними і культурними заходами Одеської області. Інформаційні тури та прес-тури для регіональних туроператорів, блогерів та представників засобів масової інформації з рибальських місць, винних турів і маршрутів сприяють просуванню еногастрономічного туризму на регіональному рівні.

З метою формування комфортного інформаційного середовища для гостей і жителів міст туристські інформаційні центри повинні надавати інформацію про цікаві місця і пам'ятки міста й області, поширювати інформаційні матеріали про місто і регіон (карти-схеми, інформаційні каталоги і путівники), надавати допомогу в організації пізнавальних екскурсій, формувати єдину базу екскурсійних маршрутів від турагентів і туроператорів регіону, консультувати з питань проживання, харчування та транспорту, надавати послуги гідів-екскурсоводів і перекладачів.

Просування еногастрономічного туризму тісно пов'язане з маркетинговою стратегією розвитку туристичної галузі Одеської області. В її основі – отримання туристами нових унікальних емоцій і вражень від відвідування регіону, який знаменитий своєю гостинністю і хлібосољством.

2 МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ СУЧАСНИХ ПРОЦЕСІВ В ТУРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Організаційні засади оцінки стану сталості сучасної туристичної діяльності

2.1.1. Особливості сучасного стану сталого розвитку туризму

Сталий розвиток туризму – це свідомо підтримуваний розвиток, в силу чого зростає роль держави, оскільки тільки вона здатна розробити стратегічну основу планування розвитку індустрії туризму.

Туризм повинен розвиватись так, щоб приносити користь місцевому населенню, посилювати економіку приймаючої країни, створювати додаткові робочі місця. Туристична індустрія має великий потенціал, який дозволяє впровадити конструктивний вклад у стійкий розвиток країн та регіонів, сприяти досягненню екологічної та соціальної стійкості.

Сталий розвиток туризму базується на доктрині сталого розвитку, яка спрямована на зміну стосунків людини і природи задля розширення можливостей економічного зростання, та на створення скоординованої глобальної стратегії виживання людства, орієнтованої на збереження і відновлення природних спільнот у масштабах, необхідних для повернення до меж господарської місткості біосфери.

Сталість розвитку туризму є складовою розвитку національних економік. Туризм як галузь економіки знаходиться у складній взаємодії з навколишнім середовищем і тому сьогодні, завдання подальшого розвитку туризму полягає у зменшенні його негативного впливу на навколишнє середовище (забруднення стічними водами, сміттям; емісія повітряного транспорту; ерозія пляжів внаслідок вирівнювання прибережної території; вплив на культуру місцевих жителів; втрата історичної та архітектурної спадщини; використання праці неповнолітніх та ін.). Урядами країн повинні бути прийняті обмеження і правові акти для мінімізації даних негативних наслідків.

Сталий розвиток передбачає вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем. Розвиток буде сталим тільки тоді, коли буде досягнута

рівновага між різними факторами, що зумовлюють загальний рівень життя.

Ключовими завданнями сталого розвитку є:

1. Відновлення і подальше збереження в потрібному обсязі на необхідній площі природних екосистем та їхньої здатності до самовідтворення.

2. Забезпечення при цьому випереджального розв'язання проблеми: економічного, соціального, демографічного і духовного розвитку.

3. Узгодження темпів економічного розвитку з господарською ємністю екосистем.

В основі Доктрини сталого розвитку лежить Концепція сталого розвитку, яка ґрунтується на принципах: сталості процесів розвитку, гармонійності розвитку людини, соціальної справедливості.

Доцільність переходу до реалізації стратегії сталого розвитку України визначається як внутрішніми чинниками, так і зовнішніми, що пов'язані з євроінтеграційними прагненнями України та необхідністю виконання міжнародних зобов'язань України. На тлі загострення конкуренції на міжнародному туристичному ринку, загальносвітової тенденції до посилення ролі держав у забезпеченні сталого розвитку туризму, вітчизняний національний туристичний продукт стає все менш привабливим та конкурентоспроможним. Як наслідок, сфера туризму і курортів у державі не спроможна забезпечити повноцінного виконання економічних, соціальних і гуманітарних функцій, не сприяє збереженню довкілля та культурної спадщини, створенню робочих місць, збільшенню питомої ваги сфери послуг у структурі ВВП.

Для подолання цих негативних явищ в Україні розроблено Стратегію сталого розвитку туризму і курортів, основною метою якої є:

- покращення якості життя населення;
- захист національних інтересів України у сфері туризму;
- формування конкурентоспроможного національного туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному ринках на основі раціонального використання туристичних ресурсів, збереження історико-культурних надбань та етнічних особливостей українського народу;
- створення умов для споживання туристичного продукту;

- реалізація закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, зайнятість, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей і відпочинку, туристичної діяльності;
- поліпшення правових, організаційних та соціально-економічних засад реалізації державної політики України у сфері туризму і діяльності курортів в умовах глобалізації та євроінтеграції суспільних процесів.

Тому, згідно Стратегії сталого розвитку туризму і курортів в Україні, пріоритетами сталого розвитку туризму і курортів є:

- формування конкурентоспроможного національного туристичного продукту;
- розвиток людських ресурсів в інтересах туризму;
- збереження ресурсного потенціалу туризму, формування простору високої туристичної привабливості з метою забезпечення раціонального та ефективного використання туристичних ресурсів;
- формування інформаційного простору сфери туризму;
- створення єдиної системи маркетингу у сфері туризмі;
- поглиблення міжнародного співробітництва з метою забезпечення сталого розвитку туризму.

Туристична індустрія відноситься до напрямків, які покращують економічні та соціальні показники країни. Туристичне природокористування вважається процесом розумного застосування рекреаційно-туристичних ресурсів для туристичних запитів суспільства.

Даний процес виконує наступні основні функції:

- соціальну – задоволення потреб в рекреації та туризмі;
- фінансову – застосування робочої сили, поширення сфери її використання, прискорене становлення туристичної інфраструктури на територіях посиленого туристичного природокористування;
- природоохоронну – запобігання деградації природно-територіальних комплексів внаслідок туристичної роботи.

Основними причинами, які забезпечують високу ефективність туристичного природокористування, вважається регулювання потужності туристичного потоку по відношенню до рекреаційно-туристичного

потенціалу територій; розподіл туристичного потоку на протязі певного проміжку часу: року, сезону, місяця, дня й ночі.

Серед вагомих чинників мобілізації рекреаційно-туристичного потенціалу України варто також вважати врахування характеру впливу різноманітних видів туризму на навколишнє середовище, обов'язкове визначення туристичної ємкості та туристичного навантаження на певну місцевість. Глобалізація та збільшення доходів населення створюють сприятливі умови для швидкого росту сектору туризму.

В галузі стійкого розвитку на період до 2030 р. велику увагу звертають на розвиток туризму, який сприяє реалізації всіх трьох складових стійкого розвитку. В цілому рекомендації щодо розвитку стійкого туризму та практику управління стійким розвитком можна застосувати до усіх форм туризму в усіх типах туристичних дестинацій, включаючи різноманітні сегменти туризму. Принципи стійкості відносяться до екологічних, економічних та соціокультурних аспектів розвитку туризму. З метою забезпечення досягнення довгострокової стійкості необхідно встановити баланс між цими трьома вимірами. Саме тому, стійкий туризм мусить забезпечувати оптимальне використання природних ресурсів, які вважаються основним елементом розвитку туризму, підтримуючи суттєві екологічні процеси і допомагаючи зберегти природні ресурси та біорізноманіття; шанувати соціокультурні особливості приймаючих спільнот, зберігати їхню культурну спадщину і традиційні цінності та сприяти міжкультурному розумінню і терпимості; гарантувати життєдіяльні, довгострокові економічні операції, надаючи і справедливо розподіляючи соціально-економічні вигоди для всіх учасників – постійну занятість і можливість отримання доходу, соціальне забезпечення в приймаючих спільнотах, сприяючи тим самим зниженню рівня бідності.

Розвиток стійкого туризму вимагає як інформованої участі всіх відповідних зацікавлених сторін, так і сильного політичного керівництва для розширеного кола учасників та досягнення згоди. Забезпечення стійкого розвитку туризму є безперервним процесом і потребує постійного контролю над його впливами для прийняття профілактичних і коригувальних заходів кожного разу, коли це необхідно.

У сфері туризму фахівцями Всесвітньої туристичної організації визначено три основних принципи сталого розвитку:

- екологічна стійкість, яка гарантує сумісність з розвитку туризму підтриманням базових екологічних процесів, біологічної різноманітності та біологічних ресурсів;
- соціально-культурна стійкість, яка забезпечує розвиток, сумісний з культурою, самобутністю та життєвими цінностями місцевого населення;
- економічна стійкість, яка сприяє економічній ефективності розвитку туризму і положення, при якому обраний спосіб управління ресурсами забезпечує можливість їх використання майбутніми поколіннями.

Уроки COVID-19 мають поворотне значення у розумінні того, що стійкість повинна стати новою нормою для кожної складової туристичного сектору. На відзначення Всесвітнього дня охорони навколишнього середовища 2020 «Час природи» Програма сталого туризму ЮНВТО Одна Планета – Sustainable Tourism Programme One Planet – (ОПСТП) проголосила нове бачення глобального туризму. Ґрунтуючись на глобальних напрямках відновлення туризму ЮНВТО візія ОПСТП щодо відповідального відновлення туристичного сектору (ВВТС) націлює його зростати краще, сильніше та збалансувати потреби людей, планети та процвітання. Тож йдеться про більш економічно, соціально та екологічно стійку модель туризму, яка втілюватиметься у планах відновлення на ґрунті Цілей сталого розвитку та Паризької Угоди.

ВВТС рекомендує шість напрямів відповідального відновлення туризму для людей (охорона здоров'я, соціальна інтеграція), планети (збереження біорізноманіття й протидія глобальним змінам клімату) та процвітання (економіка замкненого циклу, управління та фінанси). Їхнє втілення у життя потребує зусиль урядів (інкорпорації у плани відновлення), бізнесу (перегляд операційних процесів), неурядових, міжнародних організацій та внеску науковців й освітян, громадянського суспільства (поширення знань, практик, інструментів розвитку кращих практик).

Перспективи довготривалої синергії між сферою охорони здоров'я та туризмом визначаються як інвестиція у готовність до майбутніх криз, впевненість й довіру, що забезпечуватиметься інтеграцією епідеміологічних

індикаторів у механізми моніторингу туризму, запровадженням інструкцій та протоколів з дистанціювання, гігієни й безпеки, відновлення довіри через комунікації. Капіталізація практик соціальної інклюзивності й свідомої підтримки громад має спрямовуватися на цільову підтримку уразливих груп населення, довготривалу підтримку малому й середньому бізнесу та перепрофілювання туризму в якості сектору, орієнтованого на інтереси громади. Відповідальність по відношенню до планети зосереджується на збереженні біорізноманіття шляхом розвитку механізмів моніторингу природоохоронної діяльності в контексті туризму, вартості екосистемних послуг в туризмі на рівні дестинацій, збереження природних та культурних ландшафтів, інвестуванні в екологічні рішення та інновації задля сталого туризму.

Друга складова у зазначеному аспекті – трансформація туристичної діяльності в контексті подолання проблеми глобальної зміни клімату. Забезпечити відповідність туристичного сектору міжнародним цілям у цьому сенсі покликаний моніторинг й публічність даних щодо викидів CO₂, декарбонізація туристичної діяльності, що спираються на активне просвітництво в контексті виробництва і споживання. Відповідальне відновлення задля процвітання в контексті економіки замкненого циклу передбачає інвестиції у трансформування ланцюжків вартості в туризмі, зокрема у відправній точці – продукти харчування, увагу до проблеми відходів, у тому числі виробів з пластику. В сфері урядування й фінансів наголошується на потенціалі запровадження практик інклюзивного й смартменеджменту дестинацій, обґрунтування рішень й запровадження планів дій, які спираються на регулярних й системних вимірах комплексного, не лише економічного, внеску туризму, запровадження «зелених» стимулів, фінансової підтримки та інвестицій, фондів відновлення й консолідованого партнерства.

За свідченням міжнародних експертів, діюча в Україні Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року по суті відзначається «декларативним» характером, а щодо сталості як концепту й імперативу практики засвідчує лише поверхневі зауваження умов сталого розвитку сфери туризму та курортів й економічного механізму забезпечення

дотримання принципів сталого розвитку територій, де-факто, в сенсі «утримання високого рівня конкурентоспроможності».

Модернізація підходів планування й управління сферою туризму ґрунтується на тому, що Україна – «велика та територіально багатопланова країна, що має потужний потенціал до покращення у користуванні природним середовищем і національними туристичними ресурсами». Власне, більше розуміння комплексності сталого розвитку туризму засвідчуються визначенням серед проблемних сторін розвитку сектору в Україні екологічної стійкості й проблем захисту природного середовища й потенціалу ініціатив стійкого розвитку туризму в регіонах. Оновлення до документу «Дорожня карта конкурентоспроможного розвитку сфери туризму в Україні» до традиційних економічних аспектів, у тому числі на підтримку малого та середнього бізнесу, які мають відношення до розуміння сталості в туризмі, зазначає ініціативу «Чистота та безпека подорожей та туризму в Україні», що наближує зусилля в Україні до міжнародно окреслених векторів сталого відновлення за наслідками COVID-19. Варто зазначити, що запропоновані нові дії і тактика згідно з поточною ситуацією в Україні отримують практичне втілення й підтримку уряду та, наприклад, Українського культурного фонду, саме в контексті подолання економічних наслідків. Відомо, що громади використовують зарубіжні гранти й допомогу, але визначення їх ролі й результатів потребує систематизації й аналізу.

Реальне урахування ролі туризму у досягненні цілей сталого розвитку (ЦСР) 2030 в Україні здійснюється за динамікою кількості робочих місць у сфері туризму в контексті Цілі 11 Сталий розвиток міст і громад. Тоді як за логічним визнанням ролі туризму щодо усіх 17 ЦСР, найочевиднішими є завдання цілей 8, 12 та 14 щодо інклюзивного та сталого економічного зростання, сталого споживання та виробництва й сталого використання ресурсів океанів. Позитивним зрушенням варто вважати поступальне запровадження в Україні національної системи туристичної статистики, яке стратегічно уможлиблює формування моделі моніторингу сталого туризму й доповнення у перспективі індикаторів ЦСР 8 – гідна праця та економічне зростання – за індикаторами 8.9.1. прямий внесок туризму у ВВП як частка від загального й темпи росту та 8.9.2. частка робочих місць у індустрії

сталого туризму від загальної кількості робочих місць в туризмі, ЦСР 12 – відповідальне споживання та виробництво – за індикатором 12.b.1. запровадження стандартних інструментів моніторингу економічного та екологічного аспектів сталого туризму тощо.

Концепція стійкого розвитку туризму дає інструменти і можливість окреслити таку модель сталого розвитку економіки, яка розвивається не ставлячи питання щодо співвідношення пріоритетів сьогодення та майбутнього.

Стійкий туризм повинен також підтримувати високий рівень задоволеності туристів та гарантувати придбання ними значного досвіду, підвищуючи розуміння проблем стійкості та просуваючи принципи стійкого туризму.

Попри величезну кількість досліджень, проблемам оцінки стану туризму, взаємозв'язку складових ринку туристичних послуг та прогнозуванні показників його розвитку приділено недостатньо уваги. Ринок туристичних послуг розглядається лише як статичний, тому особливої актуальності набуває розгляд останніх тенденцій ринку туристичних послуг України, особливо з використанням економіко-математичного інструментарію. Аналіз сучасного стану туристичного ринку України та прогнозування доходу від надання туристичних послуг як ключового показника розвитку туризму в країні дозволяє стверджувати, що туристичний ринок є досить гнучким, оскільки швидко реагує як на зміну туристичного попиту та пропозиції, так само гостро реагує і на зміни зовнішнього середовища (політичні, економічні, соціальні фактори).

Туризм є однією з провідних сфер економіки України, забезпечуючи не лише надходження до бюджетів, але й створюючи робочі місця, розвиваючи позитивний імідж держави, підвищуючи конкурентоспроможність національних туристичних продуктів. Тому і виявляє вагомий вплив на економіку України, однак частка доходів від надання туристичних послуг не досягає й 1% у ВВП, в той час у країнах, де сфера туризму добре розвинена, вона може генерувати до 10% ВВП [13]. Світові тенденції розвитку туризму свідчать про зростання його ролі як на локальних рівнях, так і світовому. Міжнародні туристичні потоки протягом 1999-2020 років характеризувалися,

в основному окрім 2009 р., позитивними зрушеннями. Отже, досліджуючи динаміку процесів у туристичних потоках протягом 1999-2020 років, доцільно зазначити, що 2007 рік характеризувався як період буму, досягнувши піку зростання 9,4% у порівнянні з 2005 роком. Це був найвищий показник приросту туристичних подорожей, у той же час, негативні зрушення були характерними для попереднього 2005 року (-0,5%) та 2011 року (-4%). Після якого відновилася позитивна тенденція щорічного зростання міжнародних туристичних потоків.

Поділ туристичних потоків за географічним принципом дозволяє відслідкувати динаміку даного процесу у 2019-2020 рр. Аналізуючи світові туристичні потоки слід зазначити, що 2020 рік характеризувався більш стрімким їх зростанням ніж 2019 рік, зокрема за вказаний період обсяги туристів зросли на 6,8%. При чому, лідерами за відвідуваністю є Франція, Іспанія та США. У той же час, враховуючи зміни зовнішнього середовища та тенденції у світових економіках, прогноз на 2018 рік показує деяке скорочення даного показника від 4 до 5%, тим самим, відбудуватиметься скорочення на 1,8-2% туристів.

Дослідуючи міжнародні туристичні надходження протягом 1999-2020 років, слід відмітити, що по даному показнику, у 2020 році також відбулися позитивні зрушення на 5% по відношенню до попереднього року, тобто на 94 мільярдів доларів більше ніж у 2019 році та досягнувши 1 332 мільярди доларів. За даними Всесвітньої туристичної організації UNWTO, частка України в туристичних потоках Європи становить близько 4% та близько 1% – в загальноєвропейських надходженнях від туристичної діяльності [14]. Туризм – це інвестиції для країни. Так, за даними U.S. News and World Report [16] лідируючі місця за вкладом держави у розвитком підприємництва в країні посідають: Німеччина, Японія, США, Великобританія, Швейцарія. Наприклад, Кіпр вкладає 20 млн євро в промоцію, а отримує дохід 2 млрд., Грузія використовує бюджет розміром приблизно 18 млн. дол. Відповідно до отриманих даних можна зробити висновок, що протягом досліджуваного періоду (2013-2020 роки) динаміка кількості іноземних громадян, які відвідали Україну та зміна чисельності громадян України, що виїжджали за кордон мали схожі тенденції. Обидва потоки досягли піку у 2017 році, так

само як і у 2014 році відбувся спад за вказаними категоріями. Однак 2014 рік сильно змінив вподобання іноземних туристів, скоротивши потік іноземних громадян удвічі. Це пояснюється подіями, які були надзвичайно складними для України саме у 2014 році. Починаючи з 2015 року кількість бажаючих відвідати Україну відображає позитивні зрушення, збільшуючи потік іноземних туристів в середньому на 10% щороку. Але якщо оцінити динаміку іноземних туристичних потоків, то кількість іноземних громадян, що відвідали Україну у 2020 р. у порівнянні з 2013 р. скоротилася більше ніж на 65%. Узагальнюючи динаміку туристичних потоків внутрішніх туристів у обраному періоді, то по відношенню до 2013 року кількість громадян, які виїжджали за кордон зросла на 33,7%, що свідчить про постійне збільшення попиту, незважаючи на економічну ситуацію в Україні. Отже, перше місце у вподобаннях українців для виїзду за кордон займає Польща, при чому 98% туристів основною метою вказували приватну поїздку, що була характерною і для інших країн для відвідування. Аналізуючи туристичний ринок України, доцільно здійснити оцінку як кількості суб'єктів туристичної діяльності, так і показників їх роботи.

Так мережа суб'єктів туристичної діяльності України – юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців – у 2020 році становила 3469 одиниць, що на 40 одиниці менше, ніж у 2019 році. У структурі мережі за типами суб'єктів туристичної діяльності найбільш численною категорією є туристичні агенти, частка яких перевищує 80% від загальної кількості суб'єктів. Пік суб'єктів туристичної діяльності припав на 2015 та 2016 роки. У 2020 році кількість юридичних осіб скоротилася на 6%. У той же час, кількість фізичних осіб, які здійснюють туристичну діяльність у 2020 році по відношенню до 2019 року зросла на 58 одиниць. Аналізуючи кількість туристів – громадян України, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності протягом року, то вона становила понад 2,7 млн. осіб (що на 8% більше у порівнянні з 2019 роком), іноземних туристів – майже 40 тис. осіб (у 2019 році відповідно було 35 тис.). Для переважної більшості туристів (85%) основною метою подорожі була організація дозвілля та відпочинку. Аналізуючи дохід від надання туристичних послуг слід зазначити, що попри певне скорочення кількості суб'єктів туристичної діяльності, у 2020 році спостерігалася суттєве

підвищення доходів юридичних осіб, які займаються наданням туристичних послуг (до даної категорії включено туроператорів, турагентів та суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність), понад 60% порівняно з 2019 роком. Також позитивними зрушеннями характеризувалися і доходи фізичних осіб (туристичних агентів та суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність), що зросли понад 25%, у порівнянні з 2019 роком. У той же час, зростання доходів від надання туристичних послуг протягом досліджуваного періоду пов'язане зі збільшенням як вартості туристичних послуг, так і зростанням чисельності проданих ваучерів (Державна служба статистики України). Оскільки кількість суб'єктів туристичної діяльності та доходи отримані ними прямо залежать від кількості обслуговуваних туристів, тому доцільно провести аналіз кількості туристів, обслуговуваних саме суб'єктами туристичної діяльності України протягом 2013-2020 років.

Громадяни України, які виїжджали за кордон становили групу, що найбільше користувалися послугами суб'єктів туристичної діяльності. Які розглянуті вище туристичні потоки України, кількість туристів, обслуговуваних туристів мають таку ж динаміку як у (2013 рік), так і спаду (2014 рік), так і розвитку (починаючи з 2015 року).

Для оцінки реальної ситуації на туристичному ринку України важливо розглянути ще й регіональний аспект.

Отже, аналізуючи інформацію функціонування суб'єктів туристичної діяльності за регіонами України зауважимо, що у 2020 році збільшення кількості суб'єктів туристичної діяльності, спостерігалось у Дніпропетровській, Донецькій, Львівській, Полтавській, Харківській та Черкаській областях. Однак найбільша кількість суб'єктів туристичної діяльності зосереджена у м. Київ, Дніпропетровській, Харківській та Одеській областях. Так як м. Київ є найбільшою туристичною дестинацією, улюбленим місцем відвідування туристів, лідером за діловою метою поїздки серед іноземних громадян, то доцільним на наш погляд буде розгляд туристичного ринку саме у даному місті.

Оцінивши туристичні потоки та лідерів серед суб'єктів туристичної діяльності м. Київ, проведемо аналіз розподілу туристів за метою поїздки у 2020 році. За даними [23] м. Київ у 2018 році відвідало на 24% більше

туристів, ніж за аналогічний період 2017 року. У топ-10 країн-візитерів до Києва увійшли: Ізраїль, США, Німеччина, Білорусь, Туреччина, Великобританія, Азербайджан, Франція, Італія, Грузія.

Як свідчить дослідження [24] між рівнем доходів туристів та доходами туристичних підприємств існує пряма залежність, що виражається у тому, що при збільшенні доходу туриста на 2,5%, витрати на туризм зростають на 4%. Однак, говорячи про залежність між рівнем економічного розвитку країни та рівнем туризму, така тенденція не прослідковується. Тому проаналізуємо динаміку зміни валового внутрішнього продукту в Україні та частку доходів від надання туристичних послуг протягом 2012-2020 рр.

Отже, частка доходів від надання туристичних послуг залишається низькою. Покращення економічної ситуації, рівня життя населення, прийняття законодавчих актів, які сприятимуть розвитку туризму стануть першими кроками на шляху покращення ситуації в країні.

Проаналізувавши динаміку розвитку ринку туристичних послуг України протягом 2013-2020 років, можна зробити висновок, що туризм – сфера, яка приносить не лише доходи, але й має великий потенціал для розвитку. Володіючи значними природними ресурсами, вдалим географічним розташуванням країни, великою кількістю туристичних атракцій, маючи висококваліфікований персонал, долаючи інфраструктурні та інвестиційні проблеми, туризм може розвиватися за оптимістичним сценарієм розвитку, тим самим покращуючи не лише свою ефективність, але й результативність суміжних з ним сфер. Однак занедбаність об'єктів туристичної спадщини, нераціональність у використанні наявних природних ресурсів, відсутність інвестицій у розвиток не лише інфраструктури, але й туризму в цілому, відтік персоналу за кордон можуть стати ключовими факторами вибору песимістичного шляху розвитку. Тому оцінюючи реальну ситуацію на ринку туристичних послуг України слід відмітити, що туризм тільки почав відновлюватися за економічними показниками, а головне - зростає довіра не лише іноземних туристів, але в першу чергу, українських громадян, що свідчить про позитивні зрушення, однак без державної підтримки даної сфери економіки туризм не зможе розвиватися за оптимістичним сценарієм, що і стане предметом подальших досліджень.

2.1.2. Напрями реалізації досягнення сталої туристичної діяльності

Туристична діяльність, як і будь-яка галузь економіки, та складова гармонійного розвитку суспільства, передбачає усвідомлення необхідності дотримання принципів сталого розвитку. Перед усім, розглядаючи аспект оцінки стану сталості туристичної діяльності, на наш погляд, на перший план виходить екологічний чинник. Досягнення оптимального поєднання економічних та соціальних інтересів, що досягаються в туристичній діяльності, не можливо без урахування впливу на навколишнє природне середовище, раціонального використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки.

Стратегія розвитку туризму та курортів [25] має на меті формування сприятливих умов для активізації розвитку сфери туризму та курортів згідно з міжнародними стандартами якості та з урахуванням європейських цінностей, перетворення її на високорентабельну, інтегровану у світовий ринок конкурентоспроможну сферу, що забезпечує прискорення соціально-економічного розвитку регіонів і держави в цілому, сприяє підвищенню якості життя населення, гармонійному розвитку і консолідації суспільства, популяризації України у світі. Мета визначає основні стратегічні цілі і завдання, яких необхідно досягти для отримання результатів, досягнення яких обумовлено застосуванням певних механізмів та інструментів їх реалізації на різних ієрархічних рівнях та забезпечення ефективної взаємодії економічного, фінансового, правового та організаційного важелів державного регулювання розвитку туристичної діяльності.

На перший план виходять екологічні загрози, що викликані глобальними кліматичними змінами та погіршенням стану навколишнього середовища, які наразі посідають чи не найперші позиції серед ризиків світового розвитку, разом із пандемією, викликаною COVID-19, та війною в Україні. Свідченням цього виступають документи Організації Об'єднаних Націй та її спеціалізованих органів та організацій, рішення G20 та G7, матеріали Всесвітнього економічного форуму тощо. Зростаючі загрози поставили у пріоритет політичних програм країн світу питання необхідності поетапного відновлення природних екосистем до безпечного рівня, дотримання принципів економічної ефективності, соціальної справедливості та сталості

розвитку.

Трансформація економіки у напрямі екології заклала основи для концепції сталого розвитку, що стала важливою віхою в інтегруванні екологічних проблем у плани соціально-економічного розвитку та у підвищення обізнаності про негативні наслідки, які спричинюються виробництвом ряду галузей на довкілля та суспільство [26]. Термін «сталий розвиток» отримав визнання на Конференції Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку у 1992 році у Ріо-де-Жанейро. В основу концепції покладено такі ключові принципи, як справедливість між поколіннями – необхідність збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь; стале користування – використання природних ресурсів з метою довгострокової доступності та врахування впливу на навколишнє середовище; внутрішньо-політичної справедливості – держави повинні використовувати природні ресурси, враховуючи потреби інших держав; інтеграції – плани розвитку та проекти повинні включати екологічні міркування. Відтоді концепція сталого розвитку використовується в основних міжнародних угодах [27].

Туризм – це одна з найважливіших сфер діяльності сучасної світової економіки, націлена на задоволення потреб людей у туристично-рекреаційних послугах, що сприяють підвищенню якості життя населення. Світова туристична індустрія стикається як з зростаючим рівнем конкуренції між регіонами світу, так і між країнами всередині своїх регіонів. Характерна проблема диспропорції розвитку регіонів як з позиції сталого розвитку рекреації та туризму, так і з позиції загального рівня соціально-економічного розвитку. Необхідні результати можуть бути досягнуті за рахунок удосконалення та диверсифікації існуючого туристичного продукту, розвитку нових перспективних видів туризму, кількісного та якісного розвитку туристично-рекреаційних кластерів. Туристично-рекреаційний кластер є локомотивом соціально-економічного розвитку: одним з найпотужніших генераторів збільшення кількості робочих місць, каталізатором розвитку малого та середнього бізнесу та понад 30 галузей економіки.

25 вересня 2015 року 193 країнами світу було прийнято «Порядок

денний в галузі сталого розвитку до 2030 року». Його реалізація включає 17 глобальних цілей, які мають комплексний характер та забезпечують збалансованість трьох компонентів сталого розвитку: економічного, соціального та екологічного.

В науковій літературі найчастіше розглядають проблеми економічного зростання індустрії туризму, а питання його сталого розвитку як інтеграції економічної, соціальної та екологічних складових висвітлено, на нашу думку, недостатньо. З екологічної точки зору сталий туризм полягає у посиленні докладених зусиль щодо охорони довкілля, раціонального природокористування, а також впровадженні практичного досвіду в цій сфері. Соціальна складова сконцентрована на ознайомленні з місцевим населенням, що сприятиме розумінню місцевих звичаїв, традицій, цінностей певного регіону або країни [28].

Примітне, що туризм в кризових ситуаціях є досить уразливим видом економічної діяльності, швидко реагуючий на зміни, що відбуваються, в той час як період відновлення буває відносно нетривалим. При цьому попит на туристичні продукти і послуги скорочується, але повністю не згасає [29].

Зниження світових туристичних потоків, в той же час, посилює конкуренцію в сфері туризму. Специфіка управління даним видом економічної діяльності полягає в тому, що для її розвитку зусиль приватного сектора недостатньо. Туризм передбачає формування відповідної інфраструктури, що вимагає величезних фінансових витрат, що неможливо без участі держави [30].

Враховуючи всі проблеми, що виникають внаслідок бурхливого розвитку туристичної індустрії, з якими доводиться стикатися туристам, місцевим жителям, керуючим органам різного рівня, очевидно, що виникла потреба комплексного вирішення ситуації на основі концепції сталого розвитку. Використовуючи ці принципи, туризм може не лише подолати складності, а й вивести інші галузі, функціонуючі у цьому регіоні, на шлях сталого розвитку.

У особі зацікавлених сторін необхідного напрямку розвитку туристичної діяльності має виступати держава як на локальному, так і на національному та міжнародному рівнях. Саме держава здатна виступити як регулююча сила,

здатна, використовуючи закони та податки, економічні та правові важелі, визначати умови розвитку. Триєдність економічних, екологічних та соціальних цілей у політиці, що проводиться державою, буде запорукою успіху туристичної діяльності.

Існує думка, що не всякий вид туризму можна зробити стійким. Досліджуючи дане питання, можна зустріти таке припущення, що на відміну від пляжного туризму, який спочатку не сумісний з концепцією сталого туризму, деякі види туризму, такі як екотуризм, культурний туризм, сільський туризм вже є більш стійкими видами туризму. Те саме можна сказати і про масовий та індивідуальний туризм. У зарубіжній літературі сама ідея у тому, що деякі види туризму не сумісні з концепцією сталого розвитку, є ключовим питанням у дебатах щодо досягнення сталості у туристичній діяльності. Вона заохочує у подальшому розвитку сталого туризму тих, хто займається спочатку «стійкими» видами туризму, і водночас ставить у глухий кут тих, хто розвиває спочатку «нестійкі» види туризму, оскільки вони, можливо, не зможуть досягти успіху в цьому питанні.

Тож виникає потреба прагнути зробити будь-який вид туризму стійкішим. Норми і практику управління сталим розвитком туристичної діяльності можна застосовувати до всіх видів туризму. За своєю суттю наразі більшість видів туризму не відповідають критеріям сталого розвитку. Виходячи з цього, можна зазначити, що економічні цілі розвитку є складовою частиною політики сталого розвитку туризму. На сьогоднішній день необхідно переосмислити економічні цілі розвитку як невід'ємну частину сталого розвитку держави загалом.

Розвиток сталого туризму міцно пов'язані з якістю туристичних послуг. Багато в чому якість послуг важливіша, ніж їх кількість, тому що занадто великі обсяги туризму можуть легко перевершити межі навантаження, яке може нести відповідний регіон, тим самим ставлячи під загрозу туристичну діяльність в цілому. Завдання, пов'язані зі сталістю, можна вирішувати завдяки якості, яку може запропонувати туристам та місцевим жителям відповідний район, дестинація: тиша та спокій, розвинена транспортна мережа, чиста вода та повітря, незаймана природа – все це є маркерами якості для туристичних центрів та зон, які при цьому є показниками сталого

розвитку.

Оскільки сама концепція сталого розвитку поки що перебуває у стадії розвитку, а в економіці туризму існує ще безліч невирішених проблем, механізми сталого розвитку сфери туризму також не вивчені остаточно. Проте в останні роки були запропоновані деякі ідеї, які в основному можна розглядати як передумови для сталого туризму або як інструменти, що допомагають досягти сталості у туристичній діяльності.

В даний час головною проблемою в концепції сталого розвитку туризму є нестача інструментів реалізації принципів сталого розвитку на практиці. Існуючі інструменти ще дозволяють розвивати стійкий туризм повсюдно і вимагають подальших досліджень, і розробок.

У сучасній теорії виділяють такі інструменти сталого розвитку туризму як: пропускний потенціал, індикатори та моніторинг сталого розвитку туризму, демаркетинг, туристські збори, управління відвідувачами, навчання та підготовка туристів та місцевих жителів, державно-приватне партнерство, обмін інформацією, досвідом, екосертифікація, кодекси поведінки та ін. [31].

Оцінка практичних результатів у сфері сталого розвитку туризму також ускладнює складність процесу оцінки масштабу деяких проблем. Важко оцінити масштаб проблем, що є наслідком розвитку туризму, наприклад, негативний вплив туризму на навколишнє середовище або соціальну сферу. Тобто суб'єктивна оцінка грає основну роль у процесі визначення основних проблем, їх масштабів та результатів діяльності, що проводиться. Наприклад, поняття соціального пропускового потенціалу, по суті, є дуже суб'єктивним, і не буде єдиної думки у двох експертів із цього питання. Незважаючи на те, що поняття пропускового потенціалу, безсумнівно, є дуже корисним у рамках концепції сталого розвитку туризму, залишається проблематичним питання використання цього поняття за допомогою реалізації принципів сталого розвитку у туризмі. Подальші дослідження в цій галузі повинні включати вирішення питання щодо використання пропускової спроможності як показника з метою сталого розвитку туризму та контролю над його виконанням.

Також важливою є складність визначення фактичних результатів, що проводяться заходи у сфері сталого розвитку туризму. Відсутні ефективні,

загальноприйняті показники сталого розвитку туризму, немає чіткої системи індикаторів сталості розвитку.

Сталий розвиток туристичної діяльності забезпечується сучасними технологіями ефективно організації туристично-рекреаційного простору. Світовий досвід показує, що до передових можна віднести технології створення особливих економічних зон туристично-рекреаційного типу; туристично-рекреаційних кластерів регіонального, міжрегіонального (загальнодержавного) та транскордонного (міжнародного) рівнів; інноваційні технології просування регіонів та країн на внутрішньому та міжнародному туристичному ринках; технології наукового та кадрового супроводу туристичної індустрії.

Починаючи з кінця ХХ століття представниками різних країн були спроби розробити індикатори, здатні визначати норми регулювання та управління туристичною індустрією з позиції сталого розвитку території.

Під індикатором сталого розвитку розуміється зазвичай інтегральний показник, що дозволяє судити про стан або зміну економічної, соціальної, культурної, природної чи екологічної змінних.

Як інструмент для підтримки рішень та планування, індикатори також можуть виконувати важливу комунікативну функцію. Враховуючи цільову спрямованість, індикатори сталого розвитку туризму можна розділити за трьома категоріями: 1) індикатори-рушійна сила, що характеризує людську діяльність, процеси та явища, що впливають на сталий розвиток туризму; 2) індикатори стану, що характеризують поточний стан різних аспектів сталого розвитку туристичної діяльності; 3) індикатори реагування (активності), дозволяють здійснювати політичний, нормативно-правовий, економічний чи інший спосіб впливу зміни поточного стану розвитку туристичної сфери.

Використання індикаторів сталого розвитку туризму на територіях, на думку ЮНВТО, передбачає:

- прийняття оптимального рішення про шлях розвитку туристичної галузі, що знижує ризики та витрати на її розвиток;
- можливість запобігання проблемам організаційно-управлінських, економічних, технологічних та територіальних проблем розвитку туризму;

- визначення напрямів впливу та ефекту від розвитку туристичної індустрії;
- розробку бізнес-планів та програм розвитку туризму;
- зниження ризиків при початковому плануванні;
- підвищення відповідальності за розвиток туристичної індустрії, оскільки йдеться про суспільний процес, до якого залучено місцеве населення;
- постійне удосконалення механізмів розвитку туристичної індустрії за рахунок запровадження регулярного моніторингу стану території.

Індикатори сталого розвитку слід розглядати як основу та інструмент прийняття рішень про пріоритетні напрямки розвитку туризму на території. Розробка пропозицій відповідно до принципів сталого розвитку потребує ретельного аналізу та вивчення продукту. Основна ідея полягає в тому, що стійке споживання не означає догму відмови та не вимагає від споживачів готовності піти на компроміс щодо якості та досвіду. Навпаки, екологічність – це якісна характеристика та конкурентна перевага, оскільки вона безпосередньо покращує якість життя всіх без винятку.

В сучасному світі багатство унікальних природних територій, зокрема, національних природних та ландшафтних парків, заповідників, ботанічних садів, диких лісів і степів надає туристу можливість пізнання навколишнього світу і відпочинку, лише спостерігаючи за чудовими краєвидами. Гармонійне єднання людини, засобів рекреації, природного середовища та рекреаційної інфраструктури – важливі умови еколого-орієнтованого підходу сталого розвитку туризму в умовах сьогодення.

Унікальність туристично-рекреаційного потенціалу України, тенденції розвитку внутрішнього туризму, розробка нових видів туристичного продукту обумовили актуальність дослідження потенціалу ботанічного туризму, а саме «квіткових турів». З огляду на це, актуальним слід вважати визначення перспектив розвитку «квітового туризму» в Україні.

Дефініція «квітковий туризм» походить від англomовного (*flower tourism*), тобто, подорож з метою споглядання квітів по всьому світу. Квітковий туризм – це вид туризму, який передбачає відвідування місцевостей, де ростуть польові квіти, ферм, на яких вирощують квіти для

різних подальших цілей. Варто зауважити, що «квітковий туризм» це окремий підвид ботанічного туризму, що має сезонний характер.

Деякі науковці, досліджуючи тури на квіткові плантації, поєднують сучасні тенденції розвитку ботанічного туризму. розглядаючи не лише ботанічні сади, а й різноманітні квіткові долини та екзотичні рослини у природному стані, лікарські рослини, флористичні фестивалі, виставки і ярмарки тощо [32]. Отже, до підвидів ботанічного туризму відносять, туризм до ботанічних садів, квітковий туризм та відвідування ботанічних фестивалів.

Наразі ботанічний туризм переживає розквіт завдяки молоді, яка масово виїжджає у поля та луки, щоб зробити гарні портрети в оточенні квітів та викласти їх у соціальні мережі. Ця тенденція є актуальною як у світі, так і в Україні. Найбільш відвідуваною локацією є сад Кекенхоф в Нідерландах, який спеціалізується на тюльпанах і відкритий для публіки лише два місяці на рік, з березня по травень, коли вони цвітуть. У 2019 року сад відвідали понад 1,5 млн. відвідувачів, завдяки чому збільшились доходи до 25 млн. євро [33]. Проте останні два роки, у зв'язку з карантинними обмеженнями він закритий і зазнає збитків, оскільки не має державних дотацій.

В Україні ботанічний туризм також став розвиватися за світовими стандартами. Якщо раніше мисливці за фотографією у кольорі могли відвідувати лише ботанічні сади і там обривати гілки магнолій та тюльпанових дерев, то тепер у нас з'являється інфраструктура із вхідними квитками на поля, спеціальними фотолокаціями, можливістю відпочити та перекусити.

Також, зазвичай квіткові тури є недорогими, але мають великий потенціал для залучення туристів, які хочуть спробувати щось швидкоплинне та унікальне. Як «квітковий туризм» туристичні фірми можуть пропонувати тури з відвідуванням місцевостей, де ростуть польові квіти, ферм, на яких вирощують квіти для різних споживчих цілей, або ж фестивалів, ярмарок і виставок квітів. Прогулянки парками, збір ягід, спостереження за птахами, квіткові плантації – прекрасні туристичні скарби, що сприяють повному відновленню сил, заряду позитивних емоцій та підвищенню екологічної свідомості людини.

Серед квіткових турів, які відомі в світі, особливої уваги заслуговують «лавандові тури». Як відомо, лаванду було завезено в Україну із країн Середземномор'я. Адже росте лаванда на Канарських островах, у північній та східній Африці, в Австралії, на півдні Європи, в Аравії та в Індії. Крім цього, лаванду можна зустріти у Франції, Італії та далекої Австралії.

Лавандові поля – візитна картка Провансу, що тягнуться від плато Альбйон до гори Люр, від Мон-Ванту і до масиву Люберон. У поєднанні з виноградниками та села виходить разюча картина. Не дивно, що туристи так і поспішають побачити ці казкові місця щороку. Знайомство з лавандовими полями, починається з міста Марсель, через провінції Люберон, Авіньйон та Екс-ан-Прованс. Серед визначних пам'яток виділяється ферма з дистиляції, а також бутіки, де можна придбати справжнє лавандове масло, мед та ароматичні саші. Побачити лавандові поля можна не лише у Провансі. У Франції є як мінімум кілька центрів, які можуть позмагатися з кількістю цієї чудової рослини: Листівні види полів, покриті фіолетовими рядами ароматної лаванди, приваблюють у Верхній Прованс безліч туристів. Лаванду вирощують у цьому регіоні майже тисячу років через її заспокійливий аромат та цілющі властивості.

Популярність «квіткових турів» зростає і в Україні, зокрема: нарциси (Долина нарцисів), тюльпани (Кропивницький дендропарк), крокуси (Долина крокусів), сакура (Ужгород), лаванда (Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Чернівецька, Одеська область тощо).

Декілька років поспіль в Україні лавандові поля також привертають увагу туристів. Фермери почали активно висаджувати рослину, отримуючи сировину для подальшої переробки, а також прибутки від туристів, що їх відвідують. Окрім того, у створенні туристичного продукту активно використовуються квіткові долини, що засіялися самостійно.

Регіони з найбільшими площами лаванди знаходяться на Київщині «Добропарк» в с. Мотижин, «Лавандовий гай» в с. Порадовка, «oLawander» в с. Димер; на Закарпатті «Лавандове поле» в с. Тарнівці, «Лавандова гора» с. Перечин; на Одещині «Лавандове поле» в с. Василівка, на Волині «Луцький Прованс» в с. Лище; в Чернівецькій області «Лавандове поле» в с. Магала та

«*Lavender Family*» в м. Кременчуг тощо [34]. Площа лавандових дестинацій представлена в таблиці 2.1.

Зосередженість лавандових полів у Закарпатській області, зумовлена сприятливим кліматичними умовами регіону, однак перспективними для вирощування є й ділянки Південного регіону України.

Лаванда – багаторічна рослина, що росте у вигляді кущів, висотою до 0,5 м. Під час цвітіння лаванди можна побачити різні відтінки фіолетового, блакитного, рожевого й білого кольорів. Традиційно лаванда цвіте із кінця червня до середини серпня, залежно від клімату поточного року.

Таблиця 2.1

Площа лавандових дестинацій в Україні

Регіон	Назва	Місцезнаходження	Площа, га
Закарпатська область	Лавандова гора	с. Перечин	10
	Лавандове поле	с. Тарнівці	0,5
Львівська область	Казкові поля	с. Стрілки	1
	Stavky Country Club	с. Жовтанці	-
Чернівецька область	Лавандове поле	с. Магала	1,5
Одеська область	Лавандове поле	с. Василівка	1
Київська область	Добропарк	с. Мотижин	6
	oLawander	с. Димер	0,6

Джерело: складено за даними [35].

Сьогодні лаванду вирощують як ефіроолійну культуру, зокрема, для використання у косметології та парфумерії. Основну частину лаванди переробляють на готову продукцію, а це починаючи від натуральних крафтових продуктів – лавандовий сироп, конфітур, напої, набори приправ, солодощі, чаї та закінчуючи косметикою – мило, бомбочки для ванни, засоби для догляду за шкірою та інше. Окрім того, лаванда використовується як декоративна рослина і для фото-туристичних подорожей, прогулянок на свіжому повітрі та милування мальовничою красою культурної спадщини.

Однак, ботанічний туризм не обмежується лавандою. В Україні з'являються парки та плантації, де висаджують краєвиди з різними циклами

цвітіння, щоб туристи могли приїжджати все літо та насолоджуватися природою. Яскравим прикладом є Добропарк під Києвом, в якому можна спостерігати за квітучими рослинами з весни, починаючи з тюльпанів і сакури, та до середини осені, коли розпускаються хризантеми. Влітку крім лаванди в Добропарку можна помилуватися трояндами, у тому числі найзнаменитішим сортом чайно-гібридної троянди «Gloria dei». Також рясніють різнокольорові петунії та юкка, серед локацій парку є мальовничий Сад Моне зі ставком та водяними ліліями.

Для любителів дикої природи та зйомок екзотичних рослин, припаде до смаку прогулянка Міжріченським заповідником, розташованим в Чернівецькій області. Це унікальне місце, на великій території між Дніпром та Десною, де болота перемежаються з хвойними лісами і переходять у піщані дюни. Однією з унікальних особливостей цього місця є вересова пустка – чи не єдина в Україні. Зазвичай вересом зазвичай їздять дивитися в Шотландію, проте, як виявляється, ця культова рослина є і в нас. Екотропами парку проводять екскурсії, також на території є «Музей традиційних лісових промислів Полісся», де можна зробити колоритну зйомку.

Сучасні туристи стали більш вибагливими до одержання емоційних вражень. З'явилося багато форумів, блогів, сайтів, сторінок в соцмережах присвячених таким видам туризму в Україні. Квіткові поля – це ще один спосіб привабити туристів, а еколого-орієнтований підхід у розвитку нових туристичних маршрутів сприятиме збереженню навколишнього середовища та природно-ресурсного потенціалу країни.

2.2. Економічна оцінка забезпечення сталості сучасної туристичної діяльності

2.2.1. Аналіз методів результативних показників туристичної діяльності

Сталий туризм, як трактує його Всесвітня Туристична Організація (UNWTO), - це туризм, який повністю враховує свої поточні і майбутні економічні, соціальні та екологічні наслідки, задоволення потреб відвідувачів, виробництва, довкілля та місцевого населення.

Вперше термін «сталий розвиток», «сталий туризм» прозвучав в доповіді «Наше спільне майбутнє» у 1987 році. Спеціальна Комісія ООН під керівництвом экс-прем'єра Норвегії охарактеризувала його як розвиток, що задовольняє потреби нинішнього покоління, не заважаючи можливостям наступних поколінь задовольняти свої [41]. Сьогодні концепція сталого розвитку охоплює економічне зростання в гармонійному поєднанні із соціальними та екологічними факторами впливу. Н. Гречаник під поняттям «сталий розвиток» розуміє тривалий процес, що гармонійно поєднує використання ресурсів, інноваційні процеси, напрями інвестування та інституційні зміни з потребами теперішнього і майбутніх поколінь [42]. Отже, концептуальні засади усталеності доповнюють особливості розвитку новою рисою: до спрямованої трансформації об'єктів додається гармонійність взаємодії кількох різних за змістовними ознаками сфер (економічна, соціальна, екологічна).

Особливо актуальним впровадження концепції сталого розвитку є для сфери туризму. В цьому разі ринок туристичних послуг є унікальною платформою, що за своєю природою поєднує економічні, соціальні та екологічні аспекти життєдіяльності будь-якої держави. Глобальні проблеми природокористування стають особливо гострими в контексті розвитку рекреаційних комплексів світу, ресурси яких також є обмеженими. Динамічне зростання ринку туристичних послуг сприяє активізації трансформаційних процесів в таких галузях, як інфраструктура, сільське господарство, індустрія розваг, екологія. При цьому метою його існування є розв'язання актуальних соціальних проблем, серед яких слід назвати підвищення рівня життя населення, комфортний та доступний відпочинок без географічних та расових обмежень. Такі економічні стимули, як формування сприятливого ринкового середовища, інвестиційна привабливість, створюють базові критерії, що обумовлюють запровадження концепції сталого розвитку у сфері туризму.

Крім показників, що характеризують туристичні потоки, розвиток туристичного бізнесу оцінюється макроекономічною та соціальною ефективністю. Такі показники ефективності туризму характеризують внесок туризму у створення робочих місць, у валовий внутрішній продукт (ВВП) і

національний дохід країни. Вони виражають частку доходів від туризму в експорті та частку витрат на туризм в імпорті країни, охоплюють мультиплікаційний ефект туризму, який впливає на соціально-культурний рівень населення.

До найважливіших показників оцінки туристичної діяльності суб'єктів підприємництва відносяться такі:

- кількість обслужених туристів та екскурсантів;
- дохід від реалізації туристичних послуг;
- прибуток від туристичної діяльності;
- рентабельність туристичної діяльності.

Ефективність туристичної діяльності проявляється в мінімізації сукупних витрат і підвищенні прибутковості туристичних підприємств, а також в отриманні додаткових вигод суб'єктами підприємництва поза туристичною сферою діяльності. Особливого значення набуває нині оцінка якості обслуговування туристів, побудована на основі таких вимог: комфортність перевезень та інших послуг; широта асортименту та рівень якості послуг на всьому шляху подорожування.

Відповідно до рекомендацій статистичної комісії ООН для оцінювання загального масштабу економічного впливу туризму можуть бути використані такі показники:

- вироблений дохід від туризму та його частка у валовому національному (внутрішньому) продукті;
- надходження іноземної валюти від міжнародного туризму; на державному рівні розрахунок включає валові доходи в іноземній валюті (загальна сума витрат іноземних туристів), а також чисті доходи у валюті (іноземна валюта, що залишається в країні, за винятком величини витрат на імпорт товарів і послуг, використовуваних у туризмі, у вигляді продуктів харчування, готельного устаткування і постачання матеріалів, експатріації заробітків працівників-іноземців і прибутку об'єктів, що знаходяться в іноземному володінні, і т. ін.); на регіональному рівні розраховують валові і чисті надходження, отримані з джерел поза відповідним регіоном;
- робочі місця, створені завдяки туризму за такими видами зайнятості.

Галузевий підхід у вимірі результатів туристичної діяльності

ґрунтується на застосуванні системи показників: обсяг туристичного потоку, стан і розвиток матеріально-технічної бази, фінансово-економічні показники і показники розвитку міжнародного туризму.

У системі показників виділяють три групи:

- 1) показники ресурсів;
- 2) показники виробництва турпродукту (обсяг, структура, динаміка туристично-екскурсійних послуг);
- 3) показники соціально-економічної ефективності (динаміка рівня продуктивності праці, ефективність використання капітальних вкладень, основних фондів і оборотних коштів, матеріальних, трудових ресурсів, рентабельність).

Процес розрахунку показників статистики туризму складається з таких головних етапів:

1. Визначення кількості відвідувачів певної категорії.
2. Визначення середньої тривалості перебування туристів певної категорії.
3. Розрахунок надходжень від туризму через застосування нормативних показників відповідного рівня витрат (туристського споживання).
4. Розрахунок інших показників.

Найбільш точні результати обчислення дають розрахунки показників окремо за кожною країною та категорією туристів.

Для спрощення розрахунків припустиме групування відвідувачів за категоріями країн. Одним з критеріїв групування є однаковий рівень туристських витрат, що визначається за результатами статистичного обстеження туристів або експертними оцінками. Розрахунки надходжень від різних видів туризму ведуться на основі даних про середню величину витрат одного відвідувача за одну добу подорожування, з урахуванням тривалості перебування та кількості відвідувачів усіх категорій [43].

Також слід зазначити, що в процесі оцінки та аналізу результативних показників туристичної діяльності використовують прийоми елімінування за такими методами:

- 1) метод ланцюгових підстановок;
- 2) метод абсолютних різниць;

- 3) метод відносних різниць;
- 4) інтегральний метод.

Отже оцінку впливу на економічні показники сталості туристичного підприємства можна проводити з використанням даних методів елімінування.

Ринок туристичних послуг, з одного боку, є системою відносин, що за рахунок мультиплікативного та акселераційного ефекту самостійно стимулює власний розвиток, а з іншого боку, регулюється певними державними важелями [36]. Проте його бурхливе зростання потребує керованого та стійкого фундаменту, який в змозі забезпечити суб'єктам реальні економічні вигоди, але при цьому не приводить до значних екологічних та соціальних проблем. Цим обумовлюється необхідність врахування теорії сталого розвитку під час формування механізмів та концепцій взаємодії учасників ринку туристичних послуг з акцентом на якість та орієнтацією на суспільство.

Ринок туристичних послуг належить до системи задоволення потреб населення у відпочинку та функціонує за принципами та механізмами світового ринку послуг. Під останнім у широкому сенсі прийнято розуміти розгалужену систему ринків з вузькою спеціалізацією, де відношення купівлі-продажу будуються на основі дій, що приносить користь іншому [41]. Проте з огляду на необхідність розгляду ринку послуг як складної системи, що включає елементи регулювання, ціноутворення, комунікацій тощо, доцільно оцінити його як платформу для «відносин між виробниками і споживачами послуг, де відбувається взаємодія продавців і покупців послуг, визначаються ціни, необхідна кількість та якість послуг, встановлюються і підтримуються господарські зв'язки й соціально-економічні контакти з різними цільовими аудиторіями в процесі створення і споживання послуг». Ю.В. Соколова зазначає, що «світовий ринок послуг як категорія міжнародної економіки функціонує відповідно до основних законів ринкового господарства, а саме закону вартості, закону попиту та пропозиції, закону росту продуктивності праці, закону нагромадження, закону пропорційного розвитку». Отже, можна зробити висновок, що світовий ринок послуг як економічна категорія характеризується як система багатоаспектних, поліструктурних та багаторівневих відносин. Одним із

сегментів цього ринку є ринок туристичних послуг.

Узагальнюючи підходи до визначення сутності поняття «ринок туристичних послуг», відзначимо, що спільною рисою тлумачень ринку туристичних послуг в рамках структурного підходу є виявлення його елементів (туристичний продукт, економічні відносини в ланцюгу «покупець - продавець - посередник» та інші елементи відповідно до заданої мети); функціональний підхід акцентує увагу на сферах реалізації головної функції ринку, що полягає у забезпеченні зв'язку між виробниками та споживачами; системний підхід наголошує на взаємопов'язаності елементів мережі, що функціонують в умовах певної спрямованості; організаційний підхід підкреслює особливості формування цього ринку; процесний підхід приділяє увагу процесам перетворення, що на ньому відбуваються в рамках діяльності основних суб'єктів. Окремо кожний з підходів лише констатує наявність тих чи інших елементів чи зв'язків між ними, не вказуючи на їх якість та мету функціонування. Таким чином, виникає необхідність використання більш широкого поняття, яке враховувало би всі зазначені вище підходи.

Зважаючи на вищезазначене, визначимо ринок туристичних послуг як поліструктурну систему взаємовигідних відносин щодо купівлі - продажу у грошовій формі певного матеріального чи нематеріального блага у сфері туризму, яка заснована на децентралізованому управлінні, безособовому механізмі визначення кількості та ціни.

Як вже зазначалося, сталий розвиток туристичної сфери базується на балансі економічної ефективності туристичної діяльності, збереженні рекреаційних природних ресурсів та взаємодії культур та національної самобутності народів. Такої думки дотримуються багато вчених, серед яких слід назвати Л. Побоченко, яка зауважує, що «завдання сталого розвитку висувають нові вимоги щодо забезпечення ефективної співдії туристичної та природоохоронної діяльності, а також щодо організації туризму в напрямі екологізації відтворювального процесу» [43]. Необхідність впровадження концепції сталого розвитку в основу функціонування ринку туристичних послуг підкреслює О. Слюсарчук, який зазначає, що таке «дієве державне управління рекреаційно-туристичної сферою дасть змогу раціонально використовувати рекреаційний потенціал і посилити роль рекреації та

туризму у ВВП» [42]. Все більше вчених погоджуються з тим, що запровадження концепції сталого розвитку у сферу туризму сприятиме зростанню туристичної та інвестиційної привабливості територій через збереження природного середовища. Актуалізують такий синергізм також дослідження та прогнози таких міжнародних організацій, як Світове товариство охорони природи (IUCN), Всесвітня туристична організація, Організація Об'єднаних Націй (ООН). Так, урядами країн активно розробляються стратегії розвитку екологічного туризму, а дані Світового Інституту Ресурсів свідчать про те, що якщо в майбутньому зростання ринку туристичних послуг становитиме близько 4% на рік, то динаміка поширення екологічного туризму збільшуватиметься приблизно на 10% [36].

Необхідність забезпечення сталого розвитку ринку туристичних послуг обумовлюється економічною потребою забезпечення рентабельності туристичного бізнесу під час врахування обмеженості природних ресурсів та висування вимог щодо їх збереження задля задоволення потреб сучасного та майбутніх поколінь людства. Вперше поняття усталеності розвитку ринку туристичних послуг використано ще у 80-х роках ХХ століття під час проведення конференції «Тіні зеленого кольору». В Брундтланській доповіді йшлося про діяльність, яку сьогодні називають «сталий туризм» [40]. Вже у 1992 році Конвенцією з питань біологічного різноманіття сферу туризму додано до загального переліку елементів міжнародної політики захисту навколишнього середовища.

Під час розгляду поняття «сталий розвиток ринку туристичних послуг» необхідно розмежовувати його зміст із сутністю терміна «екотуризм», що є лише окремою сферою туристичної діяльності. Головна відмінність полягає в тому, що засади сталого розвитку мають бути ефективними та результативними під час впровадження в будь-який сегмент туристичного ринку, тоді як екологічний туризм обмежується певними практичними рамками.

Погоджуючись з наявністю тісної кореляції між змістом та значущістю понять «сталий туризм» та «сталий розвиток ринку туристичних послуг», слід визначити, що дослідження останнього має здійснюватися на основі

принципів сталого розвитку, зокрема в туристичній сфері, які отримали велике поширення в роботах вітчизняних та іноземних вчених.

Ринок туристичних послуг закономірно залежить від різноманітних економічних, соціальних та політичних факторів [48], запровадження в його функціонування концепції сталого розвитку додає групу екологічних факторів. Сучасний його стан щодо маркетингу визначається як персоналізований, що пов'язане зі спрямованістю будь-якої діяльності виробників туристичних продуктів на задоволення запитів та цілей подорожі для різних категорій туристів.

Імплементація цілей в галузі сталого розвитку до сфери туризму дала змогу визначити пріоритетні цілі та завдання сталого розвитку ринку туристичних послуг, серед яких слід назвати:

- забезпечення стабільного розвитку ринкової туристичної інфраструктури, підвищення якості туристичного обслуговування та покращення якості туристичного сервісу;
- створення якісних туристичних послуг, що здатні максимально задовольнити широке коло потреб туристів з різним рівнем доходу;
- посилення рекреаційного, кадрового забезпечення функціонування ринку;
- реалізацію стратегічної маркетингової компанії задля популяризації захисту навколишнього середовища, формування позитивного туристичного іміджу територій та виробників туристичних послуг;
- створення туристичних послуг, під час реалізації яких забезпечуватимуться підвищення рівня зайнятості населення, збереження та розвиток рекреаційного потенціалу, охорона навколишнього природного середовища;
- сприяння розвитку практичної складової системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців туристичного супроводу;
- забезпечення підвищення якості життя населення;
- створення конкурентоспроможних туристичних продуктів на засадах екологічного маркетингу;
- забезпечення ефективного та комплексного використання наявного туристично-рекреаційного потенціалу;

- удосконалення інформаційної інфраструктури туристичних послуг.

Варто зазначити, що деякі дослідники акцентують увагу на тому, що виконання цілей сталого розвитку ринку туристичних послуг неможливе без участі державних інститутів. Так, Т. Ткаченко наголошує на тому, що «державне управління сферою рекреації та туризмом необхідно розглядати як складну систему в єдності соціальної, економічної та екологічної компонент, подальший генезис якої і базуватиметься на концепції сталості» [42]. О. Слюсарчук зазначає, що «державне управління рекреаційно-туристичною сферою покликано встановити і підтримувати рівновагу між збереженням природних та історико-культурних ресурсів, економічними інтересами й соціальними потребами та розвитком рекреації». Головним тезисом у визначенні ролі держави в сталому розвитку ринку туристичних послуг в цьому разі можна назвати те, що управління має на меті формування комплексних умов для розвитку ринку під час забезпечення підвищення якості життя населення на загальнодержавному рівні.

Необхідність врахування впливу апарату державного управління на сталий розвиток ринку туристичних послуг формує кілька додаткових цілей його функціонування:

- активізація розвитку суміжних ринків та сфер економіки (торгівля, житлово-комунальне господарство тощо);
- збільшення надходжень до бюджету;
- відродження національної культури, формування національної свідомості.

З огляду на взаємозв'язок ринку туристичних послуг та державного управління можна зазначити, що відносини між цими двома категоріями характеризуються прямою залежністю. Такої позиції дотримуються С. Ковальчук, В. Миколишина, І. Балабанов. Останній підкреслює, що «туристичний ринок по відношенню до економіки будь-якої країни характеризується двоциклічністю». Так, розвинутий туристичний ринок, що ефективно функціонує на засадах сталого розвитку, обов'язково приводить до збільшення інвестиційної привабливості держави, надходжень до бюджетів усіх рівнів, національного багатства країни загалом, тоді як недостатній розвиток ринку туристичних послуг у сучасних економічних умовах

обумовлює низькі показники функціонування держави та її економічної системи.

Виходячи із зазначених цілей сталого розвитку ринку туристичних послуг, можна визначити головні завдання, що повинні виконуватися в рамках його функціонування з урахуванням рівномірності впливу економічної, соціальної та політичної складових. До таких завдань слід віднести:

1. Забезпечення раціонального використання туристично-рекреаційного потенціалу, що є ключовим елементом формування ринку туристичних послуг, підтримуючи природні явища та процеси в туристичних екосистемах та забезпечуючи збереження їх природної спадщини й біологічного різноманіття.

2. Сприяння утриманню довгострокового ефекту від соціально-економічних дій, що реалізуються на ринку туристичних послуг, задля підтримки стабільно високого рівня зайнятості населення, забезпечення отримання доходу та переваг для туристичних зон, що приймають туристів; у довгостроковій перспективі виконання такого завдання має привести до скорочення масштабів бідності на світовому рівні.

3. Реалізацію права населення туристичної зони, що приймає туристів, на соціально-культурну автентичність; стимулювання міжкультурного порозуміння та толерантності.

Таким чином, функціонування ринку туристичних послуг на засадах сталого розвитку має в основі не тільки збереження навколишнього середовища та забезпечення охорони туристично-рекреаційних ресурсів, але й економічні вигоди, що, безумовно, мають отримати виробники туристичних послуг під час урахування культурної самобутності та національної спадщини туристичної зони, що для туриста є безпосереднім місцем споживання послуги.

Сьогодні виділяють більше десятка видів туризму, отже, сегментів ринку туристичних послуг, кожний з яких за певного державного втручання має бути спрямований в систему збалансованого, гармонійного розвитку. Це можна забезпечити за рахунок оптимального щодо обережності споживання туристично-рекреаційних ресурсів за дотримання поваги до особливостей

національної культури туристичної зони.

Ринок туристичних послуг на засадах сталого розвитку повинен функціонувати так, щоби забезпечувати захист природної спадщини, яку складають екосистеми та біологічна різноманітність, а також охороняти види дикої фауни і флори, яким загрожує зникнення. У зв'язку з цим сталий розвиток ринку туристичних послуг має певні особливості, що полягають у поєднанні інтересів його суб'єктів з інтересами окремих туристичних зон та їх представників. До особливостей належать такі.

1. Туристичні послуги мають дуальний характер, що виявляється в наслідках їх споживання. Так, турист приносить економічні вигоди виробникам туристичних послуг, однак не завжди забезпечує захист природних ресурсів, що задіяні в процесі надання послуги. Таким чином, споживаючи нематеріальний товар, вигоди від якого обмежені в часі, турист іноді може спричинити матеріальні екологічні збитки, при цьому не завжди буде нести за них відповідальність.

2. Безпосередній процес продажу туристичної послуги, її споживання та настання наслідків для туристичної зони мають істотний розрив у часі. Причому наслідки споживання туристичної послуги мають схильність до акумулювання. Так, якщо позитивні наслідки для учасників безпосередньо ринкових відносин настають одразу (турагент отримує прибуток, а турист задовольняє потребу у відпочинку), то для туристичних екосистем, населення конкретної туристичної зони наслідки можуть бути сформовані протягом кількох років чи століть.

3. Сезонні коливання споживання туристичних послуг забезпечують різний рівень навантаження на туристичні екосистеми, що потребує дієвих стратегій їх розвитку в таких умовах.

4. Сталий розвиток ринку туристичних послуг залежить безпосередньо від поведінки його суб'єктів та національних урядів приймаючих країн.

5. Об'єктивна територіальна роз'єднаність суб'єктів ринку потребує розвиненої інформаційної інфраструктури, спрямованої не тільки на рекламу та просування туристичних продуктів, забезпечення взаємозв'язку туриста та туристичного агента, але й на забезпечення реалізації концепції сталого розвитку.

Досліджуючи питання забезпечення сталості сучасної туристичної діяльності, актуальним постає необхідність створення певних економічних зон і створення туристично-рекреаційних кластерів як потужного інструменту розвитку території з високим туристично-рекреаційним потенціалом у поєднанні із сприятливим інвестиційним кліматом.

Задля успішної реалізації туристичної діяльності важливими також є ефективні організаційно-економічні інструменти. Міжнародна практика свідчить про те, що за наявності значної території з цікавою концепцією і продуманим позиціонуванням, за підтримки держави, туристичний проект, що реалізується, може бути вкрай успішним і виступати стимулом соціально-економічного розвитку регіонів.

Слід зазначити, що іноземні та вітчизняні інвестори можуть керуватись різними мотивами при виборі об'єктів інвестування. Відповідно, інвестори мають і різні стимулюючі фактори. Для іноземного інвестора пріоритетним може бути завдання виходу на внутрішній ринок, що так важливо для вітчизняного інвестора. Також для іноземного інвестора важливим є рівень розвитку туристичної інфраструктури. Причому орієнтиром при оцінці рівня розвитку інфраструктури стане не рівень розвитку інфраструктури в країні інвестування, а в порівнянні з рівнем розвитку інфраструктури у власній країні чи інших зарубіжних країнах. Національному інвестору більш важливою є можливість безмитного імпорту товарів та послуг, звільнення від податків та інші пільги. Наявність добре розвиненої інфраструктури, своєю чергою, є стимулюючим чинником реалізації капіталовкладень для вітчизняних інвесторів. Іноземні інвестиції в туристичну діяльність є частково методом поступової інтеграції іноземного бізнесу в національну економіку.

До основних завдань розвитку туристичної діяльності можна віднести:

- створення сприятливого бізнес-середовища для туристичної галузі;
- створення нових робочих місць;
- поліпшення інвестиційного клімату території;
- стандартизація та підвищення рівня сервісу, що надається;
- впровадження сучасних технологій у туристичних підприємствах;
- поліпшення соціально-економічного становища регіону;

- забезпечення стабільного зростання якості та рівня життя місцевого населення [44].

Успішність розвитку туристичної діяльності певних територіальних економічних зон можна оцінити за такими критеріями, як:

- динаміка кількості місць розміщення туристів;
- динаміка числа об'єктів туристичної інфраструктури;
- динаміка числа робочих місць;
- обсяг залучених інвестицій щодо розміру зони;
- відвідуваність зони.

Відомо, що створення та розвиток туристично-рекреаційних кластерів сприяє розвитку суміжних галузей народного господарства регіонів. Позитивний результат визначається загальним пожвавленням регіональної економіки та диверсифікацією економічної структури регіонів. У свою чергу, це тягне за собою зростання зайнятості населення, підвищення надходжень від платників податків та збільшення бази оподаткування, поява ефективного інструменту взаємодії адміністрації з бізнесом, зниження залежності від окремих бізнес-груп.

Туристично-рекреаційні кластери допомагають адміністративним органам відстежувати тенденції розвитку бізнесу та прогнозувати розвиток туризму та інших секторів економіки, підвищують рівень керованості економікою. Для бізнесу значною перевагою є можливість покращення кадрового забезпечення, підвищення доступності інфраструктури, розширені можливості досліджень та розробок, зниження витрат, можливість виходу на міжнародні ринки. Створення кластерів сприяє значному підвищенню новаторства та продуктивності. Відчутні переваги отримують компанії від використання позитивного досвіду, зниження витрат при спільному використанні тих самих послуг, і постачальників.

Важливим чинником для подальшого залучення до кластеру нових компаній, послуг і постачальників є утворення так званої «критичної маси» компаній у кластері, воно ж створює резерв професійних кадрів. Освітні установи та інфраструктура зацікавлених регіонів отримують перспективу додаткового розширення своїх повноважень та можливостей. Суперництво між фірмами стимулює конкурентоспроможність та потребу до постійного

оновлення. Завдяки узгодженій, ефективній роботі всіх учасників кластера, буде забезпечено значне поповнення бюджету регіону та залучення до обігу додаткових капіталів, створення нових робочих місць, збереження культурно-історичних пам'яток, природних парків та заповідників, оздоровлення екологічної обстановки, розвиток сфери послуг, удосконалення інфраструктури територій.

При питанні організації сталого розвитку на межах регіону, туристично-рекреаційний кластер є оптимальною формою об'єднання. Регіональна програма розвитку туристичної галузі може стати формальною ознакою виникнення кластера. На виконання такої програми консолідуються інтереси промислових підприємств, органів влади, консалтингових організацій, освітніх установ. В цьому випадку ефект буде досягнутий за рахунок того, що на ринку високотехнологічної продукції почнуть конкурувати не окремі підприємства, а регіональні науково-виробничі та промислові комплекси. Це забезпечить скорочення транзакційних витрат і підвищення рівня сервісу, одержуваного туристами під час перебування у регіоні задля задоволення рекреаційно-туристичних потреб [45].

Світовий досвід показує, що найбільш ефективним і дієвим в забезпеченні сталості сучасної туристичної діяльності є системне застосування кластерної політики [46–48]. Це дозволяє забезпечити високі темпи економічного зростання та диверсифікації економіки регіону за рахунок підвищення конкурентоспроможності підприємств, постачальників обладнання та комплектуючих, спеціалізованих виробничих та сервісних послуг, науково-дослідних та освітніх організацій, що утворюють кластери.

Основні підходи до формування кластерів відображено в таблиці 2.2.

З огляду глобалізації, все це сприяє і сприятиме прискореному розвитку малих та середніх підприємств за рахунок мобільності, гнучкості та здатності легко адаптуватися до зовнішнього середовища.

Аналіз кількісних параметрів сталої туристичної діяльності повинен ґрунтуватися на багатокритеріальному підході, перевагою якого є його гнучкість, яка не дозволяє замикатися на тому чи іншому факторі, рівно, як і залишає можливість внесення нових параметрів в систему аналізованих показників.

Таблиця 2.2

Основні підходи до формування кластерів

Підхід	Сутність
Орієнтація на потенціал	Розвиток наявних підприємств, модернізація та впровадження інновацій з метою закріплення та розширення їх частки
Орієнтація на баланс	Формування підприємств із задоволення внутрішнього попиту (міського, республіканського, міжрегіонального)
Орієнтація на кон'юнктуру	Аналіз ринкового попиту та створення кластерів щодо його задоволення
Орієнтація на підприємницьку активність	Створення нових виробництв, орієнтованих на входження в міжнародний поділ праці

У якості критеріїв стійкого розвитку сучасної туристичної діяльності можуть виступати наступні:

- економічний зріст (валова додана вартість в розрахунку на душу населення);
- скорочення розриву в доходах населення до загальнодержавних значень;
- зниження довготривалого антропогенного навантаження на навколишнє середовище і забезпечення відновлення природних ресурсів;
- підтримка комфортного підприємницького середовища, яке забезпечує соціально-економічний розвиток територіальної соціально-економічної системи при недопущення її екологічної деградації.

Існують різні підходи до оцінки сталості сучасної туристичної діяльності. Основною відмінністю даних підходів є набір індикаторів, їх угруповання, методи оцінки та узагальнення результатів [45]. На даний час складність такої оцінки полягає в відсутності чітких кількісних показників.

Сукупність індикаторів можна представити у такому вигляді:

1. Економічний індикатор.
2. Соціальний індикатор.
3. Екологічний індикатор.
4. Бізнес-ємність території, зокрема, фінансова складова бізнес-ємності; людський потенціал туристської діяльності; інфраструктурні можливості території.

При цьому даний показник бізнес-ємності, доповнюючи основні три напрямки стійкого розвитку, може розглядатися як окрема сторона стійкого розвитку, визначальна ступінь комфортності в діловому середовищі аналізованої території.

В таблиці 2.3 представлено економічний індикатор та показники сталого розвитку туристичної діяльності. Для проведення оцінки ступеня відмінності факторів всередині території розрахунки доцільно проводити як в цілому по регіону, так і по туристичній діяльності. Далі необхідно розрахувати економічний, соціальний та екологічний індикатори стійкості та бізнес-ємність території.

Таблиця 2.3

Економічний індикатор та показники сталого розвитку туристичної діяльності

Вхідні показники	Зміст
Валова додана вартість (ВДС) на душу населення, грн.	Додатково створена за аналізований період вартість, що припадає на одного жителя
Інвестиції в основний капітал на душу населення, грн.	Об'єм інвестиційних вкладень в економіку території, що розглядається та припадає на одного жителя
Середньомісячна нарахована заробітна плата працівників організацій, грн.	Рівень доходів населення
Індекс споживчих цін	Рівень інфляції, що визначає купівельну спроможність валюти
Ступінь зносу основних фондів, %	Стабільність експлуатації, ремонтостійкість і ремонтпридатність

Для розрахунку економічного, соціального та екологічного індикаторів стійкості використовують середню арифметичну оцінку нормалізованих значень показників (Π) у кожному напрямку:

$$I_j = \frac{\sum_{i=1}^k \Pi_i}{k}$$

де: I_j – показник рівня стійкості кожного індикатора сталого розвитку.

Оскільки до складу показника бізнес-ємності входять різні за своїм значенням і змістом показники, то використання однакових ваг не

представляється інформативним. Для цього, виходячи з отриманих значень, пріоритетність кожного показника обчислюватиметься, виходячи з його питомої ваги в сумі значень усіх чотирьох показників бізнес-ємності.

При розрахунку інтегрального показника сталого розвитку, важливим виступає той факт, що ступінь впливу кожного з показників на загальну стійкість різна, тобто вони мають різні ваги пріоритетності. Виходячи з цього, розрахунок пріоритетності кожного показника стійкості в загальному показнику можливо визначити, виходячи з питомої ваги кожного в сумі значень всіх чотирьох показників стійкості. На заключному етапі формується інтегральний показник, який виражається в формі середнього арифметичного зважених показників рівня сталого розвитку кожної складової – економічної, соціальної, екологічної, і бізнес-ємності.

Використання економічного, екологічного, соціального індикаторів стійкості, доповнених оцінкою показника розвитку ділового середовища - бізнес-ємності – дозволить подивитись на проблему стійкого розвитку туристичних територій з точки зору не тільки якісних і кількісних факторів, але і з погляду можливого сталого розвитку в умовах створеного ділового середовища.

Таким чином, багатогалузевий характер туристичної діяльності підтверджує необхідність проведення досліджень, що базуються на статистичному вивченні сукупності економічних показників, які характеризують кількісний бік процесів розвитку туризму в нерозривному зв'язку з їх якісними характеристиками. Це підтверджує необхідність формування системи кількісних і якісних показників, що характеризують результативність сталого розвитку туристичних територій на основі застосування методів економіко-статистичного аналізу.

2.2.2. Реалізація політики декорбонізації туризму

Однією з найгостріших проблем сучасного світу є глобальна зміна клімату, спричинена потужною емісією парникових газів антропогенного походження. На думку фахівців, безальтернативним шляхом сталого розвитку людства на найближчу перспективу стає декарбонізація економіки - комплекс заходів, методів і технологій, націлених на обмеження темпів

глобального потепління.

Реалізація політики декарбонізації базується на скороченні видобування й використання вуглецевмісної сировини та зменшенні викидів парникових газів в атмосферу. Отже, важливим кроком у забезпеченні переходу до кліматично нейтральної економіки є зниження емісії парникових газів – «вуглецевого сліду», під яким розуміють «міру сумарного обсягу викидів діоксиду вуглецю, безпосередньою чи непрямою причиною утворення якого є певна діяльність або який акумулюється протягом усього життєвого циклу продукту» [49].

«Вуглецевий слід» – це екологічна оцінка вартості продукту або послуги в вуглецевих одиницях, яка визначає ступень шкоди довкіллю внаслідок зростання температури на планеті.

З огляду на необхідність стримувати глобальний температурний приріст, ще у 2015 році понад 100 країн світу підписали Паризьку кліматичну угоду, відповідно до якої вони брали на себе зобов'язання щодо переходу на альтернативні джерела енергії та зменшення викидів парникових газів. Так, Україною були взяті зобов'язання до 2030 року скоротити рівень парникових газів у порівнянні з 1990 роком на 55%. За підсумками Міжнародної кліматичної конференції ООН у Глазго в 2021 році, яка зібрала делегатів майже з 200 країн, учасники визнали необхідність до 2030 року знизити глобальні викиди вуглецевого газу на 45%, у порівнянні з рівнем 2010 року, та до нуля до 2050 року.

Отже, актуальним завданням стратегії суспільного розвитку в напрямку досягнення кліматичної нейтральності стає скорочення вуглецевого сліду різних сфер економіки, зокрема, туризму, який до пандемії COVID-19 був одним з найбільш динамічно зростаючих та найприбутковіших секторів світової економіки і на який припадало до 8% глобальних викидів парникових газів [50].

З огляду на те, що туристична сфера включає різні види туризму, які відрізняються за своїм внеском у загальну емісію парникових газів, важливою умовою забезпечення вуглецевої нейтральності стає оцінка карбонових викидів протягом всього ланцюжка доданої вартості при наданні відповідних туристичних послуг та застосування заходів вуглецевого

регулювання в залежності від цілей подорожі. Отже, актуальним питанням стає визначення структури вуглецевого сліду туризму за етапами створення доданої вартості туристичної послуги та аналіз інструментів скорочення емісії парникових газів в сфері туризму.

З огляду на існуючі підходи, при оцінці вуглецевого сліду продукту зазвичай розглядається його життєвий цикл, який включає всі етапи, пов'язані з виробництвом (від доставки сировини до остаточної упаковки), розподілом, споживанням та використанням. Життєвий цикл туристичного продукту визначається послідовністю періодів існування цього продукту на ринку (впровадження, зростання, зрілість, спад). Проте при сприйманні туристичного продукту як комплексу туристичних послуг, в узькому розумінні його життєвий цикл можна розглядати як послідовність певної сукупності матеріальних (предметів споживання) і нематеріальних (у формі послуг) благ, які під час подорожі задовольняють потреби туристів.

Враховуючи, що при подорожуванні, туристи користуються транспортом, проживають у готелях, харчуються та мають інші різноманітні потреби (купівля сувенірів, оренда спортивного знаряддя, екскурсійне обслуговування), на стадії споживання життєвий цикл туристичного продукту доцільно визначати як послідовну сукупність послуг транспортного, інформаційного, рекламного обслуговування, розміщення, харчування, а також послуг закладів культури, спорту, побуту, розваг тощо, спрямованих на задоволення потреб туристів. Застосування такого підходу до упорядкування життєвого циклу туристичного продукту уможливорює формування структури вуглецевого сліду туризму, яка наведена на рис. 2.1.

Безумовно, активізація туристичної діяльності та зростання туристичного ринку посилюють глобальне потепління. Проте стимулювання розвитку нових видів туризму, які ґрунтуються на принципах сталості та сприяють декарбонізації туристичних послуг, забезпечує можливість досягнення значного еколого-економічного результату, пов'язаного із стабілізацією кліматичних змін на перспективу. Отже, поширення сегменту туристичного ринку за рахунок збільшення попиту на види туризму, які забезпечують ефект декарбонізації (наприклад, екологічний туризм), слід вважати стратегічним завданням й розглядати такі види туризму як

стратегічні інструменти декарбонізації туризму.

В структурі викидів парникових газів, що утворюються в туристичній сфері, 40% припадає на повітряний транспорт, 20% – на готелі та інші об'єкти проживання, а інші 40% пов'язані з використанням автомобілів, поїздками поїздом, відпочинком на круїзних судах, харчуванням та розважальними послугами для туристів [51]. При визначенні вуглецевого сліду будь-якого виду туризму суттєвим є більш повне врахування тих задіяних в життєвого циклу туристичного продукту послуг, надання яких пов'язано з відповідними джерелами утворення кліматично небезпечних викидів.

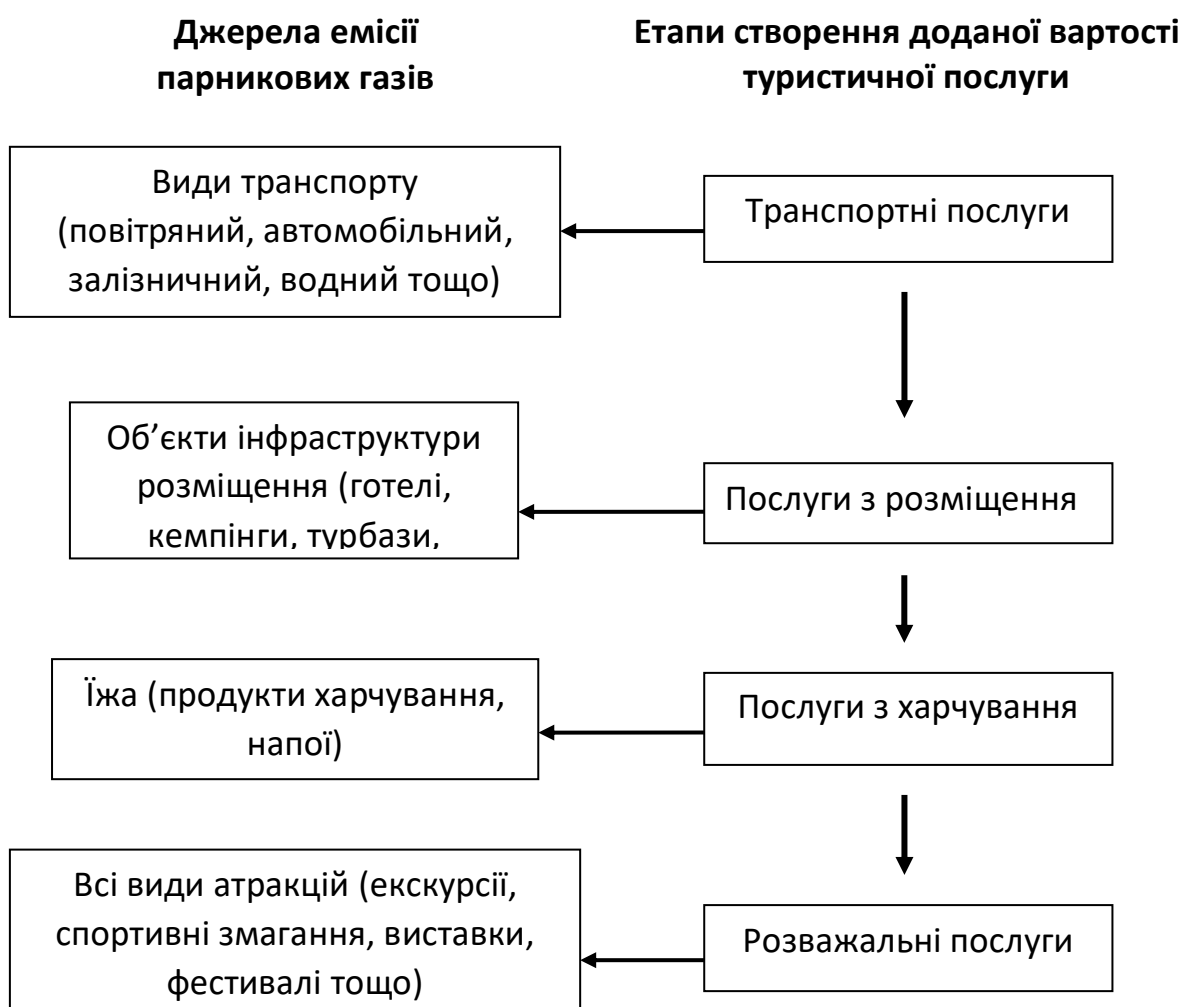

Рис. 2.1. Спрощена структура формування вуглецевого сліду туризму

Врахування вуглецевих кредитів, зокрема, при здійсненні ділових подорожив дозволяє оптимізувати кількість очних зустрічей та нарад з огляду на те, щоб будь-яка поїздка виправдовувала витрати на викиди

вуглецю. При організації туристичних подорожей доцільним стає визначення «харчової милі», що впливає на величину вуглецевого сліду послуг харчування туристів. Застосування карбонових офсетів дозволяє його власникам приймати участь у фінансуванні проектів щодо зменшення CO₂ в атмосфері. Всі перелічені заходи є прикладами тактичних інструментів декарбонізації туризму. Таким чином, трансформування туризму в кліматично нейтральний сектор економіки має відбуватися за допомогою використання комплексу стратегічних та тактичних інструментів декарбонізації.

3 ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОСТІ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

3.1. Аналіз поточних процесів туристичної діяльності на регіональному рівні

3.1.1. Аналіз туристичного регіону як еколого-економічної системи

До недавнього часу одним з пріоритетних напрямів розвитку Одеського регіону вважалась туристична діяльність, яка крім фінансової функції, що проявляється через збільшення бюджетних надходжень від туристичного бізнесу, та соціальної, яка полягає у створенні нових робочих місць та сприянні розвинення територіальних громад, стимулює мультиплікативний вплив сфери туризму на суміжні види діяльності, зокрема, транспорт, зв'язок, готельно-ресторанне господарство, будівництво, харчову промисловість, страхування тощо.

Враховуючи, що туристичний мультиплікатор є коефіцієнтом зростання доходів в економічній та соціальній сферах території залежно від витрат туристів, для збільшення мультиплікативного ефекту туристичної діяльності суттєве значення набуває: дієва маркетингова стратегія; розвинена туристична інфраструктура; наявність високоаттрактивних, доступних і екологічно чистих туристичних ресурсів; забезпеченість висококваліфікованими кадрами; високий рівень безпеки туристів в місцях їх перебування; диференційована цінова політика; дієва підтримка туризму на всіх рівнях управління; розширення виробництва потрібних для туристів товарів і послуг.

Оскільки головним аспектом мультиплікативного ефекту є витрати туристів, то туристична політика на регіональному рівні повинна бути орієнтована на максимальне стимулювання таких витрат. Так, все ці заходи висвітлені в Програмі розвитку туризму та курортів в Одеському регіоні на 2021-2023 роки [1].

Про стан справ з розвитком туристичної діяльності в Одеському регіоні свідчать дані, наведені в таблиці 1.

Виконання декількох функцій, які є основою для розвитку різних видів

туризму на Одещині, здатний забезпечити її туристично-рекреаційний потенціал. Різноманіття туристичних ресурсів регіону привертає широку цільову аудиторію різного віку та рівня доходів. Найбільш поширеними видами туризму на Одещині є пляжний, лікувально-оздоровчий, активний, культурно-пізнавальний, медичний та винно-гастрономічний. Значні перспективи розвитку мають екологічний та етнографічний туризм.

Таблиця 3.1

Показники функціонування Одеського туристичного регіону

Роки	Кількість туристів, які обслуговано туроператорами та турагентами, осіб	Дохід від надання туристичних послуг, тис. грн.	Туристичний збір, млн. грн.
2015	45809	182696,9	4,9
2016	59077	230116,6	7,3
2017	72302	165266,8	9,1
2018	81381	189586,9	11,6
2019	99764	115246,2	21,4
2020	28182	187717,1	15,2

Джерело: [2]

Багатства Одеського регіону на туристично-рекреаційні ресурси, які зосереджені по всій області, дають можливість туристам поєднувати в одній подорожі декілька видів туризму.

Центри видів туризму, що поширені в Одеській області, та їх ресурсне забезпечення наведено у таблиці 3.2.

На думку фахівців, результат прояву багатофункціональності туристичної діяльності на регіональному рівні залежить від дії множини факторів, що впливають на розвиток індустрії туризму в межах адміністративно-територіальних одиниць з різним туристично-ресурсним потенціалом.

Розвитку туризму на регіональному рівні, що покращує не лише ефективність, але й результативність суміжних сфер, сприяє наявність різноманітних природних ресурсів, вдале географічне розташування, велика кількість туристичних атракцій, висококваліфікований персонал, подолання інфраструктурних та інвестиційних проблем.

Структура туристичного потенціалу Одеського регіону

Вид туризму	Центри розміщення	Ресурсне забезпечення
Пляжний	м. Одеса, Комінтернівський, Овідіопольський, Білгород-Дністровський, Татарбунарський, Кілійський райони	Піщані пляжі морського та лиманного походження довжиною понад 300 км
Лікувально-оздоровчий	Куяльницький лиман, м. Одеса, Іллічівськ та Южне, Білгород-Дністровський, Овідіопольський райони	Лікувальні грязі, ропи лиманного походження, мінеральні води, спеціалізовані заклади розміщення (санаторії, профілакторії, пансіонати)
Спортивний	м. Вилкове, м. Одеса (Жевахова гора, Одіноцька печера), Кодимський та Котовський райони (Подольська височина)	Сталактитові печери, водні об'єкти (море, річки, озера), висоти, що підходять для заняття мотобайкінгом, наявність велодоріжок
Культурно-пізнавальний	м. Одеса, Білгород-Дністровський, Кілія, Болград, Ізмаїл, с. Нова та Стара Некрасівка	Історичні пам'ятки світового значення, архітектурні пам'ятки, скульптури та статуї, музеї різного напрямку, урочища та заповідні ландшафти
Винно-гастрономічний	с. Шабо (винзавод «Шабо», Європейська сироварня), м. Одеса, Кілійський район (Козяча ферма), м. Вилкове, с. Криничне («Колоніст»)	Винзаводи, сироварні, виготовлення домашнього сиру на фермах, різноманіття закладів харчування, винно-гастрономічні фестивалі
Екологічний	Кілійський район (Козяча ферма), господарство Фрумушика-Нова, м. Татарбунари, Роздільнянський район («Тихі острови», природний комплекс «Рідна природа»), Савранський ліс	Території природно-заповідного фонду, екологічні господарства, ферми, садиби тощо
Етнографічний	С. Усатово (Козацьке кладовище), с. Нерубайське (Великий етнографічний музей), Цвинтар Сотникової Січ	Пам'ятки архітектури, музейні експозиції, архівні матеріали, мальовничі природні місця для ознайомлення з місцевою культурою та історією
Медичний	Куяльницький лиман, офтальмологічна клініка «Ексімер», Національний інститут очних хвороб і тканинної терапії ім. В.П. Філатова НАМН України.	Лікарні, медичні центри, національні інститути, лимани.

Джерело: [3]

З огляду на це, суттєвим в методологічному аспекті стає розуміння поняття «регіональний туризм» та визначення методичних підходів до

аналізу туристичної діяльності в регіоні.

Під регіональним туризмом найчастіше розуміють туристську діяльність, характерну для конкретного регіону, сукупності країн чи територій з однотипними умовами розвитку і подібним рівнем туристичної освоєності. Але регіональний туризм - це досить складна, високоорганізована система, яка формується з безлічі елементів (рекреаційних ресурсів, туристської інфраструктури, екологічної та особистісної безпеки тощо), взаємопов'язаних між собою, виконуючих функції задоволення туристичних потреб у межах певної території та утворюючих необхідні умови розвитку регіону. На думку С. Кобзової [4], регіональний туризм містить у собі два тісно пов'язані між собою аспекти: географічний і соціально-економічний. Перший відображає просторовий розподіл рекреаційних ресурсів, об'єм рекреаційних потреб місцевого населення і ступінь задоволення їх у конкретному районі, а також можливості для залучення зовнішніх туристичних потоків. Другий свідчить про соціально-економічні умови, здатні стимулювати або стримувати розвиток сфери туризму.

Розвиток туристичної діяльності в регіоні визначається, з одного боку, умовами, характерними для даної території, а з іншого боку – результатами діяльності суб'єктів туристичного бізнесу, що забезпечує внесок у розвиток економіки всіх рівнів [5].

Для проведення об'єктивного аналізу, фактори, що характеризують рівень розвитку регіонального туризму, можна поділити на дві групи. До першої можуть бути віднесені факторні показники умов функціонування туристичної діяльності, до другої – показники результатів її здійснення.

Так, у першій групі виділяють такі факторні показники як:

- природно-туристичні (поєднання особливостей рельєфу, клімату, гідрографії, рослинного та тваринного світу, ландшафтів), які на території Одеської області представлені, зокрема, усіма видами рекреаційних ресурсів (бальнеологічні, грязьові, кліматичні тощо);

- культурно-історичні, під якими розуміють кількість відкритих для відвідування об'єктів культурної спадщини, коефіцієнт їх пропускної спроможності та рівень привабливості;

- демографічні (частка працездатного населення у загальній

чисельності населення регіону та рівень економічно активного населення;

- ринкові, до яких відносять рівень фінансування туристичного та санаторно-курортного комплексу, коефіцієнт різноманітності видів туризму, рівень привабливості фіскальної політики; відповідність ціни якості туристичного продукту; конкурентоспроможність персоналу;

- соціальні (наприклад, кількість зафіксованих випадків захворюваності, рівень злочинності, толерантності населення до туристів);

- матеріально-технічні (пропускна спроможність готелів та інших об'єктів розміщення, рівень розвитку транспортної інфраструктури, розвитку туристичної інфраструктури, привабливості життєвого циклу бізнесу, тобто можливість розширення сезонності);

- політичні та нормативно-законодавчі, які визначають рівень політичної стабільності регіону, доступності та поінформованості про регіональні дестинації, показники ефективності нормативно-правового регулювання туристичної діяльності та природокористування.

До групи факторів результативності туристичної діяльності відносять показники, що відображають кількісний обсяг реалізації туристських послуг та їх якісну оцінку, а саме:

- обсяг туристичного потоку (загальна кількість організованих та неорганізованих туристів, які відвідали регіон, туроднів, коефіцієнт річний завантаження здравниць та інших об'єктів розміщення);

- величина туристських витрат (розмір середніх витрат туриста у регіоні, величина витрат, пов'язаних з наданням туристських послуг);

- стан та розвиток матеріально-технічної бази: темпи зростання кількості рекреаційних установ, об'єктів розміщення та підприємств туризму, рівень удосконалення туристичної інфраструктури регіону;

- соціально-економічні показники, зокрема, обсяг наданих туристичних послуг, відрахувань до бюджетів усіх рівнів, вага окремих дестинацій регіону у податкових зборах, обсяг інвестицій у туристичну діяльність, питома вага місцевих жителів, зайнятих в обслуговуванні туристів, від загальної кількості економічно активного населення регіону.

Таке угруповання факторних показників, що характеризують тенденції розвитку туристичного бізнесу, дозволяє вирішувати задачі визначення

ступеня зв'язку, близькості, узгодженості між двома групами показників (результуючих та факторних) залежно від цілей розв'язуваних завдань.

Так, при розгляді туристичного регіону як еколого-економічної системи, в якій економічна складова забезпечує можливість насичення території відпочиваючими без шкоди для стійкості природного середовища, завданням є врахування факторів, які впливають на обсяг туристського потоку. У структурованому вигляді туристичний регіон як еколого-економічна системи показаний на рис. 3.1.

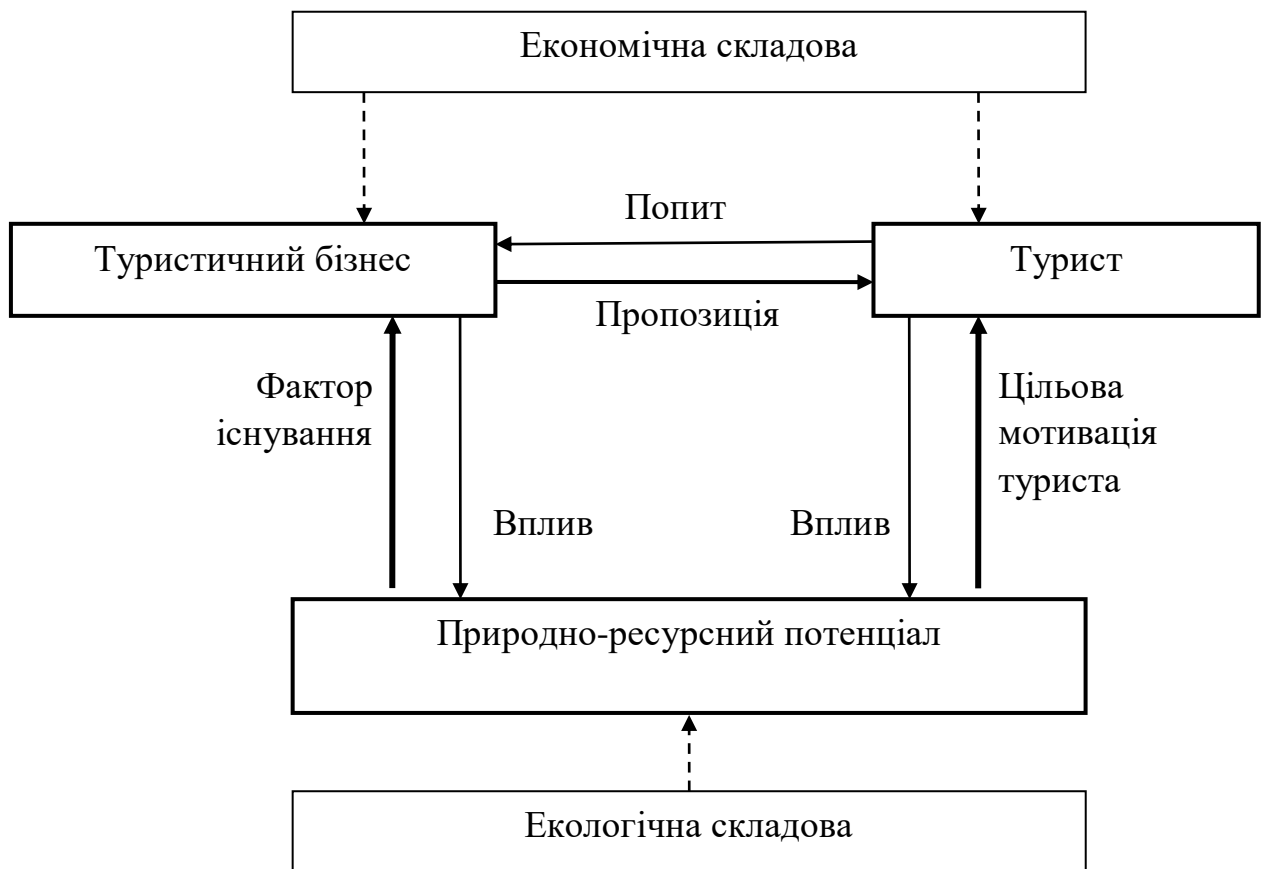

Рис.3.1. Туристичний регіон як еколого-економічна система

В цьому разі слід визначити ступінь впливу факторних показників на результуючі. До першої групи відносяться:

- рівень кліматичної привабливості регіону;
- рівень привабливості морських купань;
- оцінка емоційної привабливості природних ресурсів регіону;
- кількість об'єктів історичної та культурної спадщини;

- оцінка різноманіття видів туризму;
- рівень розвитку туристичної інфраструктури;
- рівень відповідності ціни якості туристичного продукту;
- рівень інформованості про регіон.

В якості результуючого показника може бути обрана кількість організованих туристів, що відвідали регіон.

Таким чином, визначено один результуючий та вісім факторних показників. Різноманітна природа показників передбачає користування різними одиницями виміру, що обумовлює необхідність пошуку деякої єдиної категорії оцінки всіх різнотипних показників для забезпечення їх однорідності та сумірності. Для вирішення завдання за єдину основу доцільно прийняти категорію «якість» та застосувати п'ять якісних рівнів.

На підставі проведеного факторного аналізу показників, що характеризують розвиток туристичної діяльності в Одеському регіоні, одержані такі висновки:

- виявлені фактори, що найбільш впливають на кількість туристів;
- встановлено високий рівень взаємозв'язку між природними ресурсами дестинації та життєздатністю туристичного бізнесу Одещини (чим вище якість ресурсів, тим привабливіша дестинація для туристів, які формують попит на турпродукт, й тим вище життєздатність туристичного бізнесу, що формує пропозицію);
- засвідчено високий рівень узгодженості результуючого показника з показником «кількість об'єктів культурної спадщини»;
- визначено, що на обсяг туристичного потоку суттєво впливає низка показників, зокрема, «рівень розвитку туристичної інфраструктури»; «рівень відповідності ціни якості турпродукту» та «рівень поінформованості про дестинацію»;
- встановлено, що слабкий рівень впливу показника «рівень різноманітності видів туризму» на туристський потік підтверджують проведені маркетингові дослідження туристських уподобань, згідно з якими відпочиваючі відвідують Одеський регіон з домінуючою метою (пляжний відпочинок та лікування), а інші можливості дестинації є вторинними у їх уподобаннях.

3.1.2. Визначення цілей державного планування на базі Причорноморського регіону України

Розвиток системи туризму та окремих її компонентів, зокрема туристської індустрії, аналіз стану та тенденцій потребує окреслення комплексу показників такого розвитку. Для вирішення економічних задач регіонального розвитку туризму в умовах конкурентно ринкової економіки і повноважень регіону, що розширилися, на сьогодні є актуальним визначення рівня розвитку туристської індустрії як в країні в цілому, так і в регіоні зокрема.

Дослідження туризму потребує розрахунку й аналізу кількісних показників, в основі яких лежать статистичні дані. Тому проблеми статистичного обліку є центральними в дослідженні рівня розвитку туристської галузі в країні й регіоні.

Причорноморський регіон України, який складається з Одеської, Херсонської та Миколаївської областей, традиційно вважається найбільш освоєним, розвиненим і тим, що має вдосконалену інфраструктуру туристично-рекреаційного комплексу. Фактично вважається, що рекреація є провідною складовою сфери послуг національної економіки в цьому регіоні. Серед зазначених областей найбільшою є Одеська, впродовж якої розташовані піщані пляжі морського та лиманного походження довжиною понад 180 км. Одеській області притаманні лікувальні властивості типового клімату морського узбережжя завдяки присутності покладів лікувальних грязей, ропи лиманного походження, мінеральних вод. Так, Куяльницький лиман є найстарішим грязьовим курортом в Одеській області, багатий на солону воду та грязі мулового типу. Виходячи з лікувальних властивостей клімату Одеської області на цій території розташовано низку лікувально-профілактичних закладів спеціалізованої спрямованості, зокрема: Інститут стоматології Національної академії медичних наук України, Одеський національний медичний університет, Український НДІ медичної реабілітації та курортології. Крім того, в Одеській області присутня велика кількість урочищ та ландшафтів заповідного типу [6].

Станом на 01 січня 2017 р. склад туристичної інфраструктури Одеської області становив 1147 закладів туристично-рекреаційного призначення, з

яких 366 об'єктів були представлені підприємствами готельного типу і 781 об'єкт відносився до установ профілю оздоровлення. У 2013 р. обсяг пасажирського потоку в межах Одеської області склав 10,1 млн. осіб, що на 19,1 % більше, ніж у 2012 р., з них іноземців – 6,9 млн. осіб, що на 14,9 % більше ніж у 2012 р. У 2013 р. було здійснено 148 заходів суден до акваторії Одеського порту, в т.ч. іноземних круїзних лайнерів – 106; загальний обіг пасажирів при цьому склав 174,5 тис. осіб, що на 29,6 % більше порівняно з 2012 р. Обсяг капітальних інвестицій, вкладених у розвиток підприємств туристично-рекреаційної сфери Одеської області, склав 81,2 млн. грн. за 9 місяців 2013 р., що на 46,5 % більше ніж за відповідний період 2012 р.

При цьому найбільша частка освоєних капітальних інвестицій стосувалася функціонування готелів й інших засобів тимчасового розміщення туристів – 48,9 млн. грн. (60,2 %). У 2013 р. загальний обсяг податкових надходжень, що були отримані від сплати закладами тимчасового розміщення туристів в Одеській області туристичного збору, склав 3,8 млн грн., що на 11,2 % більше порівняно з 2012 р. Попри негативні тенденції фінансової кризи у переважній кількості складових сфери послуг народного господарства, в структурі зовнішньої торгівлі товарами та послугами туристичного призначення Одеської області впродовж 2011–2013 рр. за цією статтею стабільно було присутнє позитивне сальдо. Так, протягом 9 місяців 2013 р. обсяг експорту товарів і послуг туристичного призначення Одеської області склав 26,7 млн. дол. США, обсяг імпорту – відповідно 6,4 млн. дол. США. Таким чином, загальне позитивне значення сальдо за статтею "Подорожі" Одеської області склало 20,2 млн. дол. США [7]. Протягом 2013р., в рамках реалізації заходів, передбачених Програмою розвитку туристично-рекреаційної сфери Одеської області на 2011–2015 роки, проводилася робота відносно вдосконалення туристичного продукту регіону, а також стосовно популяризації рекреаційно-туристичних ресурсів області як на рівні внутрішнього, так і на рівні міжнародного туристичного ринку. Зокрема, з метою покращення якості обслуговування туристів у 2013 р., було запропоновано ескізи індивідуальних дорожніх покажчиків (знаків), функції яких полягають в інформуванні туристів про видатні місця і визначні історико-культурні пам'ятки Одеської області, що рекомендуються для

відвідування [8].

Виготовлення та встановлення таких показників планувалося протягом 2014–2015 рр. Крім того, в рамках активізації використання інноваційних форм і методів туристично-екскурсійного обслуговування в Одеській області, у 2013 р. було придбано стаціонарні аудіотермінали сенсорного типу, призначені для оснащення експозицій Одеського історико-краєзнавчого музею. Встановлення та налагодження роботи цих аудіотерміналів почалося одразу ж після їх придбання. Також, з метою популяризації винного й зеленого туризму, та для залучення жителів населених пунктів сільського типу Одеської області до надання туристичних послуг в ході проведення фестивалю "Живе вино України – 2013", який було проведено на базі Національного наукового центру "Інститут виноградарства і виноробства ім. В.Є. Таїрова" (сmt. Таїрове, Овідіопольський район) 18 травня 2013 р., було забезпечено роботу секції спеціального призначення, яка займалася презентацією туристичного потенціалу області в сфері винного, сільського, зеленого та етнографічного туризму. Загальна сутність стратегічного державного регулювання полягає у виборі ключових напрямків, а також у забезпеченні необхідного потенціалу для довгострокового соціально-економічного розвитку країни чи її регіонів. Кінцевим результатом стратегічного державного регулювання є відповідна остаточно сформована ефективна стратегія, яка являє собою функцію, що залежить не від часових характеристик, а визначається характеристиками напрямків. Вона не потребує вживання негайних заходів, а реалізується через розробку комплексних планів, систему бюджетів усіх рівнів, впровадження цільових програм розвитку тощо [9].

В основі стратегічного державного регулювання лежить стратегічне державне планування, під яким в загальному випадку розуміється управління, що відповідає поставленим довгостроковим цілям і завданням розвитку країни в цілому та її окремих регіонів з соціально-економічної точки зору. При цьому слід зазначити, що необхідно відрізнити стратегічні цілі державного планування від довгострокових [10]. Так, стратегічні цілі є основоположними та демонструють загальні напрямки державної політики. Зокрема, це стосується й індустрії туризму. Виходячи з цього, визначення

стратегічних цілей є ключовим аспектом стратегічного державного планування в туристичній індустрії [11].

Етапи побудови стратегії державного регулювання мають таку послідовність:

1. Аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища.
2. Визначення місії, стратегічних пріоритетів, цілей державного регулювання.
3. Розробка стратегічних альтернатив.
4. Вибір оптимальної стратегії державного регулювання.
5. Реалізація стратегії державного регулювання.
6. Оцінка та контроль виконання стратегії державного регулювання.

Зазвичай розробляється ієрархія стратегічних цілей державного планування. Перш за все встановлюються ключові довгострокові цілі, після чого здійснюється визначення середньострокових і короткострокових цілей, що відповідають довгостроковим. При цьому стратегічні цілі державного планування повинні бути пов'язані з відповідними функціями держави в сфері, що досліджується, зокрема, у сфері туризму та курортів [12]. Слід особливу акцентувати увагу на тому, що цілі стратегічного державного планування визначаються на основі відповідних стратегічних пріоритетів і місії стратегічного державного планування.

3.1.3. Вплив російського вторгнення на туристичну діяльність в Україні

Російська збройна агресія проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, завдає не тільки значних людських втрат, але й колосальних збитків культурній спадщині, природнім ресурсам, інфраструктурі та майже всім галузям економіки. За даними аналітичної публікації National Public Radio (NPR) постраждала від війни економіка України у 2022 році зазнає скорочення щонайменше на 30%, що торкнеться практично кожного сектору, зокрема й туризму, що тільки почав своє відновлення після важких наслідків пандемії коронавірусу [13].

З початку повномасштабного вторгнення український туристичний сектор значно скоротив свою діяльність, а його втрати за цей час вже сягнули

сотень мільйонів гривень. Перш за все, це пов'язано зі зменшенням загальної кількості туристів. Наразі Україна повністю позбавлена іноземних туристів, у 2020 році їх кількість досягла близько 4 мільйонів, з яких близько 90 тисяч скористалися послугами українських турфірм. 13 із 24-ти областей України майже повністю припинили діяльність туристичних підприємств [14].

Фактично з 24 лютого 2022 року в'їзний туристичний потік втрачений на 85-90%, діловий туризм заморожений, а місцевий туризм перетворився на рух внутрішньо переміщених осіб [15].

Іноземні туристи не мають можливості і бажання відвідувати Україну через регулярні масові артилерійські обстріли та ракетно-бомбові удари, суттєві руйнування інфраструктури, припинення авіасполучення. Внутрішній туризм також переживає серйозну кризу через міграцію людей із небезпечних регіонів у безпечніші, замість відвідування інших частин України з туристичною метою.

Державним агентством розвитку туризму України було підраховано втрати державного бюджету України від туристичної галузі через війну (рис.3.2).

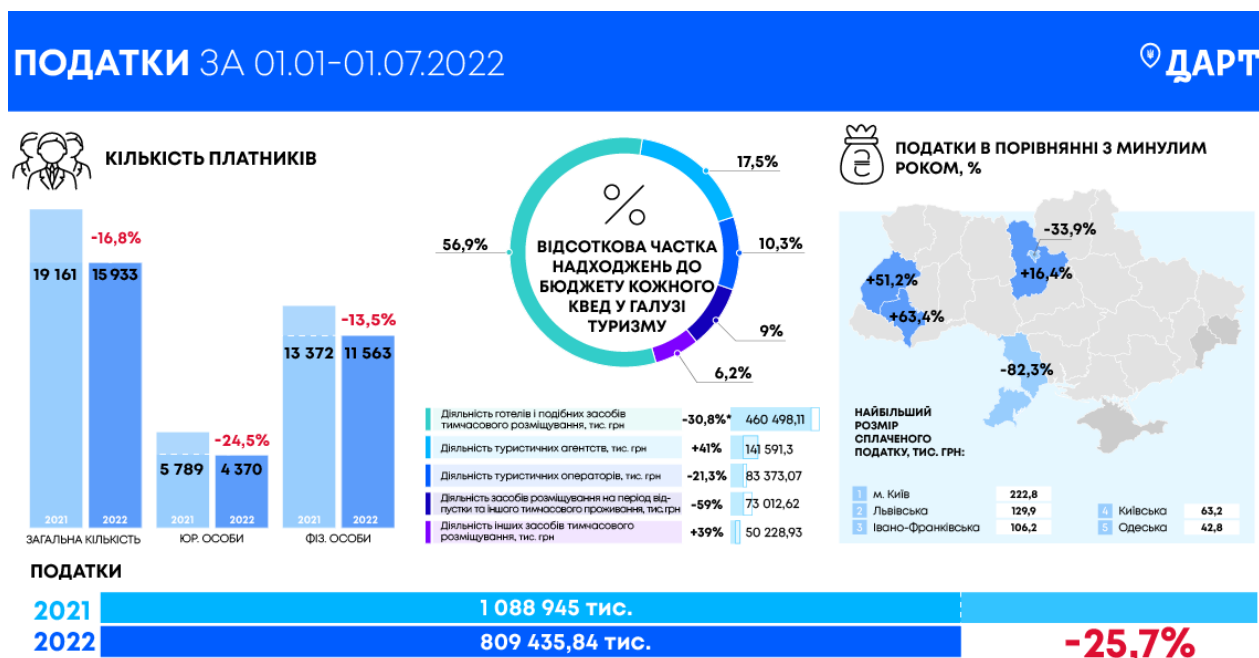

Рис. 3.2. Показники надходжень до бюджету у галузі туризму в Україні за I півріччя 2022 року (за даними джерела [4])

За перші шість місяців 2022 року представники туристичної галузі України сплатили на 25,7% менше податків, ніж за аналогічний період 2021 року. Так, загальна кількість платників податків, які займаються туристичною діяльністю, за перше півріччя війни в середньому скоротилася на 17%. При цьому зафіксовано, що кількість юридичних осіб зменшилася на 24,5%, а фізичних – на 13,5% [16].

Найбільша частка надходжень до держбюджету за перші шість місяців поточного року сплачена готелями та санаторіями – майже 461 млн. грн., що на 30% менше у порівнянні з першим півріччям 2021 року.

Зафіксований приріст сплаченого податку на 39% від діяльності пансіонатів та гуртожитків, що використовувалися як тимчасовий прихисток для людей, які вимушені були покинути свої домівки через війну. В той же час, частка сплаченого податку від діяльності турбаз, кемпінгів, дитячих таборів відпочинку зменшилася на 59% – сплачено 73 млн. грн. податку проти 178 млн. грн. за аналогічний період 2021 року [17].

Приріст доходу зафіксовано від діяльності туристичних агентств, які принесли до держбюджету на 41% коштів більше, ніж за аналогічний період торік. Аналітики пов'язують це тим, що до звітного періоду увійшли два перші довоєнні місяці року, для яких характерні ранні бронювання на новорічні та різдвяні свята.

Разом з тим зафіксовано спад на 21% від діяльності туристичних операторів, які сплатили до держбюджету за перше півріччя 2022 року лише 83 млн. грн. податків, тоді, як за аналогічний період у 2021 році цей показник склав 106 млн. грн. [17].

Найбільший розмір податку за перше півріччя 2022 року було сплачено м. Київ та Львівською, Івано-Франківською, Київською й Одеською областями. Ріст спостерігався у Івано-Франківській (63%), Львівській (51%) та Київській (16%) областях. Однак, при порівнянні суми з аналогічним періодом 2021 року, у м. Києві та Одеській області спостерігався спад на 34% та 82,3% відповідно [17].

Варто відмітити, що не лише український туристичний ринок постраждав від російської агресії. Згідно з даними *Eurocontrol*, на певних європейських напрямках після 24 лютого 2022 року спостерігається падіння

кількості рейсів порівняно з аналогічним періодом 2021 року. Наприклад, кількість рейсів у Молдові впала на 69%, у Словенії – на 42%, у Латвії – на 38%, а у Фінляндії – на 36%. Таким чином можна стверджувати, що російсько-українська війна ставить перед світовим туризмом багато задач, зокрема, відродження туристичної галузі України.

Тому в сучасних умовах актуальним є питання оцінки трендів розвитку вітчизняного туристичного ринку в умовах післявоєнного відновлення з метою короткострокового та довгострокового планування розвитку туристичних організацій та розробки ефективної стратегії їх подальшого розвитку. Багато експертів, дискутуючи на тему, наводять приклад Хорватії, якій після виснажливої війни упродовж кількох років вдалося відновити свій туристичний потенціал. Однак, бойові дії, що відбуваються на території України є набагато більш інтенсивними, ніж ті, що мали місце у Хорватії, і, відповідно, руйнування вітчизняної інфраструктури та культурних пам'яток є більш значними.

Так, за даними Київської Школи Економіки станом на 1 вересня 2022 року загальна сума прямих задокументованих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі склала понад 127 млрд. дол. США. Найбільша частка у загальному обсязі прямих втрат належить житловим будівлям (39.7% або 50,5 млрд. дол. США) та інфраструктурі (27.7% або 35,3 млрд. дол. США). Втрати активів бізнесу становлять мінімум 9.9 млрд. дол. США і швидко зростають. Сукупні прямі втрати від руйнувань та пошкоджень об'єктів громадського сектору складають близько 11,6 млрд. дол. США [18].

Втрати національної культурної спадщини складно оцінити з огляду не лише на фізичну вартість об'єктів, але й через їх культурну цінність. Гаазька конвенція 1954 року, до якої Україна приєдналась у 2020 році, зобов'язує країни утримуватися від учинення ворожого акту проти культурних цінностей під час збройного конфлікту.

За даними реєстрів національної культурної спадщини в Україні налічується біля 15,5 тис. об'єктів культурної спадщини, з них біля 1,2 тис. – об'єкти загальнодержавного значення та 14,3 тис. – місцевого. Ці об'єкти впорядковано за вісьмома типами: історичні, архітектурні, археологічні

пам'ятки, ландшафт, об'єкти монументального мистецтва, об'єкти містопланування/містобудування, об'єкти садово-паркового мистецтва та об'єкти науки і техніки [18].

Загалом, внаслідок бойових дій з початку повномасштабного вторгнення зазнали руйнувань важливі культурні та релігійні об'єкти, серед яких Свято-Успенська Святогірська лавра, Маріупольський драматичний театр, Національний літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди, Музей старожитностей у Чернігові, Харківський будинок «Слово» та багато інших. Окрім цього, були втрачені деякі колекції мистецтв, зокрема колекція скіфського золота, що виявлена археологами у 50-х роках минулого сторіччя, яке, вірогідно, було вивезено окупаційною владою з Мелітопольського краєзнавчого музею.

Наразі оцінка втрат культурної спадщини базується на даних щодо пооб'єктного переліку пошкоджених/ зруйнованих об'єктів, наданих свідками та місцевими адміністраціями, що створює ризики неповноти даних щодо переліку пошкоджених об'єктів. Через відсутність доступу до більшості постраждалих об'єктів через їхнє розташування у районах бойових дій, перелік є неповним та продовжує зростати.

За оцінками Світового банку, станом на кінець липня, втрати нерухомої культурної спадщини оцінюються в понад 900 млн. дол. США., рухомої – 200 млн. дол. США [18].

З початку військової агресії Росії, відповідно до задокументованих втрат, в Україні зазнали ушкоджень 77 храми/церкви, 335 будинки культури/палаці культури, 59 спортивних шкіл, 33 музеї, 149 об'єктів туристичної сфери, які переважно знаходяться в 14 областях країни: Дніпровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернігівська та м. Київ. Станом на 1 вересня 2022 року частка прямих збитків завданих інфраструктурі сфер культури, спорту та туризму складають 2 млрд. дол. США. Загалом від початку війни пошкоджено чи зруйновано щонайменше 775 об'єктів культури, 80 релігійних споруд, 149 – туризму та 153 – спорту [18].

Таким чином, з огляду на значну руйнацію культурної спадщини

України та продовження активних бойових дій на окремих напрямках навряд чи можна говорити про розвиток туризму. Але як для економіки, так і суспільства важливо зберегти туристичну сферу, хоча б частково. А після перемоги спрямувати зусилля на її відновлення, адже вона дає поштовх до розвитку окремих інфраструктурних галузей господарства, створює робочі місця та умови для функціонування компаній у суміжних галузях.

Для досягнення післявоєнного відновлення та стабільного розвитку вітчизняна туристична індустрія потребує партнерства на всіх рівнях, надійної та ефективної участі уряду, забезпечення послідовної вертикальної координації між національними та місцевими органами влади щодо сприяння туризму. І перші кроки в цьому напрямку зроблені вже сьогодні. Так, наприклад, Асоціація готелів та курортів України розпочала акцію «Visit Ukraine in future» для підтримки української готельної спільноти, яка бере участь у забезпеченні тилу під час військових дій та несе великі фінансові втрати з початком війни. Іноземці, які хочуть підтримати Україну, можуть зробити «благодійні бронювання» номерів в українських готелях на будь-який день протягом 2022 року, відвідати зможуть – після перемоги України у війні. Зокрема, завдяки додатку Airbnb було заброньовано близько 61 тис. ночей майже на 2 млн дол. США [19].

Щодо внутрішнього туризму, то війна в Україні змусить перебудувати усю сферу туризму, а після завершення бойових дій з'являться нові популярні туристичні дестинації. Державне агентство розвитку туризму вже розпочало роботу над створенням проекту маршрутів пам'яті: частину зруйнованих окупантами об'єктів збережуть для історії, щоб показати, які злочини вчинила країна-агресор в Україні. Враховуючи зацікавленість міжнародних та вітчизняних туроператорів, а також іноземних туристів щодо відвідування локацій, що перебували в окупації, у ДАРТ переконані, що держава має докласти визначних зусиль для увіковічення пам'яті про українських героїв та жертв російських звірств, належної популяризації історії незалежної України, її державотворення та спротиву, формування цілісного історичного світогляду щодо подій війни за свободу [20]. Батальний туризм, як наголошують фахівці, з одного боку, розглядається як частина комеморативного ритуалу (організація паломництва на місця битв,

щоб вшанувати пам'ять полеглих), з іншого боку, він також виступає засобом формування та підтримки локальних ідентичностей, локальних пам'ятей, способом збереження та передачі історичної спадщини.

Таким чином, щоб відновити позиції України на післявоєнному міжнародному ринку туристичних послуг, туристичні підприємства повинні знайти нові способи формування та просування своїх продуктів та послуг, а зусилля держави та громадськості мають бути зосереджені на формуванні потужного українського туристичного бренду. Для України, що має вагомий потенціал у туристичній сфері, напрям розвитку туризму повинен бути одним із пріоритетних задля забезпечення збалансованого розвитку території в гармонії з природою та збереженням природних ресурсів.

3.2. Вдосконалення системи регіонального управління туристичною діяльністю

Багато науковців розглядають принципи, методи, інструменти управління регіональним розвитком: М. Долішній., П. Беленький [20], С. Бандур., Т. Заєць [21], З. Герасимчук [22], але недостатньо уваги приділяють моделюванню управління регіональним розвитком саме туристичної сфери. Хоча туризм - це складна, багатогранна економічна система з розгалуженою мережею зв'язків, в орбіту якої входить понад 40 суміжних галузей народного господарства (готельне господарство, транспорт, зв'язок тощо), є специфічним і досить складним об'єктом управління регіонального розвитку, який має опиратися на певну державну туристичну політику й такі основи функціонування як туристичне законодавство, державне регулювання.

Проблеми і перспективи розвитку туризму на національному і регіональному рівнях досліджуються та відображаються в роботах як українських, так і зарубіжних вчених: В. Биркович, М. Боруцака, В. Квартальнова, В. Кифяка, С. Нездойминова, В. Семенова, Д. Стеценка та ін. У основу досліджень вітчизняних вчених покладене усвідомлення того, що туризм є ядром високоагрегованого комплексу галузей, залучених до створення і реалізації туристичного продукту. Вітчизняні вчені значну увагу приділяли регіональному розвитку туристичної індустрії, ролі туризму як

економічної діяльності в регіональному господарському комплексі та розробили низку пропозицій стосовно забезпечення ефективної розбудови галузевої структури економіки регіону на основі розвитку сфери туризму [23 - 25], визначили концептуальні засади формування ринкового механізму управління регіональним розвитком туризму і суб'єктами туристичного бізнесу за моделями економічного зростання і сталого розвитку в умовах конкурентного середовища, з урахуванням реалій сучасного стану туристичного бізнесу України [26; 27].

Для усунення недоліків функціонування туристичної сфери, а також для створення чіткої й прозорої державної туристичної політики, на яку мають опиратися регіональні організації, потрібно враховувати досвід інших країн в управлінні регіональним розвитком туристичної галузі, що і визначило мету статті – виявлення особливостей моделей управління розвитком туристичної діяльності в розвинутих країнах.

Прагнення районів у рамках Європейського Союзу до більшої автономії привело до нового розуміння сутності регіонального розвитку як наслідку використання внутрішнього потенціалу регіонів. Суть цього процесу полягає в перенесенні акценту з прямого державного регулювання регіонального розвитку на стимулювання формування в регіонах автономного механізму й у заохоченні приватного підприємництва. Регіональна політика в даний час покликана сприяти самостійності і саморозвитку господарчих суб'єктів регіону, вибору оптимального розподілу ресурсів регіону і підвищенню його конкурентоздатності.

Світовий досвід регіонального розвитку свідчить про те, що в сучасному світі не існує якої-небудь домінуючої моделі державного регулювання регіонального розвитку туризму. Більш того, саме в цій сфері розходження між країнами особливо великі, що є прямим наслідком регіонального різноманіття. В організації й розвитку туристичної діяльності в різних країнах світу, виділяють три типи моделей державної участі в регулюванні цієї важливої складової національної економіки. Ефективний регіональний ринок туристичних послуг є одним із способів підвищення рівня розвитку економіки Одеського регіону. При цьому соціально-економічні вигоди регіону від туризму значно перевищують прибутки самої туристської галузі

за рахунок мультиплікативного ефекту туристичних витрат, що генерують хвилю циклів економічної активності в галузях, залучених до обслуговування туристів. Саме тому туризм має перспективи позитивного впливу на формування структури зайнятості місцевого населення та сприяння розвитку економіки регіону в цілому. Туристична галузь Одеської області завдяки наявності низки вагомих передумов для інтенсивного розвитку внутрішнього та іноземного туризму (вигідне геополітичне положення, комфортні мікрокліматичні умови, історико-культурна й архітектурна спадщина, найбільші морські порти України, розвинені промисловість, курортно-рекреаційний комплекс, транспортні мережі, фінансова та соціально-культурна інфраструктура) набуває все відчутнішого значення для місцевого господарства, стає стратегічним напрямком розвитку регіону. З урахуванням подій останніх років, Одеська область зайняла провідні позиції в курортно-рекреаційному комплексі Півдня України, й стрімко інтегрується у світову туристичну індустрію та транскордонне співробітництво. У 2018 році тільки адміністративний центр області – Одесу, за даними департаменту культури і туризму Одеської міської ради, відвідало понад 1,5 млн. туристів. У 2018 році Одесу стали активніше відвідувати туристи зі Східної та Західної Європи. Найбільшим був потік туристів з різних регіонів України (57%), ще 19% представляли країни Західної Європи, 17% країни Східної Європи, 5% – Туреччину, інші країни, головним чином, туристи з країн Близького Сходу склали меншість. Також «Програма розвитку туризму в м. Одесі зорієнтована і на внутрішній туризм, збільшення загального номерного потенціалу засобів розміщення рекреантів, збільшення заходів розважального характеру та для задоволення потреб ділового туризму.

За даними Департаменту культури та туризму Одеського регіону оцінка природно-рекреаційного та історико-культурного потенціалу області демонструє широкий діапазон можливостей для організації різних видів туризму [28]. Вирішення даних проблем знайшло відображення також в «Стратегії економічного та соціального розвитку міста Одеси», яка спрямована на формування та розвиток у місті конкурентоспроможного туристичного комплексу, просування міського туристичного продукту на ринках туристичних послуг, брендування міста [28].

Значне погіршення соціально-економічного положення регіонів, що спостерігається протягом багатьох років з особливою гостротою поставило питання про пошук нових пріоритетів регіонального розвитку, застосування системного підходу до стратегічного планування розвитку окремих галузей, підвищення ефективності використання обмежених регіональних ресурсів. Важливим аспектом практики стратегічного планування регіонального розвитку, управління й регулювання туризму є відмова від традиційного вузькогалузевого підходу, коли туризм розглядається лише як сукупна діяльність туристичних фірм, адже такий погляд призводить до недооцінки ролі туризму в соціально-економічному житті регіонів і дискримінації галузі при ранжуванні пріоритетів регіонального розвитку. Обрахування міжгалузевих зв'язків в управлінні регіональним розвитком дозволить виявити ключові галузі економіки регіону і забезпечити їх пріоритетну державну підтримку. Для отримання картини про стан розвитку туризму в Одеському регіоні було проаналізовано чинники, які визначають розвиток туризму у регіоні. Найважливішими чинниками є структура туристичного споживання та туристичного потоку, наявність ліцензованих туроператорів та турагентів, достатньої кількості засобів розміщення, підприємств харчування, видів транспорту й функціонального розмаїття рекреаційних підприємств, які відповідають світовим стандартам, а також задовольняють вподобання туристів. У туристичній сфері регіону, серед підприємств, що надають відповідні послуги, тобто об'єктів інфраструктури, найбільшу частку доходу протягом аналізованого періоду приносять готелі і ресторани за рахунок реалізації послуг тимчасового розміщення та послуг харчування в 2018 році спостерігається його стрімке збільшення майже в 3 рази у порівнянні з 2016 роком. Також загальну тенденцію росту доходів має діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг, що збільшились в 2017 році на 7,8%. Показник доходів від діяльності надання послуг з організації подорожей туроператорами та турагентами має змінну динаміку за аналізований період. Однак дані Управління статистики Одеської області свідчать про тенденцію до різкого збільшення доходів від реалізації турів – на 64,3% в 2018 році. Найменша частка доходу належить сфері екскурсійного обслуговування, доходи яких зменшуються в середньому щорічно на 12,1%.

Управління статистики Одеської області наводить дані про кількість засобів розміщення, кількість розміщених туристів у колективних засобах розміщення Одеського регіону, доходи від наданих послуг розміщення та середню тривалість перебування одного туриста. За такою інформацією можна визначити середню вартість витрат на розміщення. Найскладнішим для сфери туризму Одеської області був 2016 рік, коли загальна кількість засобів збільшилась лише на 3 одиниці або на 0,29% за рахунок збільшення інших колективних засобів розміщення на 59 одиниць або на 17,6%, однак кількість готелів та аналогічних засобів розміщення зменшилась на 18 одиниць або 7,11%, спеціалізованих засобів розміщення на 8,8%, кількість розміщених осіб зменшилась на 31,2 %, доходи від надання готельних послуг зменшилися на 14,8%. Однак можна відмітити що ситуація на ринку готельних послуг стабілізувалась і в 2018 році, коли загальна кількість об'єктів тимчасового проживання у 2018 р. у порівнянні з 2017 роком зросла в 1,2 рази (2,05%) або на 21 засіб розміщення, кількість ліжко-місць зросла в 1,04 рази (4,54%) або на 539 ліжко-місць, кількість розміщених осіб збільшилась на 20,7%, доходи від надання послуг збільшилися на 19,4%. Тоді було закладено підґрунтя для значного зростання і покращення цих показників. Для оцінки стану туризму регіону, потрібно проаналізувати дані, які відображають розвиток регіону в даній сфері. Показники розвитку галузі туризму відображають кількісний обсяг реалізації туристичних послуг та їх якісний бік, а також економічні показники виробничо-обслуговуючої діяльності туристських господарюючих суб'єктів (агентств, бюро, фірм, комплексів, кооперативів тощо). Протягом аналізованого періоду зазнали незначного зменшення загальна кількість суб'єктів туристичної діяльності – на 1,6%, туроператорів – на 16 підприємств або на 40%. Водночас, та збільшилося число турагентів на 13 підприємств або на 8%. Таке різке скорочення кількості туристичних операторів викликане спадом господарської (фінансово-виробничої) діяльності компаній, більшість з яких завершувались банкрутством. Однак можна спостерігати позитивні тенденції збільшення доходів туроператорів від реалізації туристичного продукту в 2018 році в порівнянні з 2017 роком на 68,2%, збільшення доходів тур агентів на 46,4%. Варто відмітити, що доходи суб'єктів, що здійснюють екскурсійну

діяльність мають тенденцію до спаду. Це може бути викликано проблемами пов'язаними з якістю обслуговування, зменшенням числа ліцензованих гідів та екскурсоводів, одноманітністю екскурсійних маршрутів та розвитком неорганізованого туризму. Аналіз даних регіональної статистики дозволяє виявити динаміку туристичного потоку і тенденції розвитку туристичної сфери, які є вихідною базою для конкурентної стратегії регіону. Дані свідчать про збільшення числа осіб, що були обслужені тур фірмами, – у 1,04 рази або на 4,2%. Звертає на себе увагу зниження загальної кількості іноземних туристів, яких обслужили туроператори і тур агентства на підставі туристичних та екскурсійних програм їх перебування в Одеській області. Це свідчить про те, що іноземні туристи воліють здійснювати самостійні поїздки, не вдаючись до послуг туроператорів. Позитивні тенденції спостерігалися в збільшенні кількості внутрішніх туристів відповідно на 10,6% туристів й 12,2% екскурсантів. До причин зниження в'їзного туристичного потоку представники туристичного бізнесу та місцеві органи самоврядування відносять недостатній рівень інформаційного забезпечення розвитку туризму, дефіцит висококваліфікованих кадрів у даній сфері, політична нестабільність держави, недостатня розвиненість матеріально-технічної бази колективних засобів розміщення, неудоконаленість пропозицій з боку надавача туристських послуг, невідповідність ціни та якості туристських послуг, не розвиненість туристичної та загальної інфраструктури по районах Одеського регіону [26]. Дані дають змогу оцінити структуру внутрішнього, зарубіжного та іноземного туризму. Частка реалізованих турів громадянам України для подорожей територією своєї країни складає 26,6%, частка реалізованих путівок за кордон громадянам України складає 66,1%, частка реалізованих туристичних програм и турів по Україні іноземним туристам складає 2,9%. Як бачимо, в Одеському регіоні превалював виїзний туризм, туроператори та тур агенти реалізували тури за кордон, де одесити проводили найбільшу кількість туро-днів. Аналіз даних дає можливість стверджувати, що 89,9% туристів подорожували з метою відпочинку та рекреації, 8,9% службові поїздки бізнес туристів, 1,2% туристи, що подорожували з метою лікування, спортивних змагань, відвідування родичів та друзів, релігійними та іншими цілями. У 2017-2018

роках місцевою владою ставився акцент переважно на внутрішній туризм.

Варто зазначити, що Одеський регіон відвідало 1126 іноземних туристів, в т.ч. 157 туристів (13,9%) із службовою метою та 969 туристів (86,1%) з метою відпочинку та 10939 внутрішніх туристів, в т.ч. 7403 туристів (67,7%) з метою відпочинку, 3180 туристів (29,1%) з службовою поїздкою, 109 туристів (1%) із спортивною метою, 222 туристи (2%) з іншими туристичними цілями та 25 туристів (0,2%) з метою лікування.

3.2.1. Туристично-рекреаційний кластер як система регіонального управління туристичною діяльністю

Відомо, що туристична індустрія, як і будь-яка інша галузь економіки, спрямована на максимально можливе задоволення потреб людини. Для цього в процесі оцінки туристичної привабливості території слід враховувати запити, мотиви, смаки і ступінь задоволення потреб потенційних туристів.

Територія вважається туристично привабливою, якщо вона користується популярністю у туристів, і ця місцевість перетворюється на туристичний центр.

В основі виникнення різних підходів до визначення поняття туристичного регіону лежить вибір туристичних ознак, які, зазвичай, поділяють на 4 групи:

1. Туристичний регіон визначається певною туристичною ознакою (наприклад, наявністю унікальних природних або історико-культурних пам'яток, рекреаційного потенціалу тощо).

2. Лише той регіон може вважатися туристичним, в якому обов'язково виробляється туристичний продукт.

3. Для того, щоб називатися туристичний регіоном, територія повинна відповідати певним вимогам: вона повинна мати об'єкти туристського інтересу (пам'ятники історії і культури, музеї, природні атракціони та ін.); в її межах повинна існувати можливість надання необхідних для задоволення потреб туристів послуг такої якості, на яке розраховує клієнт (транспортне обслуговування, умови для проживання, організація дозвілля з відповідним рівнем обслуговування).

4. Регіон слід вважати туристичним, в тому випадку, якщо

використання і реалізація туристичних ресурсів здійснюється у відповідному обсязі, а набір пропонованих туристичних послуг є більш широким, ніж мінімально необхідний, з урахуванням специфіки конкретного туристичного регіону.

Важливим засобом підвищення привабливості території є створення туристичного кластера як прогресивної форми територіально-виробничого об'єднання. На думку англійського дослідника М. Портера [29], кластер – це об'єднані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, котрі не конкурують між собою, характеризуються спільною діяльністю та взаємодоповнюють одна одну. Відтак туристичний кластер – це добровільне територіальне об'єднання взаємопов'язаних туристичних підприємств і закладів, причому вони мають право на самостійну господарську діяльність. Такі інтегровані територіально-галузеві об'єднання мають змогу краще розповсюджувати технології, інформацію, сприяють узгодженості дій між замовником та постачальником. За допомогою туристичного кластера можна підвищити продуктивність праці, скоротити витрати на маркетингові дослідження при визначенні напрямків та місць організації нових видів туризму, а також сприяти впровадженню інновацій. Більшість учасників кластера не конкурують між собою, маючи спільні інтереси та можливості.

Отже, метою створення туристичних кластерів є підвищення конкурентоспроможності регіону на туристському ринку за рахунок синергетичного ефекту, включаючи стимулювання створення інноваційних туристичних продуктів і підвищення ефективності роботи організацій, що входять в кластер [30, 31].

Таким чином, формування туристично-рекреаційних кластерів вирішує ряд завдань:

- формування конкурентоспроможного регіонального туристичного продукту або послуги;
- створення робочих місць у сфері туризму та супутніх галузях;
- постійне підвищення кваліфікації персоналу та якості надання туристичних послуг;
- створення і застосування нових інноваційних технологій формування,

просування і реалізації туристичних продуктів і послуг [32].

Відповідно до завдань, виділяють чотири етапи утворення туристично-рекреаційного кластера:

1. Аналіз наявних туристично-рекреаційних ресурсів і туристичного потенціалу, виявлення конкурентних переваг території;

2. Визначення туристичних центрів в регіоні, що володіють специфічними перевагами, можливостями виробляти унікальний туристичний продукт або послугу;

3. Формування туристичних дестинацій на основі туристичних центрів, за рахунок використання територій, прилеглих до них, які мають можливості виконувати функції в сфері туризму;

4. Формування туристично-рекреаційного кластера, що передбачає визначення ядра – генератора туристичних інновацій і розподільника туристичних потоків; опорних територій, де сконцентровані основні туристичні об'єкти і маршрути; ареалу перспектив туристичного бізнесу, який може виходити за межі адміністративних кордонів регіону, охоплюючи території з сусідніми подібними системами.

Світовий досвід використання кластерів в економіці підтверджує їх ефективність для розвитку регіонів в Україні. Заслужують на увагу три сучасні фундаментальні кластерні підходи до розвитку економіки шляхом підвищення конкурентоздатності американської, британської та скандинавської шкіл. У країнах Європи впроваджено ряд заходів для створення і розвитку кластерів через різноманітні стратегії, у тому числі підприємництва, регіональна та дослідно-інноваційна.

Географія та галузевий склад кластерних ініціатив в Україні є досить широкими. Вагоме місце серед них займає сфера туризму та рекреації. Проте загальну картину щодо поширення кластерного підходу у сфері туризму створити досить важко, оскільки узагальненої інформації по таких кластерах немає у наукових публікаціях. Ускладнений такий аналіз ще й тому, що немає одностайного підходу у визначенні, які об'єднання можна назвати кластерами. Зокрема, у деяких джерелах кластери ототожнюють із територіально-рекреаційними комплексами. У такому випадку до кластерів відносять навіть відомі ще з радянських часів українські курорти та

здравниці: Велика Ялта (АР Крим), Трускавець, Моршин, Миргород. Підприємства, які розташовані у них, об'єднують свої зусилля з просування продукту дестинації, сформованого на основі природних джерел та ресурсів санаторно-курортного комплексу. Проте, такі об'єднання не можуть бути названі кластерами, оскільки у них немає найважливіших характеристик кластеру: інноваційність та партнерство при підтримці здорової конкуренції.

Впровадження кластерної стратегії в ЄС здійснюється на національному, регіональному та місцевому рівнях. Відповідно до теорій кластерів, виробнича структура конкретного регіону повинна розвиватись у такому напрямі, який дозволяє використовувати продукт однієї галузі для потреб декількох інших. При цьому, між всіма галузями економіки даної місцевості, будуть створюватися стійкі економічні та управлінські зв'язки, які дозволятимуть підтримувати ці галузі й сприяти стабілізації економіки регіону. Це обумовлено тим, що основним завданням кластера є розвиток регіону за рахунок оптимізації використання доступного обмеженого ресурсу (можливостей). Конкурентоздатність регіону забезпечується шляхом реалізації вироблених товарів і послуг за його межі – вихід на зовнішній по відношенню до регіону ринок.

Для здійснення реалізації сучасних підходів до формування туристично-рекреаційного кластеру в регіоні необхідно, щоб до процесу його створення включалися не лише поодинокі території з високим рівнем туристичного потенціалу, а й інші території та (або) проекти, які мають низький ресурсний потенціал, і які, як показує практика, опиняються поза цією зоною [33].

Отже, в цей процес мають включатися найрізноманітніші території, оскільки:

- по-перше, в основі туристично-рекреаційного кластера може лежати спочатку не рекреація як така, а, наприклад, унікальність пропозиції туристичного продукту, послуги;
- по-друге, окремо взяті поодинокі території не можуть забезпечити той якісно новий рівень територіального розвитку (з огляду на обмеженість комунікаційних площ, локальність території), що може бути можливий за умови реалізації інтеграційних процесів потенційних учасників територіальних кластерів, у рамках розроблення й обговорення стратегій,

через взаємовигідне сприяння в обміні досвідом і ресурсами між регіонами;

- по-третє, приведення до єдиної міжнародної системи стандартів у туризмі можливе лише із залученням усієї території України, а не окремо виділеної території;

- по-четверте, тільки розвиток мережі туристичних об'єктів, що показують можливості всіх територій, здатний вивести країну на принципово інші масштаби в цій діяльності [33].

Формування кластерного типу дають змогу сформувати та виокремити загально регіональні фактори, що включають у себе:

- чинники інфраструктури, в т.ч. спеціалізована адміністративна та інформаційно-просторова, що підрозділяються на: інфраструктуру виробництва (засоби розміщення, об'єкти одиниць показу (об'єкти туристичного інтересу) та інфраструктуру пов'язаних галузей, які взаємно зумовлюють виробництво туристського продукту (транспортна, інформаційна, соціальна), зокрема: ресурси – природні, людські; і потенціал, зокрема, науково-виробничий і дослідницький;

- фактори інституційні, що включають нормативно-правові акти: державні, регіональні та місцеві закони і підзаконні акти; органи законодавчої та виконавчої влади;

- фактори економічні (фактори ринкової економіки) у т.ч. бізнес-виробництво (фактор підприємництва, бізнесу); конкуренція у т.ч. галузева, внутрішньогалузева, міжгалузева; попит, пропозиція;

- соціальні чинники;

- чинники організаційні, в т.ч. чинна система державної підтримки та регулювання процесів відтворення тощо.

З урахуванням виокремлених переваг від кластерних формувань щодо створення конкурентоспроможного туристичного продукту впливає, що:

1. Участь у кластері має бути вигідним партнерством, але не обов'язковою умовою існування на ринку, тому що обмеження свобод і можливостей членів кластера призводить до монополізації ринку і знищенню здорової конкуренції, без якої неможливий розвиток і вдосконалення взаємин із клієнтом.

2. Залежність факторних умов моделювання туристично-рекреаційного

кластеру визначається, насамперед, профільністю компаній-учасниць, отриманням переваг від партнерства та ступенем зацікавленості керівників від спільного розвитку.

3. Формування туристично-рекреаційного кластера, заснованого на взаємодії організацій туристичного бізнесу, пов'язаних галузей, обслуговуючих організацій, а також представників органів влади, бізнесу та освіти дозволяє подолати їхню замкненість на внутрішніх проблемах, інерційність, і тим самим підвищити адаптивність їхньої поведінки, що загалом сприяє зростанню інтенсивності обміну інформацією, конкурентоспроможності, інвестиційній активності, взаємній підтримці та взаємодії, а загалом – територіальному розвитку.

Кластеризація має багато переваг, вона призводить до зростання продуктивності, підвищення конкурентоспроможності, стимулювання інновацій, місцевого зростання та регіонального розвитку. Згідно з визначенням, запропонованим Bianci (2005), кластери виникають самі по собі. Кластери сприяють інтернаціоналізації, кращому використанню технологій, впровадженню стандартів якості, підвищенню кваліфікації працівників та мобільності інвестицій [34]. Основною метою кластеризації є підвищення конкурентоспроможності учасників кластера та самого кластера. Малі та середні підприємства об'єднуються, щоб стати більш значущим партнером для великого бізнесу та більш конкурентоспроможними на світовому ринку. Автори [35] зазначають, що є чотири важливі ключі для зростання і процвітання національних економік:

- 1) спеціалізовані знання;
- 2) інновації;
- 3) технології;
- 4) наука.

Вони розглядають кластери як двигун, що запускає економічне зростання та інвестиції. Кластери виступають потужним каталізатором інноваційних процесів.

З огляду на наведене вище, слід наголосити на тому, що збереження цілісності навколишнього природного середовища є передумовою розвитку рекреації та туризму, оскільки тільки первозданна природа залучає

рекреантів і туристів і сприяє їхньому повноцінному відпочинку. Руйнування довкілля рано чи пізно призводить до зникнення у відповідному регіоні рекреаційно-туристичної діяльності як галузі економіки.

Логічним і виправданим як у функціональному, так і управлінському плані є віднесення природоохоронної діяльності до основних складових рекреаційно-туристичної сфери, а подолання негативних тенденцій, що мають місце, зокрема, із об'єктивних причин, створення сприятливих умов для розвитку сфери туризму та курортів повинні стати пріоритетними напрямами прискорення економічного та соціального зростання країни загалом, і в регіональному вимірі, зокрема.

3.2.2. Шляхи покращення організаційної структури системи управління регіональним розвитком туризму

Однією з найбільш перспективних галузей світової економіки, що істотно впливає на розвиток держави, є туристична галузь, яка за темпами зростання доходів випереджає нафтовидобування та автомобілебудування. Навіть за умови кризи значення галузі постійно зростає, адже туризм сприяє збільшенню робочих місць (кожний 10 працівник зайнятий у сфері надання туристичних послуг), припливу валютних надходжень до країни, є джерелом поповнення бюджетів різних рівнів, а також приваблює підприємців невеликим стартовим капіталом і швидким терміном його окупності.

Пандемія COVID-19 та військовий стан в Україні спричинили вагомий вплив на існуючий стан та подальший розвиток багатьох сфер світового господарства. Не виключенням став і туристичний бізнес, який за оцінками експертів протягом 2020-2022 років втратив близько 5 трильйонів доларів у світовому ВВП. Але поряд з цим будь-яка криза – це не лише втрати, але й нові можливості, які формуються за рахунок антикризових, нестандартних рішень з боку як приватних підприємців, так і органів державного управління.

Впродовж пандемічного періоду року Верховною Радою та Урядом неодноразово ухвалювалися нормативно-правові акти, спрямовані на підтримку українських підприємців та підприємств у цілому, в т.ч. шляхом надання пільг зі сплати податків, орендних та інших обов'язкових платежів,

відтермінування строків погашення кредитів та інших зобов'язань. Також були внесені зміни до низки законодавчих актів щодо державної підтримки – сфери культури, туризму, креативних індустрій. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу у зв'язку з дією обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням корона вірусної хвороби COVID-19» (від 16 червня) були внесені зміни до деяких законодавчих актів щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу, які передбачили, зокрема, запровадження пільг щодо плати за користування нерухомим майном, можливість надання грантів інституційної підтримки юридичним особам усіх форм власності для забезпечення конкурентоспроможності та створення робочих місць з боку Українського культурного фонду, а також підтримку проектів у сфері книговидавничої справи з боку Українського інституту книги.

За повідомленням Міністерства фінансів, із 66 млрд. грн. Фонду боротьби з COVID-19, станом на 30 грудня 2020 р., було витрачено 57 млрд. грн. (79% загальної суми). Так, сфера культури і туризму була профінансована на 6 млн. грн. (передбачено 1 млрд. грн.) [36]. Однак, слід зазначити, що масштаб таких пільг не стають у порівняння з пільгами, які отримали підприємці в розвинутих країнах Європи та Америки. Такий підхід виглядає, скоріше, як символічний жест, ніж реальна допомога. Що стосується правління сферою туризму на місцевому рівні в Україні, то тут ситуація дещо краща. З реалізацією процесів децентралізації в структурі управління територіальних громадах почали з'являтися посади проектних менеджерів, спеціалістів з туризму тощо. Що стосується великих міст та обласних центрів, то поряд із діяльністю управлінь чи профільних департаментів з туризму часто створюються додаткові комунальні заклади, які підсилюють спроможність владних інституцій реалізовувати туристичну політику на місцях.

Недостатня кількість та якість кадрового потенціалу відділів туризму не дозволяє повноцінно займатись цими питаннями, адже ця робота потребує комунікації зі стейкхолдерами, налагодження зв'язків, переходу до

проектного менеджменту тощо. Підходи до державного управління та власне формування туристичної політики дедалі частіше мають виходити за межі технічних складових врядування, й залучати недержавних партнерів для спільного вирішення проблем та викликів, що постають у сфері туризму [37].

З цих позицій доцільним, є провести огляд існуючих громадських об'єднань, зокрема громадських організацій та громадських спілок туристичного спрямування, які здійснюють свою діяльність в Україні та мають вагоме значення для формування туристичної політики. Варто зазначити, що саме по собі існування державного та громадського сектору не забезпечує конструктивних комунікацій та співпраці між ключовими зацікавленими сторонами в туристичній сфері.

Правильні дії, ефективні інструменти та вдосконалення системи регіонального управління туристичною діяльністю дозволять виявити не використаний потенціал окремого підприємства, регіону чи цілої країни й за умови продуманої політики держави призведуть до економічного зростання, відкриють нові горизонти росту і розвитку.

Перш ніж перейти до розгляду базових аспектів туристичної політики в Україні, інструментів та вдосконалення системи регіонального управління, які використовуються для активізації туристичного бізнесу, слід зрозуміти, які інституції реалізують цю політику. Власне, перш, ніж узагальнити «що робити?», слід зрозуміти «хто це має робити?» [38].

Варто зазначити, що практикою світового співтовариства є формування окремих спеціалізованих державних управлінських структур, які реалізують політику в галузі туризму на регіональному та національному рівнях. Серед базових напрямків їх роботи слід виокремити заходи направлені на проекти щодо підтримки іміджу країн, розвитку туристичної інфраструктури, підтримки окремих видів туризму тощо.

Усі вищевказані структури та системи є сталими, самостійними і протягом тривалого періоду реалізують покладені на них функції, згідно стратегічних документів у галузі туризму в межах одного відомства чи Міністерства. І такий підхід до управління сектором туризму в Україні є дещо порушений.

Якщо просліджувати історію трансформації центрального органу

виконавчої влади, який реалізує державну політику в галузі туризму та курортів України, в структурі виконавчих органів влади, то спостерігаємо більше 10 змін інституції не лише з позиції назви та функції, але й підпорядкування окремому Міністерству. Такий підхід, вносить дещо деструктивні корективи в роботу відомства й, відповідно, реалізацію туристичної політики нашої країни.

Практики державного управління говорять, що будь-яка зміна підпорядкування чи функціонального призначення органу управління потребує часу і ресурсів та організаційного супроводу, ротації кадрів, налагодження внутрішніх комунікацій. Відповідно, ресурси і можливості, які мали б бути направлені на розробку та реалізацію довгострокової стратегії та політик в сфері туризму в Україні, гальмуються через неузгодженість та зміну векторів розвитку керівного апарату країни.

На сьогодні центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику в галузі туризму та курортів України є Державне агентство розвитку туризму (ДАРТ). Ключовою місією якого є реалізація державної політики в сфері туризму і забезпечення сталого розвитку галузі, шляхом об'єднання досвіду, знань і ресурсів усіх учасників туристичного ринку України та міжнародних партнерів [38].

Доведено, що для розробки ефективного механізму реалізації завдань щодо підвищення рівня розвитку рекреаційно-туристичної діяльності потрібно вдосконалювати систему державного управління на регіональному рівні відносно суспільних та еколого-економічних відносин у рекреаційній сфері, забезпечувати прозорість надання послуг рекреаційно-туристичної діяльності для всіх верств українського та іноземного населення, а також впроваджувати ефективну інвестиційну політику для еколого-економічного забезпечення рекреаційного туризму.

Для розвитку рекреаційної сфери необхідно створювати належні умови, які можуть призвести до тенденції збільшення попиту на рекреаційні послуги, поступово розширюючи ринок збуту послуг рекреаційно-туристичної діяльності. А також впроваджувати власні туристичні послуги за рахунок ефективного маркетингу, це дасть змогу запровадити Україну, як державу із привабливою туристичною діяльністю. Зокрема, налагодження

інформаційних потоків всередині держави та за кордоном, вдосконалити роботу інформаційних центрів. Визначити основні напрями вдосконалення рекреаційного туризму, що у подальшому дозволить гідно представити українські послуги рекреаційно-туристичної діяльності на світовому ринку туристичних послуг, а це у свою чергу значно підвищить рівень конкурентоспроможності. Одночасно потрібно реалізовувати організацію еколого-економічних засобів з метою забезпечення масштабів, темпів і пропозицій розвитку рекреаційної сфери.

Організаційна структура вдосконалення системи управління регіональним розвитком туризму відображає сутнісну характеристику регіону і покликана реалізовувати через управлінські рішення природно-ресурсний та соціально-економічний потенціал регіону для задоволення потреб резидентів та нерезидентів у рекреаційно-туристичних послугах.

Організаційна структура системи управління регіональним розвитком туризму – це сукупність елементів, які знаходяться у певному взаємозв'язку, характеризується ієрархічною властивістю і реалізується в рамках структури управління економічним і соціальним розвитком області.

Організаційній структурі системи управління регіональним розвитком туризму властива ієрархічність її різного типу підрозділів: лінійного, функціонального, штабного, матричного й змішаного.

Організаційна структура системи управління регіональним розвитком туризму вважається досконалою, якщо рівень її влаштування дозволяє забезпечувати досягнення поставлених цілей. Необхідність удосконалення організаційної структури управління регіональним розвитком обумовлена ускладненням цілей і завдань регіонального розвитку, а також зміною умов діяльності в регіоні та за його межами. Ефективний регіональний розвиток туризму може бути забезпечений за рахунок правильної організації управління ним на основі функціонування адекватної та гнучкої організаційної структури управління регіональним розвитком туризму, що забезпечить її пристосованість до умов регіонального розвитку, які змінюються.

Метою вдосконалення організаційної структури системи управління регіональним розвитком туризму є забезпечення прийняття та реалізації

ефективних управлінських рішень, які спрямовані на забезпечення економічного і соціального розвитку регіону.

Це передбачає необхідність вирішення наступних завдань:

- забезпечення відповідності у межах організаційної структури управління регіональним розвитком туризму прав розпорядження всіма видами рекреаційно-туристичних ресурсів і відповідальності за їх раціональне використання;
- закріплення відповідальності за якість управлінських рішень за певним органом або суб'єктом управління, а за їх реалізацію – за конкретним відповідальним виконавцем;
- скорочення числа суб'єктів управління регіональним розвитком туризму, які ухвалюють рішення конкретної регіональної проблеми;
- виключення можливості (необхідності) виконання однакових функцій різними органами (суб'єктами) управління регіональним розвитком туризму;
- надання органам управління регіональним розвитком туризму прав прийняття рішень (відповідних повноважень) при покладанні відповідальності за контроль над їх виконанням;
- здійснення спеціалізації підрозділів щодо максимального виконання однорідних видів управлінської діяльності;
- забезпечення єдності цілей і інтересів взаємозв'язаних підрозділів у межах структури управління регіональним розвитком туризму.

Етапи побудови організаційної структури системи управління регіональним розвитком туризму [39]:

I етап – аналітичний, передбачає дослідження діючих організаційних структур управління регіональним розвитком туризму;

II етап – проектний, передбачає розробку проекту нових чи вдосконалення діючих організаційних структур управління регіональним розвитком туризму;

III етап – організаційний, передбачає впровадження організаційних структур управління регіональним розвитком туризму.

У процесі побудови чи удосконалення організаційної структури системи регіонального управління туризмом необхідно враховувати фактори, що впливають на її якість:

- цілі й завдання регіонального розвитку туризму;
- склад і особливості функцій управління регіональним розвитком туризму;
- обсяг, специфіка і масштаби економічної та соціальної діяльності регіону;
- ресурсні можливості управління регіональним розвитком туризму;
- склад структурних підрозділів і тип діючої організаційної структури управління регіональним розвитком туризму.

Методи проектування організаційних структур системи регіонального управління розвитком туризму включають:

1. Метод аналогій, що передбачає розробку організаційних структур на основі аналізу аналогічних структур управління в туристичних регіонах, що мають типовий характер.

Метод використовують у практиці управління регіональним розвитком, регіонального менеджменту при розробці типових економічних і соціальних організаційних структур регіону. Переваги цього методу полягають у тому, що він не потребує великих витрат, але, і не передбачає радикальну раціоналізацію структур управління регіональним розвитком туризму.

2. Метод структуризації цілей пов'язаний з розробкою «дерева-цілей» розвитку туризму в регіоні. Розробляють кілька альтернативних варіантів організаційних структур управління туризмом, аналізують доцільність їх використання і вибирають найбільш прийнятний варіант організаційної структури системи управління регіональним розвитком туризму. Цей метод полягає в дії за чіткими правилами побудови і не пов'язаний з додатковими дослідженнями.

3. Експертно-аналітичний метод полягає в науково-аналітичному вивченні організаційних структур управління регіональним розвитком туризму, виявленні «проблемних місць» у роботі апарату управління, розробці рекомендацій з формування нової чи удосконаленні діючої організаційної структури управління туризмом. Підставою для цього є кількісні оцінки ефективності діючої організаційної структури регіонального туризму; висновки експертів; узагальнення нових ефективних тенденцій в організації управління регіональним розвитком туризму.

4. Метод організаційного моделювання передбачає розробку організаційних структур управління регіональним розвитком туризму на основі формалізованих математичних, графічних та інших описів розподілу повноважень і відповідальності в існуючих структурах регіонального управління, з метою формування критеріїв оцінки раціональності прийнятих організаційних рішень. Перевагою цього методу є поліпшення якості організаційної структури управління регіональним розвитком туризму за рахунок одержання додаткової інформації в процесі побудови й випробування моделі організаційної структури.

До основних принципів проектування організаційних структур системи управління регіональним розвитком туризму відносять:

1) функціональний принцип, що реалізується в закріпленні окремих функцій управління розвитком рекреації й туризму в регіоні за спеціалізованими структурними підрозділами в межах організаційної структури;

2) цільовий принцип полягає в забезпеченні взаємозв'язку головної мети управління регіональним розвитком туризму, основних цілей, цілей першого рівня тощо, до завдань, що вирішуються у відповідних структурних підрозділах;

3) принцип комбінування, який реалізується у поєднанні в межах єдиної організаційної структури управління регіональним розвитком туризму базових типів організаційних структур управління: лінійної, функціональної, штабний, матричної;

4) принцип відповідності, що полягає в забезпеченні відповідності цілей управління регіональним розвитком туризму функціям, повноваженням і відповідальності за кінцеві результати;

5) принцип раціональності, що реалізується в раціональному співвідношенні централізації та децентралізації управління регіональним розвитком туризму на основі делегування повноважень на нижчі рівні управління;

6) принцип дотримання раціонального діапазону управління, що реалізується у визначенні меж керованості суб'єкта управління об'єктом управління.

Таким чином, можна резюмувати, що туристична політика є важливою складовою сталого економічного розвитку нашої країни. Враховуючи постійні динамічні зміни, одним із завдань туристичної політики має бути гнучкість та можливість реагувати на виклики сьогодення, що забезпечується лише за умови комплексної співпраці між усіма зацікавленими сторонами, на усіх рівнях управління.

Проведений аналіз стану і тенденцій розвитку туристичної діяльності свідчить про те, що розвиток сфери відбувається хаотично, без цілеспрямованої комплексної державної туристичної політики, що призводить до відтоку грошових коштів за кордон, адже виїзний туризм домінує над в'їзним. Розвиток вітчизняної туристичної індустрії належить до європейської моделі державного регулювання туристичної діяльності, в основі якої – проголошення туризму як одного із пріоритетних напрямків розвитку на державному рівні, де питання розвитку сфери вирішуються на рівні міністерства або відповідного галузевого органу (Державне агентство України з туризму та курортів), що зосереджує свою діяльність у вирішенні загальних питань та проведення ефективної маркетингової політики задля формування позитивного туристичного іміджу та просування бренду країни.

3.3. Розробка комплексної системи заходів, що забезпечують сталість туристичної діяльності в Одеській області

3.3.1. Перспективи регіонального розвитку туристичної галузі в Одеській області в контексті сталого розвитку

Розвиток рекреації та туризму для Одеського регіону є стратегічним видом діяльності. Одеська область має всі передумови для формування сучасних туристичних послуг, збільшення нових туристичних потоків, забезпечення доступності відпочинку для різних верств населення, у тому числі для осіб з обмеженими фізичними можливостями, а інвестиційна політика відіграє вирішальну роль у забезпеченні сталого розвитку економіки регіону та формує механізм залучення як внутрішніх, так і іноземних інвестицій. Крім цього туризм є одним з найбільш вагомих джерел утворення робочих місць.

Культурна свобода окремих людей і громад є ключовою передумовою демократії, культурне розмаїття – засобом та невід’ємною складовою прав людини. Люди мають вибір і можливість споживати доступні культурні послуги, оскільки це впливає на розвиток творчих здібностей населення, поліпшення умов співіснування та якості життя, розширення економічних можливостей в сфері культури через розвиток культурних та креативних індустрій.

Одеський регіон вирізняється вигідним транспортно-географічним положенням, що зумовило провідну роль транспорту у його розвитку. Швидке, вчасне, надійне і безпечне перевезення вантажів та пасажирів має життєво важливе значення для економічного зростання, саме інфраструктурний розвиток має стати основою переходу до сталого соціально-економічного розвитку Одеської області з урахуванням сучасних підходів до регіональної політики на основі використання можливостей міжнародної торгівлі, транскордонного співробітництва, впровадження сучасних інструментів розумного управління та інноваційного розвитку.

Важливим моментом при дослідженні регіону з точки зору можливості створення на його території туристського кластера, є оцінка туристично-рекреаційного потенціалу і його використання. Для будь-якого виду економічної діяльності існують загальні характерні фактори, які сприяють формуванню та розвитку кластерів, серед яких виділяють як правило такі групи: природно-ресурсний потенціал; економіко-географічне положення; трудові ресурси (кваліфіковані кадри); особистісні стосунки між партнерами кластера; інноваційний прогрес; споживчий попит; внутрішня та зовнішня конкуренція; інвестиції; державна підтримка.

Застосування різних методів для дослідження функціонування рекреаційно-туристичного кластера дасть змогу приймати ефективні управлінські рішення щодо забезпечення його розвитку і прибутковості, а також позитивного економічного та соціального впливу на регіон [40].

Оскільки кластер як організаційна форма діяльності суб’єктів підприємництва в Україні досі не зареєстрований, статистичних показників результатів функціонування кластерів фактично немає. Можна погодитися з висновками С.І.Соколенка про те, що в Україні існують всі необхідні

передумови для втілення кластерної моделі розвитку економіки, проте він звертає увагу на низку перешкод на цьому шляху [41].

Реалізація кластерних ініціатив можлива лише за умови активізації державної регіональної політики у сфері кластеризації та створення сприятливого макроекономічного, інформаційного та правового середовища. Необхідно побудувати надійну інформаційну платформу для розвитку кластерів, здійснювати ретельний аналіз та коригування кластерної політики на кожній стадії кластерного процесу, об'єднувати зусилля держави, приватного сектору та громадських організацій щодо сприяння розвитку регіональних та міжрегіональних кластерів в Україні.

Україна має великий потенціал для успішного просування кластерної моделі в туристично-рекреаційній сфері, проте для цього необхідно здійснити такі заходи:

- забезпечити розвиток державно-приватного партнерства в формуванні інноваційних кластерів;
- провести реформу управління з метою зменшення бюрократії, створення якісного механізму боротьби з корупцією;
- забезпечити розвиток навчання в напрямку підготовки кадрів для роботи в нових системах та перепідготовки кадрів вищої, середньої та низького рівнів;
- в максимально короткі терміни розробити і забезпечити реалізацію національної стратегії та програми підвищення конкурентоспроможності України та її регіонів на основі формування та розвитку інноваційних та туристично-рекреаційних кластерів;
- забезпечити законодавчу діяльність з формування сприятливої для розвитку підприємництва ділового навколишнього середовища з акцентом на співпрацю влади, бізнесу, науки та громадських організацій в інноваційних та туристичних структурах;
- провести фундаментальні дослідження з метою визначення пріоритетів у формуванні національних і регіональних інноваційних та туристичних кластерів;
- створити Національні та регіональні ради конкурентоспроможності для координації діяльності національних та регіональних кластерів;

- необхідно більш активно використовувати донорів Міжнародної організації ООН, ЮНІДО, ЮНЕСКО і системи європейського союзу, а також національні організації;

- необхідно підтримувати розвиток в областях України створення асоціацій підприємців, націлених на об'єднання зусиль технологічного та інтелектуального потенціалу на основі кластерної моделі.

В Одеській області наприкінці 1990 року було проведено дослідження можливостей формування кластерів в депресивних районах області, що спричинило за собою розвиток кластерів агропромислового комплексу та рекреаційного туризму. За підтримки місцевих ентузіастів, в районі Ізмаїл – Рені за підтримки молдовської та румунської сторін сформувалися логістичний та туристично-рекреаційний кластер. Також є інформація про формування кластерів сільського зеленого туризму у Придунав'ї. Асоціація фермерів «Придунав'я» запрошує до унікальних куточків природи Ізмаїльського району Одеської області, відвідати біосферний заповідник, систему озер, познайомитися з неповторною культурою і звичаями багатьох націй, які тут проживають.

Ініціаторами формування кластеру органічного землеробства і зеленого туризму стали громадські фермерські екологічні організації «Мама–86 – Татарбунари» і «Відродження», метою яких є координація і синхронізація всіх етапів органічного виробництва, переробки, зберігання, транспортування і реалізації органічної продукції, підвищення її якості і стандартності, зниження непродуктивних і транспортних витрат, покращення використання трудових ресурсів, сировини і запасів виробництва.

Важливим напрямком нового кластеру є також спільний маркетинг формування місцевого ринку органічних продуктів та розвиток можливостей їх експорту. баштанництво. Тут добре розвинуте птахівництво, свинарство і рибне господарство. Ще однією важливою ланкою комплексу є курортно-рекреаційне господарство, чому сприяють місцеві лікувальні грязі, мінеральні води та чудові пляжі. Регіон приваблює іноземних туристів численними пам'ятками історії, архітектури, археології, екзотичними природними об'єктами. Розвиток в Придунав'ї органічного землеробства не тільки посилить привабливість курортно-рекреаційного комплексу, а і

збільшить експортні поставки, враховуючи унікальні транспортні можливості регіону. Фермери Придунав'я та їх ділові асоціації, відчуючи зростання попиту на продукцію органічного землеробства, висловлюють своє бажання об'єднатись з метою індустріалізації в регіоні системи органічного землеробства, використання для цього нових видів обладнання, новітніх технологій і адекватних організаційно-економічних форм виробництва.

В Одеській області діє Регіональний центр кластеризації економіки, який сприяє підприємствам області у створенні мережевих виробничих структур (кластерів). Координатором Центру є Дочірнє Підприємство «Агентство регіонального розвитку».

Згідно внесених змін до Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності їх реалізації, які затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2018 року №959, передбачено застосування підходів smart-спеціалізації до підготовки регіональної стратегії розвитку [42]. Основний принцип smart-спеціалізації полягає у фокусуванні знань та їх поєднанні з обмеженою кількістю пріоритетних видів економічної діяльності для того, щоб регіони стали конкурентоспроможними в світовій економіці [43].

Модель «розумних» туристичних дестинацій (Smart Tourist Destination) на регіональному та місцевому рівнях є новою моделлю територіального розвитку, управління та маркетингу туристичних дестинацій з метою повноцінного задоволення потреб сучасних туристів. Крім цифрової інфраструктури та моделі «розумних» туристичних дестинацій, іншими важливими ініціативами щодо цифровізації туризму є створення веб-сайтів туристичних дестинацій з локалізованим під потреби туристів контентом; збір та аналіз статистики в режимі реального часу за допомогою технологій Інтернету речей, великих та відкритих даних; створення віртуальних турів, 3D-моделювання, облаштування веб-камерами туристичних об'єктів, впровадження QR-кодів, RFID-міток, системи безготівкових розрахунків; впровадження програм лояльності та електронних карток туриста; створення туристичних мобільних додатків (з картами маршрутів, аудіогідами, геолокацією); електронні квитки на туристичних об'єктах і в закладах

дозвілля; цифровізація музеїв (електронні різномовні каталоги, віртуальної та доповненої реальностей, аудіогіди та електронні гіди).

З посиленням процесу децентралізації в Україні активно впроваджуються концепції смарт-сіті («розумних» міст). Концепція смарт-сіті є моделлю міста з використанням цифрових технологій для розв'язання поточних проблем міста, його сталого розвитку та комфортного життя громадян.

Найважливішими питаннями щодо розвитку концепції смарт-сіті є модернізація інфраструктури міст та впровадження ефективного ресурсного менеджменту (з використанням Інтернету засобів, «зелених» технологій, «розумних мереж»); трансформація системи міського управління на основі інтеграції систем та даних; необхідність визначення економічних моделей розвитку міст з урахуванням не тільки природного, промислового, а і людського потенціалу (міста як центри інновацій та розвитку людського потенціалу).

Задля урахування накреслених планів розвитку туристичної галузі, необхідно провести ґрунтовний стратегічний аналіз діяльності й наявних ресурсів та оцінити зовнішні чинники, які можуть мати вплив на плановані заходи.

Оцінку поточної й майбутньої перспективи регіонального розвитку туристичної галузі можна здійснити за допомогою SWOT-аналізу. Цей метод полягає у нотуванні всіх сильних і слабких сторін туристичної діяльності та визначенні шансів і загроз в його розвитку. Аналіз сильних і слабких сторін туристичної діяльності має на меті визначити його позицію на конкурентному ринку. Він дає можливість ідентифікувати основні переваги, а також виявляє його можливі недоліки, які можуть становити загрозу розвитку і бути слабким місцем щодо конкурентоспроможності. У результаті виявлення сильних і слабких сторін регіонального розвитку туризму в Одеській області ми отримаємо відповіді на те, що потрібно зробити, аби вдосконалити в рекреаційно-туристичній галузі, використовуючи її переваги; як усунути слабкі місця або зменшити силу їхнього впливу.

Треба зазначити, що можливості (шанси) і загрози стосуються зовнішніх

чинників. До них, зокрема, відносяться:

- суспільні та політичні чинники;
- інвестиційна діяльність, інфляція, державна підтримка;
- попит, пропозиція, конкуренція, ціни, доходи.

Аналіз можливостей і загроз має спонукати до стратегічного мислення, виваженості, обґрунтованості висунутих намірів, що в основному залежить від інтуїції та досвіду аналітика. Знання можливостей і загроз дає можливість здійснювати дії, які мають на меті використати перші й протидіяти другим. Протиставлення можливостей і загроз сильним й слабким сторонам визначає його стратегічну позицію, а також може бути джерелом виникнення нестандартних стратегічних намірів (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

SWOT– аналіз розвитку туристичної галузі в Одеському регіоні

<i>Сильні сторони</i> (внутрішні чинники)	<i>Слабкі сторони</i> (внутрішні чинники)
<p>1. Вигідне економіко-географічне положення. Одеська область – приморський і прикордонний регіон України, розташований на крайньому південному заході країни. По території області проходять державні кордони України з Румунією і Молдовою.</p> <p>2. Достатньо розвинута та розгалужена інфраструктура, з високою пропускнуною спроможністю, наявність засобів для перевезення великогабаритних і масових вантажів.</p> <p>3. Високий рекреаційно-туристичний потенціал регіону, обумовлений унікальними природно- кліматичними умовами та особливістю економіко- географічного розташування області.</p> <p>Території Одеської області, в залежності від наявних на них природних лікувальних ресурсів, можна поділити на:</p> <ul style="list-style-type: none"> - забезпечені природними лікувальними ресурсами та інфраструктурою необхідною для розвитку санаторно-курортної сфери: курорти Куяльник, Затока, Сергіївка; - перспективні для розвитку рекреаційної та санаторно-курортної сфери: Тилігульська площа (с. Пшеняново), Куяльницька площа (с. Ільїнка), Санжейківська та Кароліно-Бугазька площі 	<p>1. Незадовільний екологічний стан навколишнього природного середовища, обумовлений забрудненням узбережжя Чорного моря, лиманів та річок. Наявність несанкціонованих звалищ та недостатньо ефективна робота відповідних служб за доглядом територій (доволі часто прибиранням займаються волонтери, або громадські організації та рухи природоохоронного спрямування).</p> <p>2. Занепад морського тарічкового круїзного туризму. Зокрема, приведення до руйнування та недієздатності причалів на відомих пляжах міста – Золотий Берег, Чорноморка, Ланжерон тощо.</p> <p>3. Руйнування та банкрутство санаторно-курортних закладів, зменшення існуючої бази закладів відповідного спрямування.</p> <p>Незадовільна туристична та загальна інфраструктура Одеського регіону. Також велика протяжність області зумовлює недостатній розвиток туристичних дестинацій регіону. С півночі на південь області відсутні або знаходяться віддалено від автомобільних шляхів туристичні локації, які можна відвідати на шляху від однієї крайньої точки до іншої, або від міста Одеса в тому чи іншому</p>

(м. Чорноморськ), Будацька та Бурнасько-Будацька площі (с. Лебедівка), Сасиксько-Шаганська площа (озера Шагани і Сасик), Придунайська площа;

- *можливо перспективні* для розвитку курортно-рекреаційної сфери: Дністровська площа (с. Миколаївка до с. Роксолани), Китайська, Колабухська та Ялпугська площі.

В Одеській області налічується 321 санаторно-курортний та оздоровчий заклад, які можуть прийняти понад 40 000 туристів та 317 дитячих закладів оздоровлення і відпочинку [3,5].

В Одеській області може рівною мірою розвиватися туризм та відпочинок і санаторно-курортна галузь.

4. Розвинута мережа природоохоронних територій. Природно-заповідний фонд Одеської області представлений 125 територіями та об'єктами (з них 18 – загальнодержавного значення, 107 – місцевого) – Дунайський біосферний заповідник, Дунайські і Дністровські плавні, ландшафтний парк

«Тилігульський», ботанічний сад Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, 22 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва тощо [6].

5. Інвестиційна привабливість регіону. Одеська область – один з найперспективніших регіонів півдня України, що володіє високим потенціалом для розвитку більшості галузей промисловості та якісним рівнем підготовки трудових ресурсів. Відмінними особливостями регіону є розвинена транспортна інфраструктура; широкі транзитні можливості; високий потенціал індустріального сектора; розвинений аграрний сектор; перспективний туристичний комплекс; значний науково-освітній потенціал.

6. Значний культурний потенціал. В області діє 25 установ обласного підпорядкування: 6 театральних-видовищних закладів, 3 обласні бібліотеки, 5 центрів національних культур, 7 музеїв, 3 навчальні заклади культури і мистецтв, а також 6 закладів національного значення

На території м. Одеса та Одеської області розташовані більше 4500 пам'яток культурної спадщини, які презентують період від античності до ХХ ст.

напряму.

4. Наявність «тенізації» туристичної галузі і як результат – недостатній обсяг фінансових ресурсів у місцевому бюджеті для інвестування у структурну перебудову та модернізацію регіонального туристично-рекреаційного комплексу.

5. Незадовільний стан відомих музеїв, пам'яток архітектури, необхідність ремонту і реконструкції центральної частини міста.

6. Зменшення частки іноземного туристичного потоку і скорочення тривалості перебування іноземних туристів в Одеському регіоні.

7. Невідповідність ціни та якості послуг, які надаються підприємствами індустрії туризму. В деяких випадках ціни значно завищені у порівнянні із закордонними аналогічними закладами, а сервіс не відповідає заявленому.

8. Недостатність кваліфікованих кадрів та низький рівень екологічної освіти та культури населення, особливо в сільській місцевості. Обумовлена зростанням трудової міграції, втратою трудових ресурсів, низкою заробітною платою та відсутністю соціальних гарантій. Важливим аспектом у вирішенні проблеми збереження природних ресурсів є освіта людей в області навколишнього середовища, екологічне виховання всього населення, а особливо підростаючого покоління [44].

<p>Найбільшою є концентрація архітектурних пам'яток в центральній частині Одеси, де розташовані такі визначні пам'ятки як Одеський національний Академічний театр опери та балету, Потьомкінські сходи, ансамбль Приморського бульвару, Воронцовський та Шахський палаці, палаці Абаза та Гагаріних, які одночасно є популярними туристичними об'єктами.</p> <p>Найбільш визначною архітектурною пам'яткою на території області є комплекс Акерманської фортеці (XIV-XVI 125ед.) в м. Білгород- Дністровський. Не менш цікавими є й культові споруди-пам'ятки такі як Мала мечеть в Ізмаїлі, унікальні для південної України дерев'яні храми в Балтському та Кодимському районі, середньовічні Вірменська та Грецька церкви в Білгород-Дністровському та Миколаївська церква в Кілії.</p> <p>В області реалізуються великі мистецькі проекти, які стали вже традиційними, зокрема, Юморина, Одеський Міжнародний кінофестиваль; Міжнародний книжковий фестиваль «Зелена хвиля»; мистецький марафон «Ніч в філармонії»; міжнародний джазовий фестиваль «OdessaJazzFest» тощо.</p> <p>7. Великий спектр різноманітних видів туризму, зокрема, пляжного, оздоровчого, винно-гастрономічного, спортивного, культурно- пізнавального, екологічного, етнографічного, який зможе задовольнити будь якого туриста різних соціальних груп [44].</p>	
<p style="text-align: center;">Можливості (зовнішні чинники)</p>	<p style="text-align: center;">Загрози (зовнішні чинники)</p>
<p>1. Розширення перспектив виходу на міжнародні ринки, пов'язане, перш за все, з потенційною можливістю отримання статусу кандидата у Європейський Союз.</p> <p>2. Підвищення конкурентоздатності за рахунок обміну досвідом в сфері надання послуг і створення якісного туристичного продукту.</p> <p>3. Підвищення інвестиційної привабливості рекреаційно- туристичної сфери за рахунок попиту на різні види рекреаційної та та туристичної діяльності, формування туристичних кластерів.</p> <p>4. Залучення Одеського регіону у проведенні культурно-мистецьких та</p>	<p>1.Бойові дії в Україні, пов'язані із війною і постійною потенційною загрозою руйнування регіону, як ключового геополітичного вузла держави.</p> <p>2.Карантинні обмеження, які відійшли на другий план, що були пов'язані із пандемією COVID-19.</p> <p>3.Незадовільна екологічна ситуація в регіоні, пов'язана із забрудненням повітряного басейну за рахунок, перш за все, великої кількості автотранспортних засобів та їх нерегульованими потоками через відсутність ефективної транспортної мережі в місті, поганим станом автошляхів та якістю пального;</p>

<p>спортивних заходів європейського та світового рівнів.</p> <p>5. Модернізація та реконструкція основних фондів туристичної галузі.</p> <p>6. Включення історичної частини міста Одеси до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, 26 січня 2023 року.</p> <p>7. Наближення до європейських та світових стандартів рекреаційно- туристичної сфери та підвищення.</p> <p>8. Відповідальності за стан довкілля та раціональне природокористування, що базується на засадах сталого розвитку.</p>	<p>проблема з питною водою; розміщенням та утилізацією твердих побутових відходів тощо.</p> <p>4. Висока конкуренція з аналогічними закордонними підприємствами туристичної сфери в наслідок пропозицій більш якісного сервісу при однаковій вартості пропонованого туристичного продукту.</p> <p>5. Нестабільна світова фінансова ситуація.</p> <p>6. Корупційні загрози [44].</p> <p>7. Недостатня підтримка з боку держави в підтримці галузі, стимулювання регіонального розвитку, інформаційному забезпеченні та наданню пільг.</p>
--	--

Аналіз перспектив регіонального розвитку туристичної галузі показує, що Одеська область має дуже великі шанси для подальшого розвитку. Регіон насичений значним спектром пропонованих послуг, великою кількістю атракцій різного спрямування, які б могли задовольнити будь якого туриста різних соціальних груп і має всі ознаки своєї орієнтації як на внутрішній, так і на зовнішній ринок. Маючи високий природно-ресурсний потенціал і вигідне соціально-географічне положення, наявність значної кількості дестинацій – все це є об'єктивною передумовою для створення дійсно конкурентоспроможної, інвестиційно привабливої туристичної галузі Причорноморського регіону України.

Безумовно, розвиток туристичної галузі вимагає значних капіталовкладень і мова йде не тільки про підтримку його розвитку на регіональному рівні, потрібен системний стратегічний підхід в сфері управління та підтримки з боку держави. Це і реалізація Державної Стратегії регіонального розвитку, удосконалення нормативної бази в рекреаційно-туристичній сфері, так і розвиток туристичних дестинацій і формування рекреаційно-туристичних кластерів, з урахуванням особливостей, які притаманні даній території, виступають своєрідною «візитівкою» регіону і тим самим приваблюють туристів. Це має приносити реальні доходи до регіонального бюджету та залучати інші суміжні галузі господарства працювати на державу і розбудовувати її.

Отже, перспективи регіонального розвитку туристичної галузі в

Одеському регіоні є стратегічним видом діяльності, яка має досить значний ряд переваг у порівнянні із іншими регіонами країни. Насамперед, це вигідне економіко-географічне положення, а також великий рекреаційний природно-ресурсний потенціал, обумовлений наявністю сприятливого клімату та цілющих властивостей джерел мінеральних вод, лікувальних грязей, ропи лиманів та озер, унікальних природних комплексів тощо. Також слід зазначити, що Одеська область є найбільшою за площею в Україні та має певні переваги в історико-культурному аспекті.

Вагомим чинником у формуванні сприятливого іміджу с точки зору привабливості території безумовно виступає стан навколишнього середовища. Не врахування екологічної ситуації в регіоні може суттєво вплинути на розвиток туристичної галузі, що може призвести до відчутних економічних втрат та зниження конкурентоздатності території на ринку туристичних послуг. В даному випадку стратегічним вектором розвитку туристичної галузі має стати орієнтація на засади сталого розвитку територій, при якому має зберігатись соціо-еколого-економічна рівновага [45].

Враховуючи отримані результати досліджень, хочемо зазначити про перспективи їх подальшого продовження, оскільки, наразі, туристична галузь стикнулася із новими викликами, які вона зазнає і, можливо, в найближчому часі ще буде зазнавати та долати. Це вимагає ґрунтовного наукового підходу до вирішення нагальних проблем та формування нових стратегічних заходів щодо підвищення якості функціонування туристичної галузі як на рівні держави, так і в регіональному вимірі.

3.3.2. Розвиток сталого туризму в Одеській області у післявоєнний період

Індустрія туризму являється однією із найбільш чутливих галузей економіки до різного роду катаклізмів та потрясінь. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, що триває уже майже два роки, завдало колосальних збитків майже всім галузям вітчизняної економіки, зокрема й туристичному сектору, що в умовах воєнного часу значно скоротив свою діяльність, а його втрати за цей час вже сягнули сотень мільйонів гривень. Державне агентство розвитку туризму України [46]

підрахувало втрати державного бюджету України від туристичної галузі за перше півріччя 2023 року.

За два квартали 2023 року представники тургалузі України сплатили до бюджету 897,848 млн. грн. У 2022 році за перше півріччя надійшло 809,435 млн. грн., а у довоєнному 2021 році, в казну держави від тургалузі було перераховано 1 млрд. 88 млн. 945 тис. грн.

За перше півріччя 2023 року загальна кількість платників податків, які займаються туристичною діяльністю, у порівнянні з тим же періодом у 2022 році зменшилась на 23%. Кількість юридичних осіб знизилась на 28%, а фізичних – на 21%. Якщо порівнювати цей показник з аналогічним періодом 2021 року, то загальне скорочення склало 36% – кількість юридичних осіб зменшилася на 45%, а фізичних на 32% [46].

Однак, незважаючи на об'єктивні проблеми воєнного часу, на думку експертів туристичний ринок має високі шанси на швидке відновлення. Так, наприклад, досвід Китаю демонструє вдалий кейс швидкого відновлення туризму. Через глобальну боротьбу з пандемією COVID-19 туристичний ринок Китаю почав працювати з жовтня 2020 року. Згідно зі статистикою Муніципального бюро культури та туризму м. Ухань, з 1 по 8 жовтня місто прийняло 18,8 мільйона туристів із загальним доходом від туризму 9,2 мільярда юанів. Досягнувши 83,21% і 73,18% рівня показників за аналогічний період 2019 року відповідно. У квітні 2021 р. внутрішній туризм Китаю в основному досяг рівня, який був перед епідемією 2019 р. Лише з 3 по 5 квітня туристичні об'єкти країни прийняли 102 мільйони туристів, що на 144,6% більше, ніж за аналогічний період 2020 р. За статистикою Міністерства культури і туризму Китаю, дохід від отримання туризму становить 4,2 мільярда юанів [47].

Ізраїль, не дивлячись на постійну війну з Палестиною, зберігає свій туристичний статус. Туризм повністю адаптований до війни. Більш того, на сьогоднішній день це ключова галузь економіки, в якій зайнято 6% населення країни. Постійні конфлікти знижують доходи від туризму, але економіка практично цього не відчуває. Цьому сприяє особлива структура формування ВВП, коли дохід від однієї галузі здатен компенсувати втрати від іншої [48].

Зважаючи на зовнішню агресію проти України, що призвела до значної

кількості постраждалих військових та цивільних осіб, які потребують фізичного та психоемоційного лікування та реабілітації, вважаємо, що у найближчий післявоєнній перспективі розвиток лікувально-оздоровчого туризму стане одним із пріоритетних напрямів туризму.

Оскільки Україна наділена різноманітними природно-рекреаційними ресурсами та є країною з одними за найбільших бальнеологічних запасів в Європі, то вона має невичерпний потенціал розвитку саме лікувального та оздоровчого туризму. За своїм рекреаційно-туристичним потенціалом Одеса займає одну з лідируючих позицій на національному ринку туристичних послуг. Особливості економіко-географічного розташування, розвитку транспортної інфраструктури, сприятливі природно-кліматичні умови, велика кількість архітектурних пам'яток, лікувальних грязей та джерел мінеральних вод формують позитивні передумови для успішної реалізації конкурентного потенціалу міста на міжнародному ринку рекреаційно-туристичних послуг [49].

В Одеській області налічується 22 курорти, розташованих переважно на чорноморському узбережжі у межах таких адміністративно-територіальних одиниць:

- обласний центр – м. Одеса;
- Білгород-Дністровський район – 7 селищ: Затока, Сергіївка, Косівка, Курортне, Миколаївка, Попаздра, Приморське;
- Комінтернівський район – 6 селищ: Гвардійське, Ліски, Вапнярка, Крижанівка, Нова Дофінівка, Сичавка;
- Овідіопольський район – 5 селищ: Грибівка, Дальник, Кароліно-Бугаз, Санжійка, Іллічівка;
- Татарбунарський район - 3 селища: Лебедівка, Приморське, Тузли.

Однак, слід зауважити, що оптимальний розвиток підприємств Одеського санаторно-курортного комплексу може бути забезпечено тільки за умови підтримання рівноваги між соціальними потребами та збереженням природних рекреаційних ресурсів, які часто є вичерпними та невідновними, а тому цілком очевидною є необхідність переходу туристичної сфери до моделі сталого розвитку. Для цього необхідно ввести туризм в русло збалансованого розвитку, розробляти та впроваджувати основні шляхи його

екологізації.

Для досягнення вище поставлених цілей в першу чергу потрібно:

- удосконалити на державному й регіональному рівнях механізми запровадження екологічної політики та системи екологічного менеджменту в сфері управління туристичною діяльністю;
- вдосконалити існуючу і розробити нову нормативно-правову базу в галузі раціонального природокористування та екологізації;
- проводити екологічний аудит і паспортизацію туристичних територій та об'єктів, категоризацію закладів туристичного розміщення;
- забезпечити новий рівень підготовки фахівців для туристичної сфери;
- сприяти екологічній освіті та вихованню населення і самих туристів під час подорожі чи відпочинку [50].

Функціонування туризму на засадах сталого розвитку передбачає: економічно доцільний, збалансований розвиток туристичної індустрії; забезпечення економічного, соціального та культурного розвитку громад; захист природного та культурного середовища; виготовлення якісної продукції та надання кваліфікованих послуг для задоволення потреб туристів тощо. Однак настає момент, коли розвиток туризму необхідно оптимізувати, тобто стимулювати прибуття таких категорій туристів, які залишать у місці прибуття більше коштів за меншої кількості відвідувань. Такий процес потребує створення високорозрядних засобів розміщення туристів (не нижче 5-зіркових), підвищення якості туристичних послуг, формування високоякісної туристичної інфраструктури (дороги, аеропорти, залізничні вокзали тощо), які б відповідали міжнародним стандартам [51].

Військова агресія Росії завдала значних руйнувань не тільки логістичній інфраструктурі та житловому фонду України, а й культурні, релігійні споруди, що є пам'ятками архітектури, пам'ятки природно-заповідного фонду тощо. Однак, відбудова може стати хорошим шансом для України відійти від неефективних та морально застарілих практик як радянського, так і сучасного планування публічного простору, враховуючи історичний спадок і сучасний контекст: реальні потреби людей, ландшафтні особливості, екологічність та естетику.

Незважаючи на складну ситуацію в туристичній галузі в післявоєнний

час вона повинна стати ключовою у стратегії економічного відновлення. Однак працювати над цим потрібно вже сьогодні. Зокрема, необхідно включити розвиток туризму в програми післявоєнного відновлення, вести перемовини зі світовими готельними мережами щодо їх виходу в Україну, підготувати масштабну маркетингову кампанію для зовнішніх ринків, працювати над відновленням туристичної інфраструктури, просувати нестандартні формати туризму.

3.3.3. Впровадження альтернативних джерел енергії підприємствами туристичного бізнесу

Криза туристичної галузі спричиняє різке скорочення чисельності туристів, а це в подальшому впливає на падіння ВВП країни, зростання безробіття та посилення соціально-економічних конфліктів серед населення туристичних дестинацій, скорочення податкових надходжень до місцевих бюджетів та заощаджень споживачів, падіння інвестицій тощо.

Тенденції розвитку туризму в умовах соціально-політичних подій сьогодення, наслідків пандемії коронавірусної інфекції та глобальних перетворень потребують адаптації туристичного бізнесу з орієнтацією на безпеку, екологічність (орієнтацію на зелені технології), економічну та соціальну збалансованість. Запровадження даних орієнтирів у діяльність підприємств туристичної галузі сприятиме підвищенню конкурентоспроможності регіонального туристичного продукту на внутрішньому і зовнішньому ринках, залученню іноземних інвестицій, грантів та інших джерел фінансування.

Одеська область володіє значним потенціалом для розвитку внутрішнього та зовнішнього туризму, а туристична галузь відіграє суттєву роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону. Наявність найбагатших рекреаційних ресурсів (м'який морський клімат, лікувальні грязі і ропа лиманів, мінеральних вод, наявність піщаних пляжів), історичних пам'яток і архітектурних об'єктів, також наявність досвіду прийому гостей і різноманітна база туристичних послуг. Ключовими напрямками розвитку туризму і рекреації в регіоні, що відповідають сучасним трендам є зелений, екологічний, сільський, реабілітаційний та лікувальний туризм тощо.

Військові події, які відбуваються в Україні підтверджують, що значна шкода нанесена сьогодні не тільки об'єктам культурної спадщини і туристичної інфраструктури, але й здоров'ю населення, тому популярність закладів санаторно-курортного лікування та реабілітації є перспективним напрямком для подорожей, відпочинку та оздоровлення.

Концепція ефективного функціонування туристичного комплексу регіону має базуватися на домінантах «сталого розвитку» або «зеленого розвитку економіки» і враховувати економічну і соціальну цілісність відповідно до сучасних вимог.

Збалансований розвиток туристично-рекреаційного комплексу передбачає процес, в якому взаємодіють всі зацікавлені сторони з урахуванням попиту та пропозиції на туристично-рекреаційні послуги, за умов ресурсозбереження для майбутніх поколінь. Тому, основні базові напрями розвитку рекреаційно-туристичних територій наступні:

- збереження навколишнього природного середовища та його екологічного потенціалу;
- охорона та відтворення рекреаційних природних ресурсів та об'єктів;
- екологізація економіки та виробничих процесів;
- створення вільних рекреаційних економічних зон із широким залученням коштів і технологій міжнародного досвіду;
- розширення туристично-екологічної мережі.

Впровадження концепції «зеленого розвитку» у туризмі передбачає максимальну орієнтацію на екологічність у процесах створення та надання туристичних продуктів на основі інновацій (використання ресурсо- та енергозберігаючих технологій у закладах розміщення, перехід на відновлювальні джерела енергії, використання екологічного транспорту тощо), а також екологізація самих туристичних продуктів, розширення асортименту оздоровчих послуг, активного туризму, пішохідних турів тощо.

Галузь туризму та курортно-рекреаційної сфери має позитивний вплив на регіональний розвиток і збереження навколишнього середовища, однак потрібно пам'ятати, про негативний вплив, спричинений насамперед через пошкодження біорізноманіття, надмірне споживання води, утворення великої кількості відходів та забруднення викидів CO₂.

Інфраструктура сфери туризму в регіоні має цілу низку вагомих проблем, які гальмують розвиток туризму та ведення туристичного бізнесу. Необхідно врахувати, що останні підвищення цін на енергоносії та електроенергію суттєво збільшують витрати підприємців на ведення туристичного бізнесу і перешкоджають його розвитку. Також варто згадати про порушення нормального функціонування енергетичних систем, тому однією з пропозицій забезпечення сталості туристичної діяльності є доцільність подальшого переходу підприємств малого і середнього бізнесу, зокрема, закладів розміщення (готелів, кемпінгів, баз відпочинку) на відновлювальні джерела енергії.

Належний рівень розвитку цієї сфери за таких обставин можливий за умови впровадження інноваційних підходів у ведення туристичного бізнесу, що дозволить забезпечити раціональне використання ресурсів усіх видів та досягти оптимізації фінансових витрат. Сьогодні серед усіх альтернативних джерел отримання енергії, сонячна та вітрова енергетика є найдешевшою та найбільш популярною.

Сучасні заклади розміщення, що укомплектовані повним набором побутової техніки (пральні машинки, холодильники, кондиціонери та інше), споживають від 5 до 30 кВт/год. електроенергії на добу. Для невеликого будинку необхідно підвести потужність порядку 10–16 кВт, що дасть змогу покривати пікове добове навантаження. Місячне споживання електроенергії, у період туристичного сезону, складатиме 1500–9000 кВт/год. Враховуючи вичерпність традиційних джерел енергії та постійне зростання цін на них, для зменшення витрат на електричну енергію доцільним є перехід на альтернативні джерела енергії, зокрема сонячну.

Пропозиції щодо продажу сонячних панелей та обладнання для сонячних електростанцій на українському ринку достатньо. Автономні сонячні електростанції комплектуються акумуляторними батареями і дають можливість забезпечити безперервне живлення електроенергією споживача протягом доби.

На оплату електроенергії, споживаної побутовою технікою, витрачається суттєва сума, що є досить відчутною для власників бізнесу, оскільки це в подальшому впливає на вартість туристичного продукту .

Окрім необхідності відволікати значну частку оборотних коштів на оплату електроенергії, аргументом на користь переходу до енергопостачання за рахунок сонячних панелей є залежність від централізованих електромереж і пов'язані з цим ризики (несподіване вимкнення струму, постійне зростання тарифів тощо).

Перехід на автономне енергозабезпечення за рахунок встановлення сонячних панелей, дозволить уникнути перелічених ризиків, окрім того, використання сонячних панелей сприяє збереженню екологічного стану довкілля, за рахунок використання екологічно чистої електроенергії, зменшення викидів в атмосферу шкідливих речовин та CO₂.

Стандартна система автономного електропостачання складається з сонячних панелей, що виробляють 15 кВт·год або 129000 кВт·год на рік. Для того, щоб подібна система забезпечувала безперебійну роботу будинку сучасного закладу розміщення, потрібно встановити 3 сонячні панелі, що забезпечать генерацію електроенергії на рівні 388800 кВт·год електроенергії на рік. Вартість однієї комплектації сонячної батареї складає 195 тис. грн., а вся сонячна система коштує 585 тис. грн. відповідно Вартість установавання комплекту сонячних батарей складає в середньому 25% від загальної вартості, тобто 146,25 тис. грн. Загальна сума капіталовкладень дорівнює 731,25 тис. грн. За оцінками, термін окупності капіталовкладень складає приблизно 3 роки.

Варто зазначити, що перехід від традиційного електропостачання на сонячну електрику у сфері туристичного бізнесу є економічно доцільним, але потребує великих капіталовкладень. Крім економічної вигоди, впровадження енергозберігаючої інновації забезпечить одержання екологічного ефекту від декарбонізації енергоспоживання. На виробництво 388800 кВт·год електроенергії витрачається 9546 т у.п природного газу. Під час спалювання 1 т у.п. в атмосферне повітря надходить 1,62 т CO₂. Отже, оскільки під час використання сонячних панелей викиди парникових газів відсутні, відвернутий еколого-економічний збиток становитиме 773, 23 тис. дол. США в перерахунку на карбонові квоти.

Таким чином, для забезпечення безперебійного електропостачання туристичних об'єктів в сфері малого та середнього підприємництва, доцільно

застосовувати диверсифікацію джерел енергопостачання за рахунок використання сонячної електрогенерації. По-перше, це стимулюватиме суб'єктів господарювання до енергозбереження внаслідок оптимізації витрат на оплату електроенергії та надає можливість одержання додаткового доходу від її продажу державі за «зеленим» тарифом. По-друге, надає змогу наблизитися до загально прийнятих стандартів готельно-ресторанного сервісу та відкриває об'єкти екологічного, сільського, реабілітаційного туризму в місцях значно віддалених від населених пунктів на «дикій» природі та створити там комфортні умови для відпочинку та проживання туристів.

Сучасний етап формування індустрії туризму в умовах ринкових відносин потребує державної підтримки та вкладення інвестицій, однак стримують розвиток туризму саме неврегульованість правових питань між державою, середнім і малим бізнесом, відсутність вільної конкуренції, економічна і політична криза, низький попит на туристичні послуги та інші соціально-економічні, а також екологічні проблеми.

3.3.4. Перспективи розвитку «велосипедного туризму» в Одеській області

Економічний розвиток кожної країни характеризується швидкою динамікою та непередбачуваністю змін на глобальному, національному та регіональному рівнях. На зростання інвестиційної привабливості України вплинули національні орієнтири на сталий розвиток: створення рівних умов для всіх, підвищення рівня життя, зміцнення людського потенціалу, відповідальне споживання та виробництво, захист екосистем тощо. Розвиток галузі туризму й курортно-рекреаційної сфери України та її регіонів потребує досліджень наявного потенціалу та впровадження засад сталого збалансованого розвитку.

Туристично-рекреаційна сфера є важливою складовою економіки кожного регіону та виконує важливі функції у формуванні та розвитку людського потенціалу, а туристичний збір є вагомим частиним формування бюджетів територіальних громад. Водночас, туристична галузь знаходиться сьогодні під суттєвим тиском зовнішніх чинників: соціально-політична

ситуація в країні, нормативно-правове забезпечення, COVID-19, соціально-економічний розвиток регіонів та країни загалом та потребує дієвих механізмів адаптації.

Збалансованість функціонування галузі туризму та курортно-рекреаційної сфери регіону базується на трьох принципах: економічний, соціальний та екологічний. Економічний принцип відображає рівень розвитку та економічний потенціал сфери туризму і рекреації регіону. Соціальний – відновлення та забезпечення розвитку життєвих сил кожної окремої людини та громади в цілому. Екологічний принцип відображає сучасний стан довкілля, озеленення та відповідність екологічним нормам об'єктів туристично-рекреаційної інфраструктури.

Для розвитку галузі туризму та курортно-рекреаційної сфери надзвичайно важливе значення мають природні ресурси та географічні особливості території. Особливу цікавість та привабливість для збалансованого розвитку галузі туризму та курортно-рекреаційної сфери являє собою Одеська область.

Туристичний бізнес та курортно-рекреаційна сфера включає в себе функціонування державних закладів оздоровлення та відпочинку, кількість яких з кожним роком лише скорочується. Тому одним з напрямків активного відпочинку, оздоровлення, що має екологічну спрямованість є саме велосипедний туризм.

Велосипедний туризм – це активний вид відпочинку, метою якого є застосуванням велосипеда як головного засобу для пересування, що реалізується у різних природних умовах. Варто відзначити, що він відіграє важливу роль серед існуючих видів спортивно-оздоровного туризму, адже має екологічну спрямованість і сприяє фізичному та психічному здоров'ю громадян. Підвищення популярності велосипедного туризму свідчить про те, що сучасне суспільство все більше цінує здоровий спосіб життя, а поєднання рекреаційної та спортивної складової додає даному виду туризму ще більшої актуальності.

Велосипедний туризм дозволяє гнучко комбінувати маршрути, користуватися екологічно чистим транспортом, також надає можливість насолоджуватися прекрасними краєвидами, відкривати нові місця та

поглиблювати знання про культуру та історію різних регіонів.

Сьогодні велосипед став найпопулярнішим засобом пересування у багатьох країнах світу, адже особлива увага людей приділяється навколишньому середовищу та своєму здоров'ю. У Європі, де здоровий спосіб життя та активний відпочинок має велике значення, велосипедний туризм швидко набуває популярності. В цьому регіоні значний акцент робиться на самостійних велосипедних прогулянках, коли люди самі вирушають на велосипедах до природних місць, а не тільки на організованих екскурсіях. Найпопулярнішим європейськими центрами велосипедного туризму, є такі країни, як: Австрія, Франція, Німеччина, Нідерланди, Англія і Швейцарія. Кожна з них пропонує різноманітні маршрути, мальовничі пейзажі, добре розвинену інфраструктуру та культурні місця, які можна відвідати під час поїздок.

В Україні велосипедний туризм через недостатньо розвинуту інфраструктуру та брак коштів, ще не став масовим видом відпочинку, проте має всі перспективи для свого подальшого розвитку. Зарубіжний досвід велосипедного туризму свідчить про необхідність розвитку веломаршрутів європейського рівня і в Україні, що передбачає створення якісної велоінфраструктури, привабливої для туристів з усього світу. Також цікавість споживача залежить від забезпеченості об'єктами туристичної атракції, доступними для велосипедистів, швидкості, свободи пересування та можливостей повноцінного відпочинку.

Україна має сприятливі умови для розвитку велотуризму завдяки декільком ключовим факторам. Перш за все, країна володіє різноманітними та привабливими природними та історико-культурними рекреаційними ресурсами. Розмаїття ландшафтів та природних пам'яток надають можливостей для захоплюючих велосипедних подорожей. Туристичні компанії також пропонують організовані велотури, часто в рамках комбінованих турів, де велосипедний туризм поєднується з іншими видами активного відпочинку, наприклад, рафтингом. Зазвичай, середня група, що вирушає у велоподорож, складає 7-10 осіб. Учасники групових турів зазвичай мають вік від 18 до 40 років. Оптимальне навантаження під час велотуру становить близько 40 км на день, але це може варіюватись залежно

від фізичної підготовки та вимог маршруту.

Розвиток велосипедного туризму в Україні розпочався в 2005 році. Для привернення уваги місцевої влади та громадян до проблем велотуризму були проведені велопаради, велосипедні змагання та інші події. Однак, зі зростанням цієї галузі з'явилися проблеми, такі як потреба у спеціальних маршрутах, їх маркуванні, вивченні потреб та інтересів велосипедистів, а також підтримці з боку місцевої та обласної влади та покращенні загальної культури учасників дорожнього руху.

У 2013 році в м. Одеса вперше був прийнятий проект під назвою «Розвиток молодіжного спорту, велосипедного руху і облаштування велосипедної інфраструктури в м. Одеса 2013-2018 роки». Головною метою цього проекту було сприяння розвитку молодіжного спорту, зокрема велосипедного руху, а також створення та покращення велосипедної інфраструктури у м. Одеса на протязі п'яти років [2].

У 2015 році план розвитку велосипедної інфраструктури Одеси був доповнений введенням 8 нових велосипедних маршрутів. А з 2018 року в місті було запроваджено сервіс публічного велопрокату під назвою «Nextbike». На сьогоднішній день у місті Одеса функціонує 10 муніципальних станцій цього сервісу. "Nextbike" дозволяє використовувати велосипед як засіб транспорту, підвищуючи рівень мобільності в місті і не завдаючи шкоди навколишньому середовищу. Цей сервіс працює також у ще п'яти містах України: Львові, Києві, Харкові, Вінниці та Одесі.

У 2021 році Державне агентство автомобільних доріг України «Укравтодор» розпочало реалізацію значного проекту під назвою «Велике та Мале велокола Одещини», який було представлено на президентському форумі «Україна 30. Інфраструктура» (рис. 3). Цей проект передбачає створення веломаршрутів до основних туристичних місць регіону шляхом будівництва окремих велодоріжок вздовж автомобільних доріг національного значення (у відведених смугах) з фізичним розділенням від руху автомобілів. Велодоріжки будуть добудовані вздовж вже відремонтованих трас, а при проектуванні нових доріг вони будуть включені у проектну документацію. Для будівництва використовуватиметься феросплавний щебінь, що знизить вартість процесу та дозволить утилізувати

промислові відходи.

Рис. 3.3. Візуалізація проекту «Велике та Мале велокола Одещини»

Отже, збалансований розвиток галузі туризму та курортно-рекреаційної сфери, дає змогу забезпечити декілька аспектів функціонування країни та регіону. По перше, це отримання економічного ефекту у вигляді заробітної плати, доходів, податків, збільшення зайнятості населення, створенні інфраструктури, соціально-економічний розвиток регіону та країни, а по друге соціального – лікування та здоров'я нації, що є найважливішим завданням кожної держави.

Варто зауважити, що, велосипедний туризм в Одеській області в останні роки набуває все більшої популярності, проте для активного просування на ринок і популяризації цього виду туризму доцільно застосувати міжнародний та національний досвід, що передбачає розбудову велосипедної інфраструктури, інформаційні та комунікаційні технології, продукування інновацій тощо.

ВИСНОВКИ

Сучасний світ характеризується постійним розвитком та змінністю. Туризм, як одна з ключових галузей глобальної економіки, є важливим фактором, який впливає на економічний, соціокультурний та екологічний розвиток регіонів. Забезпечення сталості туристичної діяльності на регіональному рівні є актуальною проблемою, що вимагає комплексного та наукового підходу для забезпечення ефективності та результативності туристичної індустрії. Спільне розуміння концепції сталості в туризмі включає в себе економічний, соціокультурний та екологічний виміри. Економічна стійкість визначається збалансованістю прибутків та витрат у туристичній галузі. Соціокультурний аспект передбачає збереження та розвиток місцевої культури, традицій та спільнот. Екологічна сталість сприяє збереженню природних ресурсів та зменшенню негативного впливу туризму на навколишнє середовище.

В ході дослідження доведено, що обмеженість туристично-рекреаційних ресурсів обумовлює необхідність пошуку шляхів підвищення ефективності їх використання, для чого доцільно переглянути можливості залучення вже існуючих територій. Обґрунтовано, що активізація розвитку туризму можлива за рахунок використання туристичного потенціалу територій поліфункціонального призначення. З'ясовано, що визначення сутності поліфункціональних територій має базуватись на кількох підходах, основні з яких – ресурсний і територіальний, певних ознаках (різноманіття функцій, які вони виконують; просторова обмеженість та визначеність; внутрішній потенціал багатфункціональності, обумовлений специфічним поєднанням природних ресурсів та умов; можливості виділення різних зон в межах однієї території), виконуваних функціях, принципах та критеріях ідентифікації, ефективності використання. З урахуванням зазначеного, поліфункціональна територія – це просторова цілісність, якій характерні сприятливе поєднання природних ресурсів і умов для розвитку кількох видів економічної діяльності на прийнятному рівні конкурентоспроможності порівняно з іншим способом використання території. Узагальнено та уточнено методичні підходи до типізації поліфункціональних територій за основним призначенням, з

урахуванням домінуючого виду природних ресурсів, та напрямами туристичної діяльності, що стало основою для обґрунтування методики оцінки туристичного потенціалу та стратегій розвитку ПФТ. Обґрунтовано, що туристичний потенціал поліфункціональних територій є сукупною здатністю ресурсів, умов та інфраструктурних елементів екосистеми забезпечувати певні атракції для надання туристичних послуг, формувати туристичні потоки, слугувати основою для розвитку кількох напрямів економічної діяльності в межах допустимого екологічного навантаження.

Туристична діяльність в концепції сталого розвитку в великій мірі сприяє відновленню і розвитку економіки. В даний час туризм переживає важкі часи, викликані пандемією COVID-19 та військовим станом в країні. Туризм являє собою систему з безліччю параметрів, які зараз випробовуються на міцність. Пріоритети відновлення і розвитку сучасної туристичної діяльності повинні орієнтуватися на впровадження різного роду інновацій в сфері використання електронних інформаційних систем, цифровізацію, віртуальний туризм, підтримку екологічного туризму на державному рівні.

На українському туристичному ринку як самостійне явище, що поки ще перебуває у стадії становлення, розглядається еногастрономічний туризм. Сьогодні українські регіони, що формують свої гастрономічні бренди, маршрути і програми, потребують обміну досвідом як одне з одним, так і з колегами з тих країн світу, де такий вид туризм давно приносить додатковий дохід у національну економіку. Нині створенню українських гастрономічних брендів, ролі ЗМІ в процесі їх просування, підготовці кадрів, винним турам і проблематиці формування турпродукту в цьому секторі туризму повинно приділятися багато уваги. Безумовно, що за еногастрономічним напрямом розвитку туризму в Україні, зокрема, в Одеській області, велике майбутнє.

Проаналізувавши динаміку розвитку ринку туристичних послуг України протягом 2013-2020 років, зроблено висновок, що туризм – сфера, яка приносить не лише доходи, але й має великий потенціал для розвитку. Володіючи значними природними ресурсами, вдалим географічним розташуванням країни, великою кількістю туристичних атракцій, маючи висококваліфікований персонал, долаючи інфраструктурні та інвестиційні

проблеми, туризм може розвиватися за оптимістичним сценарієм розвитку, тим самим підвищуючи не лише свою ефективність, але й результативність суміжних з ним сфер. Однак занедбаність об'єктів туристичної спадщини, нераціональність використання наявних природних ресурсів, відсутність інвестицій у розвиток не лише інфраструктури, але й туризму в цілому, відтік персоналу за кордон, а також військовий стан в Україні можуть стати ключовими факторами вибору песимістичного шляху розвитку.

З огляду на це, індикатори сталого розвитку слід розглядати як основу та інструмент прийняття рішень про пріоритетні напрямки розвитку туризму на відповідній території. Розробка пропозицій згідно принципів сталого розвитку потребує ретельного аналізу та вивчення туристичного продукту. Основна ідея полягає в тому, що стійке споживання не означає догму відмови та не вимагає від споживачів готовності піти на компроміс щодо якості та досвіду. Навпаки, екологічність – це якісна характеристика та конкурентна перевага, яка безпосередньо покращує якість життя всіх без винятку.

Таким чином, функціонування ринку туристичних послуг на засадах сталого розвитку має в основі не тільки збереження навколишнього середовища та забезпечення охорони туристично-рекреаційних ресурсів, але й економічні вигоди, що, безумовно, мають отримати виробники туристичних послуг під час урахування культурної самобутності та національної спадщини туристичної зони, що для туриста є безпосереднім місцем споживання послуги.

Багатогалузевий характер туристичної діяльності підтверджує необхідність проведення досліджень, що базуються на статистичному вивченні сукупності економічних показників, які характеризують кількісний бік процесів розвитку туризму в нерозривному зв'язку з їх якісними характеристиками. Це підтверджує необхідність формування системи кількісних і якісних показників, що характеризують результативність сталого розвитку туристичних територій на основі застосування методів економіко-статистичного аналізу.

Отже, оцінка сталого розвитку ринку туристичних послуг забезпечується ефективною та рівноправною взаємодією його суб'єктів за засадах забезпечення економічного зростання, раціонального використання

рекреаційних ресурсів та соціальної справедливості за врахування природних та соціально-історичних особливостей певних туристичних зон.

З огляду на динамічні темпи розвитку туризму, його вплив на соціальний та економічний розвиток, глобальні проблеми людства та вичерпність природних ресурсів, що є ключовими у формуванні інфраструктури туристичного ринку, запровадження засад сталого розвитку є об'єктивною необхідністю. Таким чином, ефективність ринку туристичних послуг, що функціонує на засадах сталого розвитку, залежить від якості послуги, що пропонується, а також рівня забезпеченості рівноваги між економічними вигодами, соціальними та екологічними потребами туристичної зони в процесі споживання такої послуги.

Туризм є одним з найбільш перспективних видів діяльності, критерієм ефективності сталого розвитку якого виступає сукупність ефектів. При цьому ефективність на окремій «ділянці» може бути розглянута як загальний ефект, де локальні критерії ефективності відповідають загальному, так званому, сукупному критерію, що їх інтегрує. Як наслідок, вся система критеріальних значень ефективності стійкого розвитку туристичних територій, визначається спільною діяльністю територіальної економічної системи, вона як б розпадається на ефекти окремих підсистем, утворюючи, таким чином, сукупний результат.

Трансформування туризму в кліматично нейтральний сектор економіки має відбуватися за допомогою використання комплексу стратегічних та тактичних інструментів декарбонізації.

При формуванні показників ефективності сталого розвитку туристичної діяльності необхідно приймати до уваги наступні позиції:

- позитивність економічного ефекту, що означає результативність надання туристично-рекреаційних послуг;
- необхідність врахування часового фактору у зв'язку із динамічністю зовнішніх і внутрішніх факторів розвитку туристичної діяльності; надання переваги досягненню більш раннього результату при менших витратах, що призводять до нерівноцінності витрат та/або результатів в різні часові інтервали;
- врахування наявності різних уподобань споживачів рекреаційно-

туристичних послуг, що реалізуються на території, що розглядається. У зв'язку з цим при оцінці ефективності може встановлюватися пріоритетність розподілу ефекту між структурними елементами та видами діяльності, спрямованими на обслуговування різних груп споживачів.

Тематичні дослідження підтвердили, що кожен регіон має унікальні характеристики, які визначають його туристичний потенціал. Розробка та використання цього потенціалу повинні ґрунтуватися на принципах сталості. Регіональні властивості включають природні ресурси, культурний спадок, історичні пам'ятки та інші аспекти, які формують туристичний образ регіону.

Місцева влада відіграє ключову роль у забезпеченні сталості туристичної діяльності. Створення ефективної стратегії розвитку туризму, підтримка малого бізнесу, контроль за використанням природних ресурсів та впровадження соціокультурних проектів – це лише декілька аспектів, які входять у сферу компетенції місцевих органів влади.

Сприяння сталому розвитку туризму передбачає ефективну взаємодію різних галузей економіки в регіоні. Туризм може впливати на сільське господарство, транспортні системи, місцеву промисловість та інші сектори. Збалансованість цих взаємозв'язків є важливою для забезпечення сталості.

Сучасний туризм потребує постійного вдосконалення та інновацій. Розробка нових технологій, використання цифрових інструментів для підвищення якості обслуговування та зменшення екологічного впливу, а також створення унікальних туристичних продуктів є важливими компонентами забезпечення сталості. Збереження соціокультурної ідентичності та включення місцевого населення в туристичний процес також є важливим фактором формування сталості. Розвиток туризму повинен приносити користь місцевому населенню, стимулюючи економічний розвиток та підвищення якості життя.

Таким чином, забезпечення сталості туристичної діяльності на регіональному рівні є складним завданням, що вимагає системного підходу та врахування різноманітних факторів. Ефективне управління та взаємодія всіх зацікавлених сторін, використання інноваційних підходів та збереження природних та культурних ресурсів є ключовими компонентами для досягнення сталості туристичного розвитку регіонів.

У ході дослідження було зроблено аналіз поточних процесів туристичної діяльності на регіональному рівні, що дозволяє зробити кілька ключових висновків, спрямованих на розуміння та вирішення актуальних економічних та екологічних проблем у сфері туризму:

1. Необхідно визначити та реалізувати інтегрований підхід до забезпечення сталості туристичної діяльності в регіонах. Ефективне взаємодія різних сфер, таких як економіка, соціокультурний розвиток та раціональне природокористування, визначатиме успіх реалізації стратегій та політик, спрямованих на збалансоване та тривале зростання регіонального туризму.

2. Роль місцевої влади у формуванні та впровадженні туристичних стратегій надзвичайно важлива. Забезпечення активної участі місцевих органів влади в процесі регулювання та планування туристичних ініціатив дозволить здійснювати більш ефективний контроль за економічним та екологічним впливом туризму на регіон.

3. Інноваційні підходи є необхідним елементом забезпечення сталості туризму. Впровадження сучасних технологій, цифрових рішень та новаторських практик може значно підвищити якість обслуговування туристів та зменшити негативний вплив на природне середовище.

4. Соціальний вплив туризму на місцеве населення потребує особливої уваги. Важливо забезпечити взаємодію туристичної галузі з місцевим населенням, враховуючи інтереси та потреби спільнот, щоб одержати справедливий та збалансований розподіл користей від туризму. Загальною метою має бути реалізація та впровадження комплексної стратегії сталого розвитку туризму на регіональному рівні, що сприятиме збереженню економічної стійкості, культурного різноманіття та екологічного інтегритету (нової якості самоорганізації суспільства) в межах регіонів.

5. Розробка та впровадження механізмів моніторингу та оцінки впливу туристичної діяльності на навколишнє середовище та регіональну економіку є невід'ємною складовою ефективного управління. Системи екологічного моніторингу та економічних показників дозволять вчасно виявляти проблеми та вдосконалювати стратегії для забезпечення сталості розвитку туризму.

У процесі дослідження було підтверджено важливість впровадження

комплексного, науково обґрунтованого підходу до забезпечення сталості туристичної діяльності на регіональному рівні. Здійснення цієї мети вимагатиме спільних зусиль влади, громадськості, бізнес-сектору та науковців. Лише такий інтегрований підхід може забезпечити гармонійний розвиток туризму, зберігання природних та культурних ресурсів та підвищення життєвого рівня місцевого населення. Науковий підхід до вирішення цих проблем має постійно удосконалюватися та бути адаптованим до змін суспільного та природного середовища. Лише такий циклічний процес оновлення та оптимізації дозволить забезпечити тривалу сталість туристичної діяльності на регіональному рівні.

6. У забезпеченні сталості туристичної діяльності на регіональному рівні ключову роль відіграє впровадження екологічно відповідальних практик. Розвиток екотуризму та зменшення негативного впливу інших форм туризму на природні ресурси стають важливим завданням. Потрібно розвивати та підтримувати ініціативи, спрямовані на збереження біорізноманіття та зменшення викидів шкідливих речовин.

7. Регіональна співпраця та взаємодія є важливим елементом забезпечення сталості туризму. Спільні проекти, обмін досвідом між регіонами та взаємна підтримка можуть сприяти ефективній реалізації стратегій забезпечення сталості туристичної діяльності.

Можна резюмувати, що вирішення економічних та екологічних проблем туризму на регіональному рівні, у великій мірі, полягає в поєднанні зусиль всіх зацікавлених сторін. Спільна відповідальність бізнесу, громадян, громадських організацій та влади є ключем до сталого розвитку туристичної галузі. Усвідомлення важливості збалансованого та довгострокового підходу до туристичної діяльності може забезпечити благополуччя для майбутніх поколінь та збереження природних та культурних ресурсів регіонів.

Актуальність проблем вдосконалення системи регіонального управління туристичною діяльністю в сучасних умовах наголошує на необхідності комплексного та науково обґрунтованого підходу для досягнення сталості та ефективності туристичної індустрії на регіональному рівні.

По-перше, важливо розглядати систему регіонального управління туризмом як комплексний механізм, що включає в себе не лише економічні

аспекти, а й соціокультурні та екологічні виміри. Інтеграція цих аспектів дозволить ефективніше управляти впливом туристичної діяльності на регіон та максимізувати позитивні ефекти.

По-друге, розробка та впровадження інноваційних методик управління туризмом є ключовим елементом. Використання сучасних технологій, аналіз даних та впровадження ефективних інформаційних систем допомагатиме у прогнозуванні та реагуванні на зміни в туристичній активності, що, в свою чергу, сприятиме більш точному управлінню ресурсами регіону.

По-третє, важливо активізувати роль місцевих влад в розробці та реалізації стратегій управління туристичною діяльністю. Місцева влада повинна враховувати інтереси всіх стейкхолдерів (включаючи місцеве населення, підприємства, екологічні організації) для досягнення балансу інтересів та сталості.

По-четверте, важливо враховувати екологічні аспекти в управлінні туристичною діяльністю. Збалансоване використання природних ресурсів, зменшення екологічного впливу та впровадження екологічно чистих технологій є важливими завданнями для забезпечення сталості.

По-п'яте, важливо акцентувати увагу на розвитку людських ресурсів у сфері туризму. Тренінги, підвищення кваліфікації та розвиток професійних навичок для працівників туристичної галузі є важливою складовою успішного управління та надання якісних послуг туристам.

По-шосте, регіональне управління туристичною діяльністю повинно бути враховане в широкому контексті економічної стратегії регіону. Туризм може виступати як ключовий фактор економічного розвитку, створюючи нові робочі місця, збільшуючи обсяги інвестицій та підтримуючи інші галузі економіки.

По-сьоме, для успішного вдосконалення системи регіонального управління туризмом необхідно активізувати співпрацю між владою, громадськістю, бізнес-структурами та науковими установами. Такий підхід дозволить об'єднати різноманітні інтереси та ресурси для досягнення спільних цілей та наблизитися до сталості регіональної туристичної системи.

У цілому, впровадження наукових підходів, інноваційних методів та врахування всіх аспектів туристичної діяльності в системі регіонального

управління є стратегічно важливим для досягнення сталого розвитку туризму в регіонах. Це вимагає співпраці всіх зацікавлених сторін та постійного моніторингу та адаптації стратегій до змін у соціально-економічному та природному середовищі.

У ході дослідження було відзначено, що вдосконалення системи регіонального управління туристичною діяльністю вимагає впровадження комплексних та інноваційних підходів, спрямованих на створення сталого, ефективного та конкурентоспроможного туристичного середовища. Врахування економічних, екологічних та соціокультурних аспектів разом із залученням різних зацікавлених сторін є важливою передумовою для успішного розвитку туристичного сектору на регіональному рівні.

Одеська область, розташована на південному заході України, є унікальним регіоном, який володіє різноманітною культурною спадщиною, прекрасними природними пейзажами та багатою історією. Забезпечення сталості туристичної діяльності в цьому регіоні вимагає комплексного та балансованого підходу, охоплюючи економічні, екологічні, соціокультурні та інші аспекти. Економічна сталість туризму в Одеській області може бути забезпечена за допомогою розвитку туристичної інфраструктури та стимулювання інвестицій. Створення та підтримка сучасних готелів, ресторанів, туристичних агентств та інших об'єктів обслуговування, а також залучення інвестицій у проекти розвитку туризму стане ключовим для стабільності економічного потенціалу області.

З екологічного погляду важливо впроваджувати технології та практики, спрямовані на збереження природних резервів та зменшення екологічного впливу туризму. Заохочення екотуризму, вивчення та дотримання екологічних стандартів у галузі туризму, а також проведення екологічних кампаній та освітніх заходів допоможуть зберегти багатство природних ресурсів регіону.

Управління соціокультурним впливом туризму також є важливим аспектом. Залучення місцевого населення до туристичної діяльності, підтримка місцевих традицій та ремесел, а також розвиток культурних заходів та фестивалів сприятимуть створенню позитивного іміджу регіону та сприяють соціальній сталості.

Маркетингові та рекламні кампанії, спрямовані на привертання туристів, також важливі для регіону. Розробка бренду області, акцентування унікальності та привабливості туристичних об'єктів, а також активне використання соціальних мереж та інтернет-платформ допоможуть підняти облікові показники туризму.

Розробка та впровадження комплексної системи заходів для забезпечення сталості туристичної діяльності в Одеській області є надзвичайно важливим завданням, яке вимагає інтегрованого підходу та науково обґрунтованих стратегій у сферах економіки, екології та туризму:

1. Економічна сталість туристичної діяльності вимагає системного аналізу економічних чинників, що впливають на розвиток туризму в Одеській області. Врахування та оптимізація фінансових ресурсів, розвиток інфраструктури та створення сприятливого інвестиційного клімату є ключовими компонентами для забезпечення економічної стійкості туристичного сектору.

2. Екологічний аспект важливий для забезпечення сталості туристичної діяльності в регіоні. Розробка та впровадження екологічно чистих технологій, збереження природних резервів та підтримка екологічних ініціатив сприятимуть позитивному впливу туризму на довкілля та забезпечать його сталість у довгостроковій перспективі.

3. Розвиток туризму в Одеській області повинен бути врегульований ефективними управлінськими механізмами, які об'єднують інтереси місцевих громад, підприємств, громадських організацій та органів влади. Сприяння співпраці та взаємодії всіх сторін визначатиме успіх стратегій та політик, спрямованих на забезпечення сталості туристичного розвитку.

4. Для досягнення сталості туристичної діяльності важливо акцентувати увагу на розвитку та підтримці культурної спадщини, яка виступає важливим ресурсом для приваблення туристів. Заохочення збереження та популяризації місцевої культури та традицій буде сприяти унікальності та привабливості регіону для відвідувачів.

5. Ефективна маркетингова стратегія має велике значення для привертання туристів та підвищення обсягів туристичного потоку. Розробка іміджу регіону, вивчення потреб та попиту туристів, а також використання

сучасних маркетингових інструментів допоможуть ефективно просувати туристичні продукти області на національному та міжнародному ринку.

6. Важливо враховувати соціальні аспекти туризму та їх вплив на місцеве населення. Забезпечення взаємодії туристичного сектору з місцевою спільністю, забезпечення справедливого розподілу соціальних та економічних вигод туризму, а також збереження соціокультурної ідентичності регіону є ключовими завданнями.

7. Вагомим елементом системи заходів є постійний моніторинг та оцінка впливу туристичної діяльності на регіональний розвиток. Аналіз динаміки туристичного потоку, вивчення змін у попиті та пропозиції, а також оцінка соціальних та економічних показників дозволять вчасно реагувати на виклики та оптимізувати стратегії розвитку.

Для досягнення сталості туристичної діяльності в регіоні Наведені заходи повинні бути ретельно розроблені, систематизовані за впровадженням та постійно проходити моніторинг. Тільки таким чином можна забезпечити інтегрований та сталий розвиток туризму в цьому унікальному регіоні.

Загальний висновок полягає в тому, що лише комплексна система заходів, що охоплює економічний, екологічний та соціокультурний аспекти, зможе забезпечити сталість туристичної діяльності в Одеській області. Спрямованість на досягнення балансу та врахування інтересів всіх зацікавлених сторін стане важливим стратегічним кроком для забезпечення успішного розвитку туристичного сектору в даному регіоні.

Запропонована розробка комплексної системи заходів для забезпечення сталості туристичної діяльності в Одеській області вимагає врахування широкого спектру факторів. Інтегрований підхід до розвитку економіки, захисту довкілля, управління культурними ресурсами та врахування соціальних вимірів дозволять створити унікальний та сталий туристичний продукт, який вигідно відзначатиме регіон на карті туристичних маршрутів.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

Розділ 1

1. Амітан В.Н., Ларіна Р.Р., Пілюшенко В.Л. Логістизація процесів в організаційно-економічних системах : монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2003. 72 с.
2. Андрєєва Н.М. Науково-методичний підхід до діагностики та ранжуванню ресурсозберігаючих проектів: соціо-еколого-економічний аспект. *Економіка та менеджмент*. 2012. №9. С. 10-24.
3. Новини туризму. URL: <https://delo.ua/lifestyle/skolko+turistov+priehalo+>
4. Чудновський А. Д. Туризм та готельне господарство. М.: Тандем, Экмос, 2000. 400 с.
5. Вольський В. В. Социально-экономическая география зарубежного мира. – М.: Дрофа, 2003. 190с.
6. Albert Postma, Jasper Heslinga, Stefan Hartman. Four future perspectives of the visitor economy after COVID-19. CELTH, 7 May 2020. 29 с. URL: <https://www.celth.nl/sites/default/files/2020-05/CELTH>
7. Арестов С.В., Бунякова Ю.Я., Попова М.О. Механізм стимулювання розвитку екологічно безпечного туризму. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 49. С. 226-231. URL: <https://www.market-infr.od.ua>
8. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017>
9. The TomTom Traffic Index. URL: https://www.tomtom.com/en_gb/traffic-index/ranking/
10. Gilbert C. Geea, David T. Takeuchi Traffic stress, vehicular burden and well-being: A multilevel analysis. *Social Science & Medicine*. 2004. Vol. 59, Issue 2. P. 405-414. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0>
11. Louis-Philippe Beland, Daniel A. Brent Traffic and Crime. Department of economics working paper series. Working Paper 2017-02. URL: http://faculty.bus.lsu.edu/papers/pap17_02.pdf

12. Веломаршрути по Україні: подорожуємо по країні на двох колесах. URL: <https://travel.tochka.net/11504-velomarshruty-po-ukraine-puteshestvuem-po-strane-na-dvukh-kolesakh/>
13. UNWTO World Tourism Barometer and Statistical Annex, January 2021. UNWTO World Tourism Barometer (English version). Volume 19, Issue 1. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/abs/10.18111/wtobarometereng.2021.19.1.1>.
14. Гастрономічний туризм в Україні та світі: чим цікавий та як все влаштовано. URL: <https://lowcost.ua/what-is-food-tourism/>
15. Мотузенко О.О., Липова М.О. Еногастрономічний туризм як засіб підтримки національного виробника на прикладі Одеської області. *Географія та туризм*. 2013. Вип. 24. С. 108–119.
16. Дорога вина та смаку Української Бесарабії. URL: <https://zruchno.travel/Tours/Entry?lang=ua&extId=c487196a-d2a3-56ae-a558-5cfe35ce1310>

Розділ 2

1. Доктрина сталого розвитку. URL: <http://www.semenets.soborna.org.ua>
2. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу. К.: КНТЕУ, 2009. 463 с.
3. Стратегія сталого розвитку туризму і курортів в Україні. URL: <http://www.vincult.org.ua>
4. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). К.: Альтерпрес, 2002. 436 с.
5. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Книги-XXI, 2003. 300 с.
6. Сокол Т.Г. Основи туризмознавства : навчальний посібник. К.: ЗАТ "Слов'янський дім", 2006. 76 с.
7. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 272с.
8. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу. К.: Центр учбової літератури, 2007. 224 с.
9. Ковальчук С.В., Миколишина В.В. Поняття туристичного ринку та особливості його функціонування. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2011. №6, Т. 4. С. 60-65.

10. Косар Н., Кузьо Н. Дослідження розвитку туризму в умовах кризи // *Актуальні проблеми економіки*. 2016. №2 (176), С. 115-125
11. Фролова Г.І., Фролова В.Ю. Організаційні засади маркетингових досліджень у сфері туризму. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. №3. С. 52-56.
12. Пестушко В. М. Український туризм у контексті глобалізації: сучасний стан і перспективи. *Географія та основи економіки*. 2015. № 7. С. 257-265.
13. UNWTO World Tourism Barometr. URL: <http://mkt.unwto.org/barometer>
14. UNWTO Eurostat. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat>
15. Entrepreneurship. URL: <https://www.usnews.com/news/bestcountries/>
16. Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
17. Адміністрація Державної прикордонної служби України. URL: <https://dpsu.gov.ua/>
18. Головне управління статистики у м. Києві. URL: <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/>
19. Рейтинг туроператорів України у 2016 році. URL: <http://joinuplviv.com/reitynh-turoperatoriv-ukrainy-2016/>
20. Українська маркетингова група. URL: <http://www.umg.ua/>
21. Рейтинг туроператорів України. URL: <http://www.turprofi.com.ua/rejtingi/2046-letnie-rejtingi-turoperatorov-po-turtsii-2017>
22. Київська міська державна Адміністрація. URL: <https://kyivcity.gov.ua/>
23. Ляшкевич П. Туризм в Україні: Сучасний стан та пріоритети розвитку. *Освіта України*. 2014. №85. С. 178.
24. Міністерство фінансів України. URL: <https://minfin.gov.ua/>
25. Strategy for the development of tourism and resorts for the period up to 2026 [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 16, 2017 № 168-r.]. URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua>.
26. Лебедев І.В. Сталій розвиток туризму: досвід Європейського Союзу і завдання для України. *Вісник соціально-економічних досліджень*: зб. наук. праць; Одеса, 2018. №3 (67). С. 162–173.
27. Маркевич К., Сіденко В. «Зелені» інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст. Центр Разумкова. Видавництво

«Заповіт», Київ, 2019. 315 с.

28. Брич В., Галиш Н. Сталий розвиток туристичної індустрії: екологічний та статистичний вимір. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 4. С. 23–30.

29. Збарський В.К., Грибова Д.В. Сучасні напрями розвитку індустрії туризму в Україні. *Економіка та держава*. 2020. №5. С. 28–31.

30. Заячківська Г. Моніторинг євроінтеграції України у сфері туризму. *Журнал європейської економіки*. 2017. Том 16. № 2 (61). С. 241–255.

31. Критерії Глобальної ради зі сталого розвитку туризму. URL: <https://www.gstcouncil.org/gstc-criteria/gstc-destination-criteria/>

32. Лозинський Р. М., Кушнір Л. П. Концепція серйозного дозвілля й туризм спеціального інтересу, або як виникають і розвиваються інноваційні види туризму / Функціонування та перспективи розвитку туристичної галузі України: монографія / за заг. редакцією М.Ю. Барна. Львів: ЛТЕУ. 2018. С. 176–187.

33. Жизнь в цвету. Цветочные поля, где можно сделать идеальное селфи для Instagram – в Украине. URL: <https://focus.ua/lifestyle/488160-cvetochnyye-polya-gde-mozhno-sdelat-idealnoe-selfi-dlya-instagram-v-ukraine>

34. Дорош Ю.С. Лавандові поля як перспективний ресурс для розвитку туризму (на прикладі карпатського регіону України). URL: https://vidviday.ua/blog/lavandovi_polya_ukrayina/

35. Український Прованс: де у нас можна знайти лавандові поля. URL: <https://amazing-ukraine.com/ukrainskyi-provans-de-u-nas-mozhna-znaity-lavandovi-polia/>

36. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 224 с.

37. Гречаник Н.Ю. Сталий розвиток та об'єктивна необхідність його формування. *Вісник Прикарпатського університету. Економіка*. 2014. С.36-40.

38. Куценко В.І., Удовиченко В.П., Остафійчук Я.В. та ін. Суспільний вектор сталого розвитку (питання теорії та практики): монографія. Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2013. 336 с. С.29.

39. Вахович І.М. Теоретико-методологічні засади формування та реалізації регіональної політики фінансового забезпечення сталого розвитку: дис...

д.е.н. Луцьк, 2008. 494 с.

40. Соколова Ю.В. Світовий ринок послуг. URL: http://www.rusnauka.com/21_NIEK_2007/Economics/24804.doc.htm.

41. Горіна Г.О. Концептуальні засади формування та розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг України. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки*. 2016. №5 (77). С. 27-63.

42. Нездоймінов С.Г., Єрмоєнко О.О., Коєлюк В.В. Круїзні тури в Одеському регіоні / *Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку України*: матеріали міжвузівської наук.-практ. конф. Сімферополь: Кримський інститут бізнесу, 2010. Т.1. С.151-153.

43. Миронов Ю.Б. Сталий розвиток туризму: сутність, завдання та принципи / *Актуальні проблеми економіки і торгівлі в сучасних умовах євроінтеграції: матеріали наукової конференції* (м. Львів, 11-12 травня 2007 р.). URL: https://tourlib.net/statti_ukr/myronov7.htm.

44. Личкина Н. Н. Имитационное моделирование социально-экономических систем / *Науч. ред.: Н. Н. Личкина*. Берлин: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2012. 180 с.

45. Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations: A Guidebook UNWTO. Madrid. Spain, 2004. P. 319–321.

46. Leiper, N. Tourism systems: an interdisciplinary perspective / N. Leiper. Palmerston North, New Zealand: Department of Management Systems, Business Studies Faculty, Massey University, 1990. 289 p.

47. Mason, P. Tourism Impacts, Planning and Management. / P. Mason. Luton, UK: Head of Tourism and Leisure Department, University of Luton, Butterworth-Heinemann, 2003. 208 p.

48. Porter, M. The Economic Performance of Regions. *Regional Studies*. 2003. Vol.37.6&7. P. 549–578.

49. ISO 14067:2018. Greenhouse gases. Carbon footprint of products. Requirements and guidelines for quantification. URL: <https://www.iso.org/standard/71206.html>

50. Lenzen M., Sun Y.Y., Faturay F. et al. The carbon footprint of global tourism. *Nature Clim Change*. 2018. N8. P. 522–528. URL: <https://doi.org/10.1038/s41558->

018-0141-x

51. Becken, S. How Tourists and Tourism Experts Perceive Climate Change and Carbon-offsetting Schemes. *Journal of Sustainable Tourism*. 2004. Vol. 12 (4). P. 332–345. URL: <https://doi.org/10.1080/09669580408667241>

Розділ 3

1. Програма розвитку туризму та курортів в Одеському регіоні на 2021-2023 роки. URL: <https://uvp.od.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/Programa.pdf>
2. Головне управління статистики в Одеській області. URL: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>.
3. Гутовська Н.Г., Примак Т.Ю. Аналіз стану та перспектив розвитку Одеського туристичного регіону. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 25. С. 81-87.
4. Кобзова С.М. Поняття «туристичний регіон», «регіональний туризм» та «туристський маршрут» у сучасному науковому дискурсі. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/kobzova2.htm.
5. Моїсєєва Н.І. Інноваційний розвиток туристичної сфери регіону: теорія, методологія, практика. Монографія. Миколаїв. ФОП Швець В.М. 2018. 330 с.
6. Панкова Є. В. Туристичне краєзнавство: навчальний посібник. Київ: Альтерпрес, 2003. 352 с.
7. Герасименко В. Г., Галасюк С. С., Нездоймінов С. Г. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку: монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименка. Одеса: Астропринт, 2013. 304 с.
8. Одеська обласна державна адміністрація. URL: <http://oblrada.odessa.gov.ua>.
9. Хлопяк С.В. Формування механізму управління туристичним підприємством в умовах державного регулюючого впливу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 16. С. 64-69.
10. Парфіненко А. Ю. Сучасний стан та стратегічні пріоритети розвитку туристичної політики України. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. (Серія "Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм")*. 2013. № 1086. С. 156-163.
11. Савіцька О. П., Савіцька Н. В. Стратегія розвитку туристичної індустрії в Україні: регіональні аспекти. *Вісник Національного університету*

"Львівська політехніка". (Серія "Проблеми економіки та управління"). 2013. № 754.

12. Мельниченко О.А., Шведун В.О. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні: монографія: Харків – 2017. 155 с.

13. Westerman A. With Ukraine at war, officials hope to bring tourism back to areas away from fighting. URL: <https://www.npr.org/2022/10/01/1125495184/>

14. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Аудиту збитків, понесених внаслідок війни». URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>

15. Чорний О. Найкращі часи – попереду. Що відбувається з туризмом в Україні під час війни. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/samye-rkie-vremena-vpered-i-proishodit-turizmom-1657645856.html>

16. Державне агентство розвитку туризму. Через війну надходження до держбюджету від тургалузі скоротилися майже на 26%. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/cherez-viynu-nadhodzhennya-do-derzhbyudzhetu-vid-turgaluzi-skorotilisya-mayzhe-na-26>

17. Проект «Росія заплатить». URL: <https://damaged.in.ua/damage-assessment>

18. Роїк О.Р., Недзвецька О.В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2022. Вип. 46. С. 11-15.

19. Державне агентство розвитку туризму. ДАРТ об'єднує представників держави та громадськості, щоб розробити стратегію відвідування місць пам'яті війни. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/dart-obiednuie-predstavnikiv-derzhavi-ta-gromadskosti-shchob-rozrobiti-strategiyu-vidviduvannya-misc-pamyati-viyni>

20. Долішній М.І., Беленький П.Ю. Регіональна політика: методологія, методи, практика. Львів: ІР Д НАН України, 2001. 719 с.

21. Бандур С.І., Заяць Т.А., Терон І.В. Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика. К.: Наукова думка, 2002. 250 с.

22. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації. Луцьк, 2001. 245с.

23. Баумгартен Л. Конкурентоспособность туристских услуг: методы оценки. *Проблемы теории и практики управления*. 2010. № 3. С. 42-49.
24. Биркович В.І. Удосконалення державного регулювання розвитку туризму на регіональному рівні. *Стратегічні пріоритети*. 2007. № 4. С. 24-30.
25. Стратегія економічного та соціального розвитку міста Одеси до 2022 року. Одеса : ТЕС, 2013. С. 80.
26. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Книги–ХХІ, 2003. 300 с.
27. Нездоймінов С.Г. Туризм як фактор регіонального розвитку : методологічний аспект та практичний досвід : монографія. Одеса : Астропринт, 2009. 304 с.
28. Програма розвитку туризму м. Одеси на 2019-2023 роки. Рішення Одеської міської ради. 2019. 03.02. № 267-VII.
29. Портер М. Конкурентное преимущество наций: пер. с англ. Москва: Изд. дом «Вильямс», 2005. 608 с.
30. Гоблик В.В. Формування кластерів у рекреаційно-туристичному комплексі (на прикладі Закарпатської області). Ужгород, 2009. 24 с.
31. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. К.: КНТЕУ, 2009. 463с.
32. Рыбак М.О. Особливості регіонального розвитку туристичної галузі. Одеса. ОДЕКУ, 2022, 77 с. URL: <http://eprints.library.odeku.edu.ua/id/eprint/>
33. Vuk Mirčetić, Svetlana Vukotić, Drago Cvijanović, The concept of business clusters and its impact on tourism business improvement. *Economics of Agriculture*, Year 66, No. 3. Belgrade. 2019. P. 851-868.
34. Bianchi, M. Cluster analysis or NewBuC. Some lessons from projects of SME creation in Transition Countries, M. Bianchi and L. Tampieri (eds) *Life Long Learning and Managerial Development in Transition Countries*, Cesena: Il Ponte Vecchio., 2005.
35. Parausić, V., & Domazet, I. Cluster Development and Innovative Potential in Serbian Agriculture. *Economics of Agriculture*, 65(3), 2018. P. 1159-1170.
36. Дребот О.І., Бабікова К.О. Аспекти розвитку рекреаційного туризму збалансованого природокористування. *Агросвіт*. 2020. № 12. С. 42-47.

37. Бабікова К.О. Системний підхід до еколого-економічного забезпечення збалансованого розвитку рекреаційного туризму. *Економічна наука*. 2021. №5. С.44-47.
38. Кондратюк О.І. Особливості визначення еколого-економічної ефективності рекреаційно-туристичного природокористування. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. 2013. Вип. 2 (15). С.110-117.
39. Котова І.М. Удосконалення розробки регіональних інвестиційних програм / Стан і проблеми трансформації фінансів та економіки регіонів у перехідний період : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Хмельницький: Еріка, 2004. С. 501.
40. Гоблик В.В. Формування кластерів у рекреаційно-туристичному комплексі (на прикладі Закарпатської області). Автореф. дис. канд. екон. наук. Ужгород, 2009. 24 с.
41. Опорний конспект лекцій навчальної дисципліни «Туристичні дестинації», Житомир, 2019. 76с. URL: <https://learn.ztu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=26308>
42. Стратегія розвитку Одеської області на період 2021-2027 рр. Рішення сесії обласної ради від 03.03.2020 №1228-VII.
43. Державна Стратегія регіонального розвитку на період 2021-2027рр. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року, № 695.
44. Рибак М. О. Особливості регіонального розвитку туристичної галузі: КРБ / наук. керів. Бунякова Ю.Я., ОДЕКУ, 2022. 75 с.
45. Бунякова Ю.Я., Арестов С.В., Напрямки реалізації досягнення сталої туристичної діяльності. *Інфраструктура ринку*. 2022. № 69. С.151-154.
46. Державне агентство розвитку туризму України. Туристична статистика України за перше півріччя 2023 року. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/za-pershe-pivrichchya-2023-roku-doderzhavnogo-byudzhetu-vid-turistichnoyi-galuzi-nadiyshlo-blizko-898-mln-grn>
47. Борзенко Т. В 2022 році доходи Китаю від внутрішнього туризму наблизяться до \$600 млрд. URL: <https://ukranews.com/news/832149-v-2022-godu-dohody-kitaya-ot-vnutrennego-turizma-priblizyatsya-k-600-mlrd>

48. Гуляев В.Г., Рассохина Т.В., Голодяева В.И. Научные подходы к развитию туризма в Российской Федерации в условиях кризиса, санкций и геополитической нестабильности. *Вестник РМАТ*. 2016. № 1. С. 126-131.
49. Кремень Р. Каражия Е. Проблеми розвитку санаторно-курортного та оздоровчого туризму в Одеській області. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2015. № 5. С. 78-90.
50. Ісаєнко В.М., Ніколаєв К.Д., Бабікова К.О., Білявський Г.О., Смирнов І.Г. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь). Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. 295 с.
51. Музиченко-Козловська О.В. Методика економічного оцінювання туризму Одеської області на засадах сталого розвитку. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 26(1). С. 67-74.
52. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1902731-17#Text>
53. Гомилевская Г.А. Региональные модели организации внутреннего туризма: учеб. пособие. – М.: Финансы и статистика, 2006. 257 с.
54. Гонтаржевська Л.І. Ринок туристичних послуг в Україні: навчальний посібник. Донецьк: Східний видавничий дім, 2008. 180 с.
55. Гуляев В.Г. Туризм: экономика и социальное развитие. М.: Финансы и статистика, 2003. 304 с.
56. Замелдина Е.А., Козырева О.Н. Экономика отрясли: туризм: учеб. пособие. М.: ИНФРА-М, 2007. 205 с.
57. Зима О.Г. Дослідження конкурентоспроможності національних економік у галузі туризму згідно з методикою Всесвітнього економічного форуму. Препринт / О.Г. Зима, В.Є. Ермаченко, Н.А. Дехтяр. Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. 60 с.
58. Зорин И.В. Менеджмент туризма: Туризм и отраслевые системы : учебник. М.: Финансы и статистика, 2002. 272 с.
59. Кіптенко В. К. Менеджмент туризму. Київ :Знання, 2010. 502 с.
60. Семенов В.Ф. Використання потенціалу нової економіки при формуванні інноваційних структур організації і управління туризмом: Монографія. О. : Атлант, 2013. 356 с.
61. Семенов В.Ф, Басюк О.В. Територіальні умови і стратегії розвитку туризму в регіонах. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечнікова*. 2014. Том 19. Випуск 1/2.

С. 78-81.

62. Статистична інформація URL: <http://od.ukrstat.gov.ua>.

63. Гальцова О.Л., Юрченко Н.І. Основні аспекти туристичної галузі України в період євроінтеграції. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 4(15). С.310-313.

64. Хмелевський О.В., Кошівська М.В. Розвиток туризму в контексті євроінтеграції України. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Вип. 2 (07). С.15-21.

65. Котенко Т.М. Рекреаційно-туристична діяльність як чинник активізації зайнятості населення в умовах децентралізації. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2017. №2. С.196-207.

66. Юхновська Ю.О. Вплив глобалізації та євроінтеграції на туристичну галузь України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 23 (2). С. 147-152.

67. Головне управління статистики в Одеській області. URL: <http://www.od.ukrstat.gov.ua>.

68. Одеський регіон: передумови формування, структура та територіальна організація господарства: навч. посібник. ОНУ ім. І. І. Мечникова. Під ред. О. Г. Топчієва. Одеса: Астропринт, 2012. 336 с.

69. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Закон України; Стратегія від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

70. Підтримка малого і середнього підприємництва. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/pidtrimka-malogo-i-serednogo-pidpriyemnictva>

71. Швиданенко Г.О., Криворучкіна О.В., Матукова Д.Г. Розвиток підприємства на еколого-економічних засадах : монографія. К. : КНЕУ, 2017. 184 с.

72. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1902731-17#Text>

73. Компанія Solar-Tech. URL: <https://solar-tech.com.ua>

74. Концепція розвитку молодіжного спорту, велосипедного руху і облаштування велосипедної інфраструктури у м.Одесі на 2013-2018 роки URL: <https://omr.gov.ua/ua/acts/council/52840/?print>